L.N. TOLSTOY

HACI MURAT

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

RUSÇA ASLINDAN ÇEVİREN: MAZLUM BEYHAN

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

VII. BASIM

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

L.N. TOLSTOY
HACI MURAT

ÖZGÜN ADI
ХАДЖИ - МУРАТ

RUSÇA ASLINDAN ÇEVİREN
MAZLUM BEYHAN

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2008
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
ALİ ALKAN İNAL

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

REDAKSİYON
KORAY KARASULU

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM TEMMUZ 2008, İSTANBUL
VII. BASIM HAZİRAN 2017, İSTANBUL

ISBN 978-9944-88-386-3 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
AYHAN MATBAASI
MAHMUTBEY MAH. DEVEKALDIRIMI CAD. GELİNCİK SOK. NO: 6 KAT: 3
BAĞCILAR İSTANBUL
Tel: (0212) 445 32 38 Fax: (0212) 445 05 63
Sertifika No: 22749

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

L.N. TOLSTOY
HACI MURAT

RUSÇA ASLINDAN ÇEVİREN:
MAZLUM BEYHAN

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Kırlardan eve dönüyordum. Yazın tam ortalarıydı. Otlar biçilip kaldırılmış, çavdar biçimine hazırlanılıyordu.

Yılın bu vaktinde bin bir çeşit çiçek olur: Kırmızısı, beyazı, pembesiyle, kokulu ve tüylü yapraklarıyla yoncalar, küstah koyungözleri, çürüğümsü ve sert kokularıyla, ortası açık sarı, süt beyaz yapraklı "seviyor-sevmiyor"lar, bal kokulu sarıkız çiçekleri, morlu beyazlı, ince, uzun, lale benzeri çançiçekleri, yerde sürünen bezelye çiçekleri, sarı, kırmızı, pembe, mor, hepsi de düzgün uyuzotları, tüyleri tozpembe, kokusu hafif sinirotları, güneş altında ve tazeyken açık mavi, gün battıktan sonra ve solarken kırmızıya çalan lacivert peygamberçiçekleri; koparılır koparılmaz solan, badem kokulu, nazlı yabanketenleri...

Bütün bu çiçeklerden koca bir demet yapmış eve dönüyordum ki, yol kıyısındaki hendekte, bizde "tatar" da denen, koskocaman açmış, bordoya çalan göz alıcı çiçeğiyle bir devedikeni gördüm; ot biçerken bunlara pek dokunmamaya çalışır orakçılar, kazara biçtiklerinde de, ellerine batmasın diye hemen demetin içinden çekip atarlar. Birden, onu da koparıp demetimin ortasına koymak düştü aklıma. Hendeğe indim ve göz alıcı çiçeğin tam ortasına iğnesini batırmış ve oracıkta öylece tatlı, tembel bir uykuya dalmış, tüylü yabanarısını kovalayarak, çiçeği koparmaya çalıştım. Ama bu epey güç bir işti: Elimi mendilimle sarmama karşın, saptaki dikenler avucumu delik deşik etmişti; öylesine zorlu bir sap-

tı ki, sırf lif lif parçalara ayırana dek beş dakika mücadele ettim. Sonunda çiçeği koparmayı başardığımda sapı neredeyse püskül püskül olmuş, çiçeğin de deminki güzelliği, tazeliği uçup gitmişti. Ayrıca bu kaba, çirkin haliyle, güzelim kır çiçeklerinden oluşan zarif demetime hiç yakışmamıştı. Yerinde ne güzel duran çiçeği canından ettiğime üzüldüm ve demetten çıkarıp attım. "Ne olağanüstü bir yaşam gücü bu." diye düşündüm, onu koparmak için harcadığım çabayı anımsayarak. "Kendini nasıl da savundu ve postunu nasıl da pahalıya sattı."

Eve giden yol, yeni sürülmüş ama ekilmemiş, nadasa bırakılan tarlalardan geçiyordu. Tozlu, hafif bayır bir yoldu. Sürülmüş tarla bir çiftlik sahibinindi ve öyle büyüktü ki, yolun iki kıyısında ta gözerimine dek düzgün saban izleriyle çizgi çizgi uzanan kara, koyu topraktan başka bir şey görünmüyordu. Çok iyi sürülmüştü toprak, tek bir ot ya da sap göze çarpmıyordu, her yan kapkaraydı. Göz alabildiğine uzanan bu kapkara, ölü toprakta canlı bir şey var mı diye gayriihtiyari iki yanıma bakınırken, bir yandan da, "Nasıl da acımasız, yok edici bir varlık şu insan; kendi yaşamını sürdürebilmek için ne çok canlı varlığı, bitkiyi yok ediyor." diye düşünüyordum. Derken, biraz önümde, yolun hemen sağında yeşil bir benek seçtim. Yaklaşınca, az önce boşuna koparıp attığım "tatar"ın aynısının burada da olduğunu gördüm.

Üç dallı bir "tatar"dı bu. Dallardan biri kopuktu ve kalan kısmı kesik bir el gibi aşağı sarkmıştı. Öbür iki dalın ikisinde de birer çiçek vardı. Bir zamanlar kırmızımsı olan bu çiçekler şimdi karaydı. Dallardan biri kırıktı ve yarısı, ucunda kirli çiçeğiyle birlikte yere sarkmıştı; öbür dal, çamurlu kara toprağa bulanmış olmasına karşın, başını dimdik yukarda tutuyordu. Çiçeğin üzerinden bir araba tekerleğinin geçtiği anlaşılıyordu, böyle eğik durması bu yüzdendi, eğikti ama yine yerinde duruyordu. Sanki bedeninin bir parçasını

koparmış, iç organlarını dökmüş, kolunu kesmiş, gözünü oymuşlardı. Ama o, çevresindeki bütün kardeşlerini yok eden insanoğluna teslim olmamıştı.

"Bu ne müthiş bir güç böyle!" diye düşündüm. "İnsanoğlu her şeyi yenmiş, milyonlarca otu yok etmiş ama bunun teslim olacağı yok."

Ve bu bana, epey önce Kafkasya'da geçmiş, birazına bizzat tanık olduğum, birazını görenlerden dinlediğim, birazını da hayalimde canlandırdığım bir öyküyü anımsattı. Belleğimde kaldığı ve hayalimde canlandığı kadarıyla şöyle bir öyküydü bu:

I

1851 yılı sonlarıydı.

Soğuk bir Kasım akşamı Hacı Murat, tezek dumanı ve kokusuna bürünmüş, barış nedir bilmeyen Çeçen avulu[1] Mahket'e giriyordu.

Müezzinin gergin, tiz sesi henüz kesilmişti ve tezek dumanıyla kokusunun sindiği temiz dağ havasında, bal peteği gibi birbirine bitişik, toprak damlı evlerin avlularından yükselen inek böğürtüleri, koyun melemeleri, tartışan erkeklerin gırtlaktan konuşmaları, aşağıdaki çeşmenin oralardan gelen kadın ve çocuk sesleri açıkça duyuluyordu.

Yiğitliğiyle ünlü Hacı Murat, Şamil'in naibiydi ve hiçbir zaman çevresinde cigitlik[2] yapan onlarca müridi ve kendi sancağı olmadan dolaşmazdı. Şimdiyse, yüzünü tümüyle gizleyen bir başlık ve altından tüfeğinin kabartısı belli olan bir kepeneğe bürünmüş, yanında tek bir müridiyle olabildiğince göze batmamaya çalışarak ilerliyor, yolda karşısına çıkan köylüleri kara gözleriyle, kaçamak ama dikkatli bakışlarla inceliyordu.

Hacı Murat avula girince, doğruca köy alanına giden yola değil, sola doğru uzanan dar yola saptı. Yolun bir yanı ya-

1 Avul: Kafkas köyü.

2 Cigit: Ata ustalıkla binen, at üzerinde hünerler yapan.

maçtı, bu yamaçta oyulmuş ikinci toprak evin önüne gelince durdu, çevresine bakındı. Evin önündeki sundurmada kimse yoktu, damdaysa, yeni sıvanmış toprak bacanın ardında, üzerine gocuk atmış bir adam yatıyordu. Hacı Murat kırbacının sapıyla adama hafifçe dokundu, dilini şaklattı. Gocuğun altından başında takke, üzerinde kullanılmaktan parlamış eski bir beşmet[1] bulunan yaşlı bir adam çıktı. Adam kan çanağına dönmüş kirpiksiz, çapaklı gözlerini açabilmek için sürekli kırpıştırıyordu. Hacı Murat: "Selamünaleyküm." diyerek başlığını çıkarıp yüzünü açtı.

Hacı Murat'ı tanıyan yaşlı adam dişsiz ağzıyla gülümseyerek: "Aleykümselam!" diye karşılık verdi ve sıska bacakları üzerinde doğrularak, bacanın dibinde duran tahta topuklu kunduralarını ayağına geçirmeye çalıştı. Kunduraları ayağına geçirince, hiç acele etmeden kollarını sokup buruşuk gocuğunu da giydi ve dama dayalı merdivenden geri geri inmeye başladı. Giyinirken de, merdivenden inerken de güneş yanığı, kırış kırış, incecik bir boynun taşıdığı başını sallayıp duruyor ve dişsiz ağzıyla sürekli bir şeyler mırıldanıyordu. Yere ayak basınca içten bir konukseverlikle bir elini Hacı Murat'ın atının dizginine, bir elini sağ üzengisine uzattı. Ama çarçabuk atından atlayan çevik ve güçlü mürit, ihtiyarı nazikçe uzaklaştırıp onun yerine geçti.

Atından inen Hacı Murat, hafifçe topallayarak sundurmaya geçti. Tam içeri girerken, on beş yaşlarında görünen bir çocuk ok gibi dışarı fırladı ve olgun kuşüzümünü andıran parlak, kapkara gözlerini merakla konuğa dikti.

"Koş, camiden babanı çağır!" diye buyurdu ihtiyar adam oğlana ve konuğun önüne geçerek, evin hafif gıcırdayan kapısını açtı. Hacı Murat içeri girerken, sarı gömlek üzerine kırmızı beşmet giymiş, mavi şalvarlı, zayıf, ince, uzun, pek

---

1 Beşmet: Kafkas ve kimi Orta Asya halklarında iki parçalı, düğmeli, dize kadar uzanan üstlük.

genç sayılmayacak bir kadın, kucağında yastıklarla iç kapıdan dışarı çıktı.

"Safalar getirmişsin!" dedi ve iki büklüm eğilerek konuğun oturması için ön duvar boyunca yastıkları dizmeye başladı.

"Allah oğullarına uzun ömür versin!" diye karşılık verdi Hacı Murat ve kepeneğini, tüfeğini, kılıcını çıkararak ihtiyara verdi.

İhtiyar, konuğun tüfeğiyle kılıcını, düzgün sıvalı ve bembeyaz kireç badanalı duvarda pırıldayan iki leğenin arasına, ev sahibinin silahlarının asılı olduğu çivinin hemen yanındaki çiviye dikkatle astı.

Hacı Murat, belinin arkasında duran tabancasını düzeltti, çerkezkasının[1] önünü kapatıp kadının dizdiği yastıkların üzerine oturdu. İhtiyar da onun tam karşısına çıplak topuklarının üzerine oturdu, ellerini havaya açıp gözlerini yumdu. Hacı Murat da aynı şeyi yaptı. Dualarını okuyup da avuçlarıyla yüzlerini sıvazlayınca, ikisinin de elleri sakallarının bitiminde birleşti.

"Ne habar?"[2] diye sordu Hacı Murat ihtiyara.

"Habar yok." dedi ihtiyar, kıpkırmızı, cansız gözleriyle konuğun yüzüne değil, göğsüne bakarak. "Ben kovanların başında kalıyorum. Bugün oğlumu ziyarete geldim. O bilir."

Hacı Murat, ihtiyarın kendi bildiklerini de, onun bilmek istediklerini de söylemek niyetinde olmadığını hemen anladı ve başını belli belirsiz sallayarak üstelemedi.

"İyi denilebilecek tek bir yeni şey yok." diye sürdürdü ihtiyar, "Tavşanlar, nasıl ederiz de kartalları defederiz derdindeler. Oysa kartallar bugün birini, yarın öbürünü kapıp kaldırıyor tavşanların." Sonra kısık sesi kin dolu ekledi: "Geçen hafta Rus köpekleri Miçitskiylerin tınazını yaktılar."

---

1 Çerkezka: Kafkasyalı dağlıların ve Kazakların giydikleri bele oturan, yakasız, dar, uzun kaftan.

2 Özgün metinde de Türkçe.

Hacı Murat'ın müridi içeri girdi; o da tıpkı mürşidi gibi, güçlü bacaklarıyla geniş ama yumuşacık adımlarla yürüyordu toprak zeminde; kepeneğini çıkardı, üzerinde yalnızca hançeriyle tabancasını bırakarak öbür silahlarını da çıkardı ve hepsini Hacı Murat'ın silahlarının asılı olduğu çivilere astı.

"Kim bu?" diye sordu ihtiyar, Hacı Murat'a.

"Müridim. Adı Eldar." dedi Hacı Murat.

"Tamam." dedi ihtiyar ve Eldar'a Hacı Murat'ın yanına serili keçede yer gösterdi.

Eldar bağdaş kurup gösterilen yere oturdu; güzel, koyun gözlerini ihtiyara dikip dinlemeye başladı. Çenesi açılmıştı ihtiyarın, köylerinden gençlerin geçenlerde iki asker yakaladıklarını anlatıyordu: Askerlerden birini öldürmüş, öbürünü Vedeno'ya, Şamil'e göndermişlerdi. Hacı Murat sık sık kapıdan yana bakıp dışardan gelen seslere kulak kabartarak dalgınca dinliyordu ihtiyarı. Evin önündeki sundurmadan ayak sesleri geldi, hemen ardından da kapı gıcırdadı ve içeri ev sahibi girdi.

Ev sahibi Sado, kırk yaşlarında, kısa sakallı, uzun burunlu bir adamdı; kendisini çağırmak için camiye giden ve onunla birlikte içeri girip kapı dibine oturan on beş yaşındaki oğlununki gibi gözleri kapkaraydı ama onunki kadar parlak değildi. Tahta ayakkabılarını kapı önünde çıkaran ev sahibi, eprimiş, eski papağını uzun zamandır tıraş görmediği için uzun, gür saçların kapladığı ensesine doğru yıkıp Hacı Murat'ın karşısına çömeldi.

Tıpkı yaşlı adam gibi o da gözlerini yumup avuçlarını yukarı kaldırdı, duası bitince elleriyle yüzünü sıvazladı ve ancak ondan sonra konuşmaya başladı. Şamil'in, Hacı Murat'ın ölü ya da diri ele geçirilmesi için emri olduğunu, gönderdiği adamların da daha dün oradan ayrıldıklarını, halkın korkudan Şamil'in sözüne karşı gelemeyeceğini, o yüzden de dikkatli olmak gerektiğini söyledi.

"Sen bu evin konuğusun. Canım sağ oldukça, evimde kimse kılına dokunamaz." dedi Sado, "Ama dışarıda? Onu düşünmek lazım."

Hacı Murat ev sahibini dikkatle dinliyor, arada başıyla onaylıyordu. Sado sözlerini bitirince:

"Pekâlâ." dedi. "Ruslara bir mektup yollayacağım. Benim bir müridim götürecek mektubu yalnız ona buradan bir kılavuz gerek."

"Kardeşim Bata yapar bu işi." dedi Sado; sonra oğluna dönüp, "Git, Bata'yı çağır." dedi.

Çocuk ok gibi fırladı yerinden, kollarını sallaya sallaya, kocaman, çevik adımlarla evden çıktı. On dakika sonra yenleri lime lime olmuş sarı bir çerkezka giymiş, çözülmüş siyah dolakları sarkmış, kısa boylu, kara yağız bir Çeçen'le döndü. Hacı Murat yeni gelenle selamlaştı, hiç zaman yitirmeden konuya girdi:

"Müridimi Ruslara götürebilir misin?"

Bata neşeyle, çabucak:

"Götürürüm... Nereye istersen götürürüm." dedi, "Bu işi benden daha iyi yapacak tek bir Çeçen yoktur. Başkası çıkıp her şeye söz verir ama hiçbir şey yapmaz. Ama ben yaparım."

"Tamam!" dedi Hacı Murat. Üç parmağını göstererek, "Karşılık olarak da üç alacaksın." dedi.

Bata başını sallayarak kabul etti ama önemli olanın para değil, Hacı Murat'a hizmet etmenin onuru olduğunu da ekledi. "Çünkü dağlarda herkes, Hacı Murat'ın Rusları nasıl domuz gibi vurup devirdiğini iyi bilir..."

"Tamam." dedi Hacı Murat, "İpin uzunu, sözün kısası makbuldür."

"Peki, kapattım ben de ağzımı." dedi Bata.

"Argun'un[1] dirsek yaptığı yerde, bayırın karşısındaki orman açıklığının orada iki tınaz var. Biliyor musun?"

---

1 Argun: Terek ırmağının kolu.

"Biliyorum."

"İşte orada üç atlım beni bekliyor." dedi Hacı Murat.

"Anladım." dedi Bata başını sallayarak.

"Han Mahoma'yı bul orada. O ne yapılacağını, ne söyleneceğini biliyor. Onu Rusların komutanı Prens Vorontsov'a götüreceksin. Yapabilir misin bu işi?"

"Yaparım."

"Götürecek ve geri getireceksin. Yapabilir misin?"

"Yaparım."

"Döndüğünde ormana gelirsin. Ben de orada olacağım."

"Dediklerinin hepsini yapılmış bil." dedi Bata, ayağa kalktı, ellerini göğsüne götürüp çıktı.

Bata gidince:

"Gehi'ye de bir adam yollamalı." dedi Hacı Murat ev sahibine. Sonra elini çerkezkasının göğsündeki fişekliklerden birine atıp, "Gehi'de yapılacak şey..." diye tam başlamıştı ki, içeri giren iki kadını fark ederek elini indirdi, sustu.

Kadınlardan biri Sado'nun demin yastıkları da yerleştiren, zayıf, yaşlıca karısıydı. Öbürü kırmızı şalvarlı, yeşil beşmetli, gencecik bir kızdı; göğsü olduğu gibi gümüş paralarla kaplıydı. Omuzlarının arasından zayıf sırtına doğru sarkan, kısa ama kalın, kara saç örgüsünün ucuna da bir gümüş ruble takılıydı; tıpkı babasıyla kardeşininki gibi kapkara gözleri, sert bir ifade vermeye çalıştığı gencecik yüzünde neşeyle ışıldıyordu. Konuklara hiç bakmamasına karşın, varlıklarını şiddetle hissettiği belliydi.

Sado'nun karısı, üzerinde çay, börek, yağlı bazlama, peynir, yufka ekmeği ve bal bulunan bir sini getirdi. Kızın ellerinde leğen, ibrik ve peşkir vardı.

Ana kız, ayaklarında kırmızı, düz tabanlı yemenileriyle ses çıkarmadan, getirdiklerini erkeklerin önüne yerleştirirken, Sado'yla Hacı Murat hiç konuşmadılar. Eldar'a gelince, kadınlar içerde oldukları sürece koyun gözlerini önüne, bağdaş kurduğu bacaklarına dikip, bir heykel gibi kımıltısız

kalmıştı. Ancak kadınlar çıkıp yumuşak ayak sesleri büsbütün duyulmaz olunca, Eldar da rahat bir soluk aldı, Hacı Murat'sa fişekliğinden aldığı bir kurşunun altındaki delikten sımsıkı dürülmüş bir kâğıt çıkarıp:

"Oğluma verilecek bu mektup." dedi.

"Cevabı?" diye sordu Sado.

"Sana versin. Sen de bana ulaştırırsın."

"Baş üstüne!" dedi Sado, mektubu çerkezkasındaki fişekliklerden birine soktu, sonra eline ibriği alıp leğeni Hacı Murat'ın önüne doğru sürdü. Beşmetinin kollarını sıvayan Hacı Murat, bileklerinden yukarısı bembeyaz, adaleli kollarını Sado'nun ibrikten döktüğü buz gibi, berrak suyun altına tuttu; ev dokuması, sertçe peşkirle kurulanıp sofraya oturdu. Eldar da aynı şeyi yaptı. Konuklar yemeklerini yerken, onların karşısına oturan Sado evlerine geldikleri için birkaç kez teşekkür etti. Kapının dibinde oturan ve ışıl ışıl yanan kara gözlerini bir an olsun Hacı Murat'tan ayırmayan oğlan da babasının sözlerini onaylamak ister gibi gülümseyip duruyordu.

Tam bir gündür ağzına tek lokma bir şey koymamış olmasına karşın, Hacı Murat biraz peynirle ekmek yedi, kamasının altından çıkardığı küçük bir bıçakla bal alıp ekmeğine sürdü.

Hacı Murat'ın balından tatmasına pek sevinmiş görünen ihtiyar:

"Balımız lezzetlidir." dedi. "Hele bu yıl her yılkinden daha bir güzel, hem güzel, hem de bol."

"Sağ ol." dedi Hacı Murat, sofradan geri çekildi.

Eldar daha yemek istiyordu, ama o da mürşidi gibi yapıp sofradan kalktı ve Hacı Murat'a ibrik tuttu.

Sado, Hacı Murat'ı evine almakla başını belaya soktuğunu biliyordu; Şamil'le Hacı Murat'ın kavgalarından sonra bütün Çeçenlere Hacı Murat'a evinin kapısını açanları ölüm cezasının beklediği duyurulmuştu. Evinde Hacı Murat'ın bu -

lunduğundan köylülerin her an haberlerinin olabileceğini ve onu kendilerine teslim etmesini isteyebileceklerini de biliyordu. Ama bu durum Sado'yu kaygılandırmak şurada dursun, sevindiriyordu bile. Uğruna canından olsa bile konuğunu korumayı bir borç biliyordu Sado ve kendine yakışır biçimde davrandığı için de övünç duyuyordu.

"Başım omuzlarımın üstünde durdukça, evimde sana kimse dokunamaz!" diye yineledi bir kez daha.

Hacı Murat onun ışıl ışıl yanan gözlerine baktı, söylediklerinin gerçek olduğunu anlayınca, biraz tumturaklı bir edayla:

"Sağ olasın, sevinçli, sağlıklı ömrün olsun." dedi.

Bu iyi dileklere gönül borcu duyduğunu göstermek için Sado elini göğsüne götürüp bastırdı.

Pencerelerin tahta kepenklerini kapatıp ocağa yığılı çalıları tutuşturan Sado son derece neşeli, coşkulu bir havayla konuk odasından çıkıp, ailesinin bulunduğu bölümüne geçti evin. Kadınlar uyumamışlardı daha, geceyi evlerinde geçirecek olan tehlikeli konukları konuşuyorlardı.

II

Aynı gece, Hacı Murat'ın konuk olduğu köyden on beş verst[1] ötede bir ileri karakol niteliğindeki Vozdvijenskaya kalesinin Şahgirin kapısından bir erbaş, üç er çıktı. Sırtlarında gocuk, başlarında papak vardı askerlerin; dürülüp uçları bağlanmış kaputları omuzlarına çapraz asılıydı, ayaklarında da o sıralar bütün Kafkas askerlerinde olduğu gibi dizlerinin üstüne kadar uzanan çizmeler vardı. Askerler, tüfek omuzda, önce yol boyu beş yüz adım kadar ilerledikten sonra, sağa kıvrılıp kuru yaprakları hışırdata hışırdata yirmi adım kadar daha yürüdüler ve kara gövdesi gecenin içinde bile seçilen, devrik bir çınarın dibinde durdular. Gizli devriyeler genelde bu çınara yollanırdı.

Askerler ormanda yürüdükçe ağaçların tepelerinde adeta koşturarak onlarla birlikte ilerleyen yıldızlar da askerlerin durmasıyla koşuşmaya son vermiş, çıplak dallar arasında hareketsiz, ışıldamaya başlamıştı.

Uzun süngüsü takılı tüfeğini omzundan çıkarıp şakırtıyla ağaca yaslayan erbaş Panov:

"İyi ki ortalık kuru." dedi.

Üç er de onun gibi yaptı.

"Tabii, yitirdim." diye homurdandı Panov, canı sıkkın, "Ya unuttum ya da yolda düşürdüm."

---

1 Verst: 1,07 km.lik uzunluk ölçüsü.

"Aradığın ne?" diye neşeli, canlı bir sesle sordu erlerden biri.

"Pipom, ne cehenneme gittiyse, bulamıyorum!"

"Peki çubuğun duruyor mu?"

"Duruyor, na, burada."

"Doğrudan toprakla yapalım mı?"

"Zor olmaz mı?"

"Hemen hallederiz."

Gizli devriye görevi yapılırken tütün tüttürmek yasaktı ama Panov ve arkadaşları gizli devriyeden çok ileri karakol görevine yollanmıştı: Dağlıların daha önce de birkaç kez yaptıkları gibi, bu tarafa gizlice bir top geçirip Rus müstahkem mevzilerine ateş etmelerini önlemeye yönelik bir görevdi bu ve kendini tütün tüttürme keyfinden yoksun bırakmak istemeyen Panov da bu yüzden neşeli askerin önerisini hemen kabul etti. Asker cebinden bir çakı çıkarıp toprakta küçük bir çukur açtı. İçini, çevresini düzelttiği çukura tütün doldurup bastırdı, en alta çubuğu yerleştirdi; pipo hazırdı. Çakmak taşının saçtığı kıvılcım, karın üstü yatan erin elmacık kemikleri çıkık yüzünü bir an için aydınlattı. Çubuktan bir ıslık sesi çıktı ve hemen ardından da Panov, tutuşan mahorkanın[1] baş döndüren, hoş kokusunu duydu.

"Becerdin ha?"

"Elbette!"

"Aferin be Avdeyev! Güzel duman veriyor. Çekil hele."

Avdeyev ağzından burnundan dumanlar salarak yana çekildi, yerini Panov'a bıraktı.

Tütün içince keyifleri yerine gelen askerler söyleşmeye başladılar.

"Bölük komutanı yine sandığa el atmış diye duydum." dedi biri tembel tembel. "Kumarda borçlanmış diyorlar..."

"Geri koyar." dedi Panov.

---

1 Mahorka: Ucuz, kalitesiz tütün.

"Elbette." diye doğruladı Avdeyev de. "İyi subaydır."

"İyiyse iyi." diye canı sıkkın sürdürdü konuyu açan asker. "Bana sorarsanız, bölük toplanıp konuşmalı kendisiyle; alıyorsa ne kadar aldığını, ne zaman geri koyacağını söylesin."

Pipoyu bırakan Panov:

"Artık bölük nasıl karar verirse." dedi.

Avdeyev de onu destekledi:

"Elbette. Ortak karar gibisi var mı?"

Hoşnutsuz er hâlâ canı sıkkın:

"Arpa alınacak, sonra bahara doğru çizme işimiz var." diye sürdürdü. "Para gerek ama herifçioğlu sandığı tam takır bırakmış..."

"Dediğim gibi, bölük nasıl karar verirse." dedi Panov. "Hem ilk kez oluyor değil ki..."

O sıralar Kafkasya'daki askeri birliklerde her bölük levazım işlerini seçimle işbaşına getirdiği bir kurul aracılığıyla yürütürdü. Hazineden adam başına 6 ruble 50 kopek alan bölükler her işlerini kendileri görürlerdi: Lahana yetiştirmek, otlarını biçmek bölüklerin kendi işiydi; her bölüğün atları, arabaları vardı ve besili, sağlıklı bölük atlarıyla böbürlenirlerdi. Bölük parası, anahtarı bölük komutanında bulunan bir sandıkta tutulur ve komutanlar sık sık sandıktan borç alırdı. Bu kez de böyle bir şey olmuştu ve askerler bu konu üzerine konuşuyorlardı. Durumdan hoşnut olmayan er Nikitin, bölük komutanından hesap sorulmasını istiyor, Panov'la Avdeyev'se bunu gerekli görmüyordu.

Panov'dan sonra birkaç nefes de Nikitin çekti pipodan, sonra kaputunu yere serdi, ağaca sırtını verip oturdu. Kimseden ses çıkmıyordu. Yalnızca yukarıda rüzgârın salladığı ağaçların tepelerinden yükselen hışırtı duyuluyordu. Birden, sürüp giden bu tek düze ağaç hışırtıları arasından çakalların bazen ağlamayı, bazen gülmeyi andıran tiz çığlıkları, uluma - ları duyuldu.

"Nasıl da bağrışıyor şu lanet yaratıklar." dedi Avdeyev.

Hohol[1] ağzıyla konuşan dördüncü asker:

"Senin çarpık suratına gülüyorlar." dedi incecik bir sesle.

Yine herkes sustu, yine yalnız rüzgârla sallandıkça yıldızları bir gizleyip bir açan kuru dalların hışırtısı duyuluyordu.

"Söylesene Antoniç." dedi neşeli er Avdeyev, Panov'a, "canın sıkılır mı hiç?"

"Bu da nerden çıktı şimdi?" dedi Panov isteksiz isteksiz.

"Benim öyle sıkılır ki, bazen ne yapacağımı bilemem."

"Deme!" dedi Panov.

"Sıkıntıdan bütün paramı içkiye yatırdığım olmuştur. Sıkıntı üstüme üstüme gelince... Oldu olacak, şöyle esaslı bir kafa çekeyim bari derim."

"Ama bazen de kötü yapar şarap insanı."

"Bana da aynen öyle oluyor zaten. Ama yine de içkiden başka yol mu var?"

"İyi de, sıkıntının nedeni ne?"

"Benim mi? Evimi özlüyorum."

"Zengin misiniz?"

"Bir eli yağda, bir eli balda değilsek bile, kimseye muhtaç da değiliz. Memnunuz hayatımızdan."

Ve Avdeyev, Panov'a kim bilir kaç kez anlattığı öyküsünü bir kez daha anlatmaya başladı.

"Ağabeyimin yerine gönüllü olarak yazıldım askere. Neden dersen, beş kişi onun eline bakıyordu! Bense daha yeni evlenmiştim. Anacığım da yalvarıp duruyordu. Ben de nasıl iyi bir evlat, iyi bir kardeş olduğumu görsünler diye kabul ettim. Doğruca beyin yanına gittim. İyi adamdır bizim bey. 'Aferin sana! Git bakalım.' dedi. Böylece ağabeyimin yerine asker oldum."

"Eh, iyi de etmişsin." dedi Panov.

---

1 Hohol: Ukraynalılar için kullanılan bir aşağılama sözcüğü.

"İnanır mısın Antonıç, şimdi kafam bozuluyor bu işe. Ne halt etmeye ağabeyimin yerine askere ben yazıldım diye kahroluyorum. O şimdi orada bey gibi yaşıyor, bense burada çile çekiyorum. Ne kadar düşünürsem o kadar kötü oluyorum. Günah, biliyorum ama..."

Avdeyev bir süre sustu. Sonra:

"Bir posta daha tüttürelim mi?" dedi.

"Tüttürelim, hadi hazırla!"

Ama bir posta daha tüttürmek nasip olmadı. Avdeyev tam pipoyu yeniden doldurmak için ayağa kalkmıştı ki, rüzgârda sallanan ağaçların hışırtıları arasından ayak sesleri duyuldu. Panov tüfeğini aldı ve ayağıyla Nikitin'i dürttü. Nikitin ayağa kalkıp kaputunu yerden aldı. Üçüncüsü, Bondarenko da kalkmıştı.

"Öyle bir rüya görüyordum ki kardeşler..."

Avdeyev, Bondarenko'ya susmasını işaret etti ve askerler susup kulak kesildiler. Seslerin yumuşaklığından, gelenlerin ayaklarında çizme olmadığı belliydi; sesler gitgide yaklaştı. Karanlıkta kuru dallardan ve yapraklardan yükselen hışırtı gittikçe daha iyi duyulur olmuştu. Derken Çeçen diline özgü gırtlaksı sesler çalındı kulaklarına. Askerler artık seslerle birlikte ağaçların arasında gittikçe yaklaşan karaltıları da seçiyordu. Biri kısa, öbürü daha uzun boylu, iki kişiydi gelenler. Gölgeler tam hizalarına gelince tüfeğini kapan Panov iki arkadaşıyla birlikte yola çıkarak:

"Dur! Kimdir o?" diye bağırdı.

"Çeçen, dost." diye karşılık verdi kısa boylu olan. Bata'ydı bu. Sonra üstünü başını göstererek, yarı Çeçence, yarı Rusça, "Tüfek yok, kılıç yok, prensi görmem gerek." dedi.

Uzun boylu olan, sesini çıkarmadan arkadaşının yanında duruyordu. Onun da üzerinde silah yoktu.

"Casus bunlar." diye açıkladı Panov arkadaşlarına. "Alay komutanımızı görmek istiyorlar."

"Prens Vorontsov lazım..." diye sürdürdü Bata. "Çok lazım... önemli iş!"

"Tamam, tamam, götürürüz." dedi Panov. Sonra Avdeyev'e dönerek ekledi: "Bondarenko'yla sen götür bari, nöbetçiye teslim edip hemen geri dönün. Yalnız dikkat et, hep önünde yürüsünler. Bu kabak kafalar anasının gözüdür."

Süngüsü takılı tüfeğini birini şişler gibi ileri uzatan Avdeyev:

"Bu ne güne duruyor?" dedi. "Bir dürtmeme bakar cehennemi boylaması!"

"Şişlersen bir işe yaramaz herif." dedi Bondarenko, "Haydi, marş!"

İki askerle casusların ayak sesleri duyulmaz olunca Panov'la Nikitin yerlerine döndüler.

"Şeytan alasıcalar hep gece vakti ortaya çıkarlar!" dedi Nikitin.

"Demek ki önemli bir durum var," dedi Panov, sonra, "hava serinledi." diye ekledi; dürülü kaputunu açıp giydi, sırtını ağaca verip oturdu.

İki saat kadar sonra Avdeyev'le Bondarenko döndüler.

"Ey, teslim ettiniz mi?"

"Ettik." dedi Avdeyev. "Komutanlıkta kimse yatmamıştı daha. Doğruca komutana götürdük. Fakat kardeş, kim ne derse desin, çok iyi herifler bu kabak kafalar. Yemin ederim! Öyle muhabbet ettik ki, şaşarsın."

Nikitin ters ters:

"Sen de ne bilirsin ya muhabbet etmeyi!" dedi.

"Tıpkı Rus gibiler. Biri evliymiş. 'Maruşka bar?' diye sordum. 'Bar.' dedi. 'Ya barançuk'[1], dedim, 'barançuk da bar mı?' 'Bar.' dedi. 'Çok mu?' dedim. 'Bir çift.' dedi. Öyle güzel muhabbet ettik ki. Çok iyi çocuklar."

---

1 Maruşka: Kadın, eş
Bar: Var
Barançuk: Çocuk.

"Ne demezsin!" dedi Nikitin. "Issız bir yerde karşılaş da gör, nasıl işkembeni önüne döküveriyor o çok iyi çocuk senin!"

"Gün doğmak üzere sanki." dedi Panov.

"Öyle, yıldızlar silinmeye başladı." dedi Avdeyev.

Yeniden sustular.

III

Hem kışlanın, hem de askerlerin kaldıkları evlerin ışıkları çoktan sönmüştü ama kaledeki evlerin en gösterişlisinin bütün pencereleri ışıl ışıldı. Kurinskiy Alayı komutanı Albay Prens Semyon Mihayloviç Vorontsov'un eviydi burası; kendisi ordu başkomutanının oğluydu. Vorontsov, bu küçük Kafkas köyünde, Petersburg'un ünlü güzellerinden olan karısı Marya Vasilyevna'yla birlikte son derece gösterişli, görkemli, buralarda bugüne dek benzeri görülmemiş bir yaşam sürüyordu. Ama Vorontsov'a, özellikle de karısına bakacak olursanız, burada alçakgönüllü bile değil, basbayağı bin bir yoksunlukla dolu bir hayatları vardı; yerli halka gelince, ilk kez tanık olduğu bu ışıltılı, göz alıcı yaşam karşısında ağzı bir karış açık, kalakalmıştı.

Saatin gece yarısını bulduğu şu anda da, ağır perdeleri kapalı, kocaman tek parça halıyla kaplı salonda beyler oturmuş, dört mumun aydınlattığı masada kâğıt oynuyorlardı. Oyunculardan biri, üniforması gösterişli yaver kordonları ve apoletleriyle süslü, uzun yüzlü, sarışın bir adam olan ev sahibi Albay Vorontsov'du; oyun eşi, bu yakınlarda da Prenses Vorontsova'nın ilk kocasından olma oğluna öğretmenlik yapmaya başlamış, Petersburg Üniversitesi mezunu, asık yüzlü, saçları tarak görmemiş bir gençti. Onlara karşı oynayan iki subaydan biri hassa alayından gelmiş, al

yanaklı, ablak yüzlü, bölük komutanı Yüzbaşı Poltoratskiy; öbürüyse masada dimdik oturan, güzel ama soğuk yüzlü alay yaveriydi. Ev sahibesi kara kaşlı, badem gözlü, yapılı, güzel bir kadın olan Prenses Marya Vasilyevna, Poltoratskiy'in yanında oturuyor, elindeki kâğıtları görmek için eğildikçe, içten tel halkalarla destekli, çanı andıran geniş eteği yüzbaşının bacaklarına dokunuyordu. Sözleri, bakışları, gülümsemesi, bedenin her kımıltısı, sürdüğü koku Poltoratskiy'i kendinden geçirdiği, ona Prenses'in hemen yanı başında durmakta olduğu gerçeğinden başka her şeyi unutturduğu için, Yüzbaşı yanlış üstüne yanlış yapıyor, oyun eşini çileden çıkarıyordu.

Poltoratskiy'in ası attığını gören yaver kıpkırmızı kesilerek:

"E, bu kadarına pes artık!" diye homurdandı. "Yine ası verdin yahu!"

Poltoratskiy uykudan henüz uyanmış gibi iri kara gözlerinin tertemiz bakışlarını hiçbir şey anlamadan yavere dikti.

"Bağışlayın onu!" dedi Marya Vasilyevna gülümseyerek yavere; sonra Poltoratskiy'e dönerek, "Bakın, söylemiştim size." dedi.

"Ama sizin söylediğiniz bu değildi ki." dedi Poltoratskiy de gülümseyerek.

"Bu değil miydi?" dedi prenses ve yeniden gülümsedi.

Prensesin, gülümsemesine karşılık vererek yeniden gülümsemesi Poltoratskiy'i öyle heyecanlandırdı, öyle sevindirdi ki, yüzü kıpkırmızı oldu ve hızla masadan toparladığı kâğıtları karmaya başladı.

"Sıra senin değil!" dedi yaver sertçe ve bir parmağı yüzüklü, bembeyaz ellerine aldığı kâğıtları onlardan bir an önce kurtulmak ister gibi dağıtmaya başladı.

Prensin uşağı girdi salona ve nöbetçinin prens hazretlerini görmek istediğini bildirdi.

"Bağışlayın beyler!" dedi Vorontsov, İngilizce aksanlı bir Rusçayla. "Yerime sen geç Marie."

"Kabul mü beyler?" dedi prenses, yüzünde mutlu kadınlara özgü ışıltılı bir gülümsemeyle; upuzun boyuna karşın, çevik bir hareketle yerinden doğruluvermiş, ipeklerini hışırdatarak kocasının yerine geçmişti.

"Her zaman her şeye uyarım." dedi yaver; karşısına oyunun acemisi bir rakibin geçmesine pek sevinmiş gibiydi. Poltoratskiy de gülümseyerek ellerini iki yana açtı.

Prens salona döndüğünde parti bitmek üzereydi. Son derece neşeli, heyecanlı bir havayla:

"Bir teklifim var baylar." dedi.

"Nedir?"

"Birer şampanyaya ne dersiniz?"

"İşte buna her zaman varım." dedi Poltoratskiy.

"Doğrusu bu hiç fena olmazdı." dedi yaver.

"Şampanya getir Vasiliy!" diye emretti prens.

"Niye çağırmışlar seni?" diye sordu Marya Vasilyevna.

"Nöbetçi... yanında da bir adam vardı."

Marya Vasilyevna ilgiyle, çabuk çabuk:

"Kim, hangi adam?" diye sordu.

Vorontsov, olmaz der gibi omuz silkerek:

"Söyleyemem." dedi.

Marya Vasilyevna kocasının sözünü yineleyerek:

"Demek söyleyemezsin?" dedi. "Görürüz bakalım."

Şampanya geldi. Birer kadeh şampanya içen konuklar oyunu sona erdirip hesap gördüler, ev sahipleriyle vedalaşmaya başladılar.

Prens, Poltoratskiy'e:

"Yarın sizin bölük mü gidiyor ormana?" diye sordu.

"Evet. Ne vardı?"

"Öyleyse yarın görüşürüz sizinle." dedi prens hafifçe gülümseyerek.

"Mutluluk duyarım." dedi Poltoratskiy, Vorontsov'un kendisine ne dediğini pek de anlamadan, zira onun o anda

düşündüğü tek şey, az sonra Marya Vasilyevna'nın iri, beyaz elini sıkacak olmasıydı.

Marya Vasilyevna hep olduğu gibi, yalnızca kuvvetle sıkmakla yetinmedi Poltoratskiy'in elini, hızlı hızlı salladı da. Ayrıca az önce karoyu oynamakla yaptığı yanlışı bir kez daha hatırlattı gülümseyerek; Poltoratskiy prensesin gülümsemesini pek hoş, sevecen ve oldukça da anlamlı buldu.

Evine dönerken Poltoratskiy'in yüreği kıpır kıpırdı; ancak onun gibi sosyetik bir çevrede yetişmiş ama ıssız kışlalarda aylar süren askerlik yaşamından sonra eski çevresinden bir kadınla karşılaşan birinin anlayabileceği bir heyecan içindeydi yüzbaşı. Hem de karşısına çıkan kadın Prenses Vorontsova gibi biriydi.

Bir arkadaşıyla paylaştığı evinin önüne gelince dış kapıyı açmak için ayağıyla itti, ama kapı kilitliydi, açılmadı. Yumruğuyla sertçe çaldı kapıyı. Gene gelen olmadı. Tepesi attı, bir yandan ayağıyla, bir yandan kılıcının kabzasıyla adeta trampet çaldı kapıda. Ancak bundan sonra yaklaşan ayak sesleri duyuldu ve Poltoratskiy'in kölesi Vavilo sürgüyü çekip kapıyı açtı.

"Kapıyı sürgülemek de nereden çıktı?! Öküz herif!"

"Kapı hiç açık bırakılır mı Aleksey Vladi..."

"Yine sarhoşsun! Şimdi gösteririm sana sarhoş olmayı..."

Poltoratskiy, Vavilo'ya bir tane indirecekti ama vazgeçti.

"Şeytan alsın seni. Çabuk bir mum yak."

"Hemen efendim."

Vavilo gerçekten de içkiliydi; depocunun isim günü kutlamasında kafayı çekmişti. Eve dönünce de depocu İvan Makeyiç'le kendi yaşamını karşılaştırarak düşüncelere dalıp gitmişti. İvan Makeyiç'in geliri vardı, evliydi, bir yıl sonra emekliye ayrılmayı düşünüyordu. Vavilo'ysa çocukken beylerin hizmetine verilmişti, yaşı kırkı geçtiği halde evleneme-

diği gibi, savruk bir adam olan efendisinin ardı sıra tam bir göçebe hayatı yaşıyordu. Gerçi iyi yürekli bir adamdı efendisi, fazla dövmezdi kendisini, ama yine de hayat denir miydi şu yaşadığına! "Kafkasya'dan dönünce azat etmeye söz verdi. Verdi de, özgür olunca nereye gideceğim ki ben? Hayat değil, it rezilliği!" diye geçirdi içinden Vavilo. Sonra öyle bir uyku bastırdı ki, biri içeri girip de bir şey aşırmasın diye, kapıyı sürgüleyip yattı.

Poltoratskiy, arkadaşı Tihonov'la paylaştığı odaya girdi; Tihonov uyanarak:

"Yine kaybettin değil mi?" dedi.

"Tersine, on yedi ruble kazandım, bu arada epeyce de içtik."

"Bu arada Marya Vasilyevna'yı da seyrettin mi?"

"Bu arada Marya Vasilyevna'yı da seyrettim."

"Neredeyse kalkma saati geldi." dedi Tihonov. "Saat altıda hareket ediyoruz."

"Vavilo!" diye bağırdı Poltoratskiy. "Yarın beşte uyandır beni, tamam mı!"

"Ama uyandırdım mı dövüyorsunuz?"

"Sana uyandıracaksın dedim, duydun mu?"

"Emredersiniz!"

Vavilo, efendisinin çizmelerini ve giysilerini alıp çıktı.

Yatağına uzanıp gülümseyerek bir cigara yaktı Poltoratskiy, mumu söndürdü. Karanlıkta Marya Vasilyevna'nın gülümseyen yüzü belirdi gözlerinin önünde.

Vorontsovlar da hemen uyumadılar. Konuklar dağılınca Marya Vasilyevna kocasının önüne dikilip sertçe:

"Eh bien, vous allez me dire ce que c'est?" dedi.

"Mais, ma chère..."

"Pas de 'ma chère'! C'est un émissaire, n'est-ce pas?"

"Quand même je ne puis pas vous le dire."

"Vous ne pouvez pas? Alors c'est moi qui vais vous le dire!"

"Vous?"[1]

"Hacı Murat, değil mi?"

Kaç gündür Hacı Murat üzerine konuşmalar kulağına çalınan prenses, o gece evlerine gelip kocasıyla konuşan kişinin Hacı Murat'ın kendisi olduğunu düşünmüştü.

İnkârın yararı yoktu, ama gelenin Hacı Murat'ın kendisi değil, yalnızca bir haberci olduğunu söyleyerek Vorontsov yine de karısını hayal kırıklığına uğratti. Habercinin dediğine göre Hacı Murat yarın ormanda ağaç kesimi yapılan yere gelecekti.

Genç karıkocanın kaledeki tekdüze yaşamlarına büyük sevinç katan bir olay oldu bu. Prensin babasının da bu habere çok sevineceğinden söz ettiler bir süre, yattıklarında saat üçe geliyordu.

---

1 "E, neler oluyor söyleyecek misiniz?"
"Ama bir tanem..."
"Bırakın 'bir tanem'i şimdi! Bir haberci, değil mi?"
"Bunu size söyleyemem."
"Söyleyemezsiniz ha? O zaman ben size söyleyeyim!"
"Size mi?" (Fr.)

IV

Hacı Murat, Şamil'in müritlerinden kaçıp durduğu üç uykusuz geceden sonra, kendisine iyi geceler dileyen Sado konuk odasından çıkar çıkmaz uykuya daldı. Giysilerini çıkarmadan, ev sahibesinin yığdığı kırmızı kuştüyü yastıklara dirseğini gömerek olduğu yere uzandı. Eldar da az ötede, duvar dibinde yatıyordu. Sırtüstü uzanmış, genç, güçlü kollarıyla bacaklarını öyle geniş geniş açmıştı ki, siyah fişeklikli beyaz çerkezkası arasından yükselen kabarık göğsü, yastıktan düşen yeni tıraşlı mavimsi kafasından daha yukarıda duruyordu. Üzerinde henüz terlemeye başlamış belli belirsiz bıyıklar seçilen, çocuklarınki gibi şişkin üst dudağı, sanki bir şey içiyormuş gibi bir büzülüyor, bir kabarıyordu.

O da tıpkı Hacı Murat gibi soyunmadan, belinde tabancası ve hançeriyle yatıyordu. Ocakta tutuşturulan çalılar sönmeye yüz tutmuştu, idare lambasının ölgün ışığı odayı belli belirsiz aydınlatıyordu.

Gecenin bir yarısı konuk odasının kapısı gıcırdayarak açıldı, Hacı Murat derhal doğrulup elini tabancasına attı. Toprak zeminde hiç ses çıkarmadan, yumuşacık adımlarla Sado girdi içeri.

"Bir şey mi oldu?" dedi Hacı Murat, hiç uyumamış gibi diri, dinç bir sesle.

"Düşünsek iyi olur." dedi Sado, Hacı Murat'ın karşısında çömelerek. "Kadının biri evinin damından köye girdiğini

görmüş ve gördüğünü kocasına da söylemiş, haber şimdi bütün avulun dilinde. Komşu kadınlardan biri geldi demin karıma, yaşlıların camide toplandıklarını ve seni yakalamak istediklerini söyledi."

"Gitmeliyiz." dedi Hacı Murat.

"Atlar hazır!" dedi Sado ve hızla dışarı çıktı.

"Eldar!" diye fısıldadı Hacı Murat; adının seslenildiğini, hele hele mürşidinin sesini duyan Eldar, bir yandan papağını düzelterek sıçrayıp güçlü bacaklarının üzerine dikildi. Hacı Murat silahlarını kuşandı, kepeneğini sırtına attı. Eldar da aynı şeyleri yaptı. Hiç konuşmadan dışarı, sundurmaya çıktılar. Kara gözlü oğlan atlarını getirdi. Sert toprak üzerinde nal sesleri duyulunca, bitişikteki evin kapısından dışarı bir baş uzandı, birisi tahta kunduralarıyla yerde pat pat sesler çıkararak camiye doğru yokuş yukarı koşmaya başladı.

Aysız bir geceydi ama gökte yıldızlar ışıl ışıldı ve karanlıkta damların çizgileri seçilebiliyordu; en belirgin görüntüyse, avulun üst kısmında yer alan camiyle minaresiydi. Cami tarafından uğultular geliyordu.

Hacı Murat tüfeğini sıkıca kavrayıp, ayağını oldukça dar üzengiye soktu, hafif bir hareketle yükselip kendini usulca eyerin üstüne attı. Sağ ayağı alışkın olduğu öbür üzengiyi bulurken, atı tutan çocuğa yana çekilmesi için kırbacıyla hafifçe dokunarak:

"Allah razı olsun!" dedi ev sahibine.

Oğlan yana çekilip yol verdi, at ne yana gideceğini biliyormuş gibi canlı, çevik adımlarla dar sokaktan doğruca anayola yöneldi. Eldar hemen arkadaydı; Sado, kürküne sarınmış, ellerini hızlı hızlı sallayarak, dar yolda bir o yana bir bu yana savrula savrula artları sıra koştu bir süre. Köyün çıkışında, yol ağzında hareketli bir gölge göründü, derken bir gölge daha:

"Dur! Kimdir o?" diye bağırdı bir ses, hemen ardından da birkaç adam yolu kapattı.

Duracak yerde belinden tabancasını çıkaran Hacı Murat atını mahmuzlayıp doğruca yolu kesenlerin üzerine sürdü. Adamlar dağıldılar, Hacı Murat ardına bakmadan atını bayır aşağı hızlı bir rahvanla sürdü. Eldar da hızlı bir tırısla onu izliyordu. Arkalarından iki el silah sesi duyuldu, iki kurşun vızıldadı, ama ikisi de ne Hacı Murat'a, ne Eldar'a değdi. Hacı Murat hep aynı rahvanla sürdü atını. Üç yüz adım kadar yol aldıktan sonra, soluklansın diye atını durdurdu, kulak kabartıp etrafı dinledi. İleriden, aşağılardan hızla akan bir suyun sesi duyuluyordu. Geride, avul yanında da horozlar ötüşmeye başlamıştı. Bu seslerin arasından yaklaşan nal sesleriyle bir takım konuşmalar çalındı Hacı Murat'ın kulağına. Atını hafifçe mahmuzladı ve yeniden düzgün bir rahvanla sürmeye başladı.

Arkadan dörtnal gelen atlıların Hacı Murat'a yetişmesi çok sürmedi. Yirmi kişi kadardılar. Ya Hacı Murat'ı gerçekten yakalamak ya da Şamil'e karşı günah savmak için at koşturan köylülerdi bunlar. Gelenler karanlıkta seçilecek kadar yaklaştıklarında Hacı Murat durdu, dizginleri bıraktı, sol elinin alışkın bir hareketiyle açtığı kılıftan sağ eliyle tüfeğini çekip çıkardı. Eldar da aynı şeyi yaptı.

"Ne istiyorsunuz?" diye bağırdı Hacı Murat. "Tutmak, alıkoymak mı? Hadi öyleyse, ne duruyorsunuz!"

Bunları söylerken tüfeğini adamlara doğrulttu. Köylüler durdular. Hacı Murat tüfek elinde yamaç aşağı sürdü atını. Atlılar fazla sokulmadan izlemeyi sürdürdüler. Hacı Murat koyağın karşı yanına geçince atlılar bağırarak durmasını söylediler: Kendisine bir şey söyleyeceklerdi. Hacı Murat'ın buna yanıtı geriye doğru bir el ateş etmek ve atını dörtnala kaldırmak oldu. Sonunda durduğu zaman peşinden gelenlerin de, horozların da sesleri duyulmaz olmuştu; duyulan yalnızca uzak bir su şırıltısı ve ara sıra da bir puhukuşunun ötüşüydü. Az ötesinde kapkara bir duvar halinde orman yükseliyordu. Bu, müritlerinin Hacı Murat'ı bekledikleri ormandı.

Hacı Murat, ormanın önüne gelince durdu, ciğerlerine derin bir soluk çekip ıslık çaldı, sonra kulak kesilip etrafı dinledi. Çok geçmeden aynı ıslıkla karşılık verildi ormandan. Yolu bırakıp ormana girdi, yüz adım kadar ilerleyince dalların arasında yanan bir ateş ve ateşin çevresinde oturmuş insan karaltılarıyla, yarı yarıya aydınlanan, ayağına köstek vurulmuş, eyerli bir at gördü.

Ateşin çevresinde oturanlardan biri hızla yerinden doğrulup Hacı Murat'a doğru atıldı, atın dizginleriyle üzengiyi tuttu. Hacı Murat'ın kardeşi gibi bildiği Hanefi'ydi bu, Avar'dı, mürşidin ev işlerine bakardı.

"Ateşi söndürün!" dedi Hacı Murat atından inerken.

Adamlar ateşi dağıttılar, yanan çalıları ayaklarıyla ezerek söndürdüler.

"Bata geldi mi buraya?" dedi Hacı Murat, yere serili kepeneğe doğru yürürken.

"Geldi, epey de oldu; Han Mahoma'yla gittiler."

"Ne tarafa gittiler?"

Hanefi, Hacı Murat'ın geldiği yolun tersini göstererek:

"Şu tarafa." dedi.

Hacı Murat tüfeğini alıp doldurmaya başlarken:

"İyi." dedi, "Dikkatli olmalıyız, arkama atlı saldılar."

Ateşi söndürmekle uğraşan Çeçen Hamzalo'ya dönerek söylemişti bunu. Hamzalo yere serili kepeneğin üstünde duran kılıflı tüfeği aldı, usulca, Hacı Murat'ın demin ormana girdiği düzlüğün oraya gidip durdu. Eldar atından indi, hem kendi atını, hem de Hacı Murat'ın atını götürüp bir ağaca bağladı, sonra Hamzalo gibi tüfeğiyle orman açıklığının öbür ucuna gidip nöbete durdu. Ateş iyice söndüğü için, orman daha önce olduğu gibi zifiri karanlığa bürünmüş, gökte ölgün de olsa yıldızlar ışıldamaya başlamıştı.

Başını kaldırıp yıldızlara, neredeyse göğün ortasına gelmiş Ülker takımyıldızına bakan Hacı Murat, vaktin gece yarısını çoktan geçtiğini, sabah namazı vaktinin geldiğini hesap

etti. Heybesinden hiç ayırmadığı ibriğini getirmesini söyledi Hanefi'ye, kepeneğini omzuna atarak abdest almaya gitti.

Abdestini alınca yere serdiği kepeneğinin üzerine çıplak ayaklarıyla basarak namaza durdu.

Namazı bitince eski yerine, heybelerin oraya gitti, kepeneğinin üstüne bağdaş kurarak, dirsekleri dizlerinde, başını önüne eğip düşünceye daldı.

Şansına her zaman güvenmişti. Bir işe girişeceği zaman, peşinen o işi başaracağına inanır ve başarırdı da. Gerçekten de fırtınalı geçen savaşçılık hayatı boyunca, pek az istisna dışında, bu hep böyle olmuştu. Bu kez de böyle olacağını umuyordu. Vorontsov'un sağlayacağı kuvvetlerle Şamil'in üzerine yürüyüp onu tutsak edeceğini, böylece ondan öcünü alacağını, Rus çarı tarafından ödüllendirileceğini, yalnızca Avarların değil, Çeçenlerin de önünde diz çökeceklerini ve tüm Çeçen ülkesinin yönetimini ele geçireceğini düşlüyordu. Gömüldüğü bu düşüncelerle, farkına varmadan içi geçiverdi.

Düşünde, yiğitleriyle Şamil'in üzerine yürüdüğünü gördü: İlahilerle, "Savulun Hacı Murat geliyor!" naralarıyla Şamil'i de, karılarını da tutsak ediyorlardı; Şamil'in karılarının nasıl ağlaştıklarını bile duydu düşünde. Uyandı. Bütün o "La ilahe illallah"lar, "Hacı Murat geliyor" naraları, Şamil'in karılarının ağlaşmaları, aslında ormanı saran ve uyanmasına neden olan çakal pavkırmalarıydı. Başını kaldırdı, doğuda ağaçların dallarının arasından ağarmaya başlayan göğe baktı ve az ötede oturan müridine Han Mahoma'nın dönüp dönmediğini sordu. Dönmediğini öğrenince başını yeniden önüne eğdi, eğer eğmez de uyudu.

Onu bu kez uyandıran, elçilik görevini tamamlayarak Bata'yla birlikte geri dönen Han Mahoma'nın neşeli sesi oldu. Han Mahoma hiç zaman yitirmeden Hacı Murat'ın yanına oturarak, Rus askerlerinin onları nasıl karşıladıklarını ve nasıl dosdoğru prense götürdüklerini, prensle neler ko-

nuştuğunu, prensin onları görmekten nasıl mutlu olduğunu ve kendileriyle ertesi sabah Rusların ağaç kestikleri Miçik deresinin karşısında, Şalinskiy adını verdikleri orman açıklığında buluşma sözü verdiğini anlattı. Mahoma bunları anlatırken, Bata kendi ayrıntılarını eklemek için sık sık arkadaşının sözünü kesiyordu.

Hacı Murat, kendisinin Rusların tarafına geçme önerisine Vorontsov'un tam olarak hangi sözcükleri kullanarak karşılık verdiğini ayrıntılarıyla öğrenmek istedi. Han Mahoma'yla Bata'nın sözü birbirlerinin ağzından kaparak anlattıklarına göre prens, Hacı Murat'ı konuk olarak kabul edeceğine ve her şeyin onun gönlünce olması için çalışacağına söz vermişti. Hacı Murat yola ilişkin birkaç soru daha sordu, Han Mahoma yolu çok iyi bildiğine ve onu dosdoğru oraya götürebileceğine ilişkin güvence verince, Hacı Murat çıkarıp Bata'ya söz verdiği üç rubleyi uzattı, adamlarına da heybelerden kendisinin altın kakmalı silahıyla sarıklı papağını çıkarmalarını emretti; müritler de üstlerini başlarını temizlemeli, Rusların önüne temiz, düzgün bir şekilde çıkmalıydılar. Silahlar, eyerler, koşumlar, hayvanlar temizlenirken yıldızlar görünmez oldu, gündoğumunun habercisi hafif bir rüzgâr başladı, derken ortalık iyiden ağardı.

V

Poltoratskiy'in komuta ettiği baltalı iki bölük asker, sabah karanlığında Şahgirin kapısından çıkıp on verst kadar yürüdü; ortalığın aydınlanmasıyla birlikte avcı zinciri oluşturacak şekilde dağılan askerler ağaç kesmeye giriştiler. Sekize doğru çıtırtılarla yanan yaş dalların hoş kokulu dumanına karışan sis yükselerek dağılmaya başlayınca, az öncesine dek beş adım ötelerini göremeyen ve birbirlerinin yerini ancak balta seslerinden çıkarabilen askerler, ateşleri, ormana giden yolu, oraya yığılı kesilmiş ağaçları da seçmeye başladılar; güneş kâh sis içinde aydınlık bir leke gibi beliriyor, kâh yeniden sis katmanları arasına gizleniyordu. Yolun az ilerisindeki orman açıklığında Poltoratskiy, maiyet subayı Tihonov, üçüncü bölükten iki subay ve düello yüzünden rütbesi geri alınmış, eski süvari subaylarından –Poltoratskiy'in de askeri okuldan arkadaşı– Baron Freze davulların üzerinde oturuyorlardı. Çevrelerine sigara izmaritleri, boş şişeler, yiyeceklerin sarılı olduğu kâğıtlar saçılmıştı. Subaylar votkalı, porterli[1] bir kahvaltı etmişlerdi. Davulcu sekizinci şişeyi açıyordu. Poltoratskiy doğru dürüst uyuyamamış olduğu halde, kaygılardan uzak, müthiş coşkulu, neşeli bir ruh hali içindeydi: Bir tehlike söz konusu olduğu zamanlarda, askerleriyle arkadaşları arasındayken hep böyle hissederdi kendini.

1 Porter: Sert bir İngiliz birası.

General Sleptsov'un ölümüyle ilgili son haberler üzerine ateşli bir tartışmaya girmişti subaylar. Bu ölümde, hayatla ilgili en önemli şeyi, yani onun sona erişini ve başladığı kaynağa dönüşünü değil, yalnızca dağlıların üzerine atılıp onları kılıçtan geçiren yiğit, gözü pek bir subayı görüyorlardı.

Gerçi herkes, en çok da deneyimli subaylar, o sıralar Kafkasya'daki savaşlarda, hatta bir tek orada da değil, hiçbir zaman, hiçbir savaşta, zihinlerde canlandırılan, dehşet verici ayrıntılarla anlatılan göğüs göğüse çarpışmaların, kılıçtan geçirmelerin, süngülemelerin asla olmadığını iyi bilirlerdi (bir tek savaştan kaçanlarla ilgili olarak söz edilebilirdi bu süngüleme ya da kılıçtan geçirmelerden); bu türden çarpışma düşleri, davulların üzerinde kimi çalımlı, kimi tam tersine alçakgönüllü pozlarla oturmuş, içki içip sigara tüttürerek şakalaşan ve her an Sleptsov gibi ölebilecekleri düşüncesini akıllarının ucundan bile geçirmeyen subaylara gurur, neşe veriyordu. Gerçekten de, sanki beklentilerini doğrulamak ister gibi, konuşmalarının tam ortasında, yolun sol yanından sıkı bir tüfek patlaması, hemen ardından da tiz, neşeli bir ıslık çalarak sisin içinde vızıldayan kurşunun bir ağacın gövdesine saplandığı duyuldu. Bu düşman ateşine askerler ağır, uğultulu bir salvoyla karşılık verdiler.

Poltoratskiy neşeyle:

"Hah, avcı zinciri dediğin böyle olur!" diye bağırdı. Sonra Freze'ye dönerek: "Şansın varmış, Kostya kardeşim." dedi. "Hemen bölüğünün başına geç de şöyle güzel bir bir çarpışma başlatalım!"

Rütbesi indirilmiş baron fırlayıp kalktı ve hızlı adımlarla sisler içindeki bölüğüne doğru yürüdü. Poltoratskiy'e doru kısrağını getirdiler; atına atlayan Poltoratskiy, birliğini avcı zincirinin bulunduğu ve silah sesinin de geldiği yöne doğru yürüyüşe geçirdi. Avcı zinciri orman kıyısında, yamaç aşağı uzanan kuru bir dere yatağının önüne dizilmişti. Rüzgâr ormana doğru esiyor, dere çukurunun yalnız bu yanı değil, karşı yanı da açıkça görülebiliyordu.

Poltoratskiy avcı zincirinin yanına vardığında güneş sis katmanları arasından sıyrıldı ve yüz elli, iki yüz metre ötede, kuru derenin karşı ucunda başlayan seyrek ağaçlıkta birkaç atlı göründü. Hacı Murat'ı izleyen Çeçenlerdi bunlar ve onun Rusların tarafına geçişini görmek için gelmişlerdi. Aralarından biri, avcı zincirine doğru ateş etmiş, zincirden birkaç er de ona karşılık vermişti. Bunun üzerine Çeçenler gerilemiş, karşılıklı ateş de böylece sona ermişti. Ne var ki bölüğünün başında olay yerine ulaşan Poltoratskiy düşman üzerine ateş açılmasını emretti ve emrin verilmesiyle birlikte tüm zincir boyunca kesintisiz, neşeli, insanı canlandırıp coşturan tüfek çatırtıları duyuldu, namlulardan havada zarif desenler çizerek dağılan dumanlar yükseldi. Çıkan bu gönül eğlencesinden keyiflenen askerler zaman yitirmeden tüfeklerini dolduruyor, yeniden ateşe başlıyorlardı. Çeçenler de coşmuş gibiydiler, onlar da birbiri ardınca askerlere ateş etmeye başladılar. Çeçen ateşiyle bir asker yaralandı. Gizli devriye postasından Avdeyev'di bu. Arkadaşları yanına vardıklarında, karnındaki yaraya iki eliyle bastırmış, sırtüstü yatıyor, düzenli aralıklarla iki yana sallanıyordu. Onun hemen yanında yer alan bir asker olayı şöyle anlattı:

"Tam tüfeğimi dolduruyordum, şak diye bir ses duydum; bir baktım, bu tüfeğini bırakmış."

Poltoratskiy'in bölüğündendi Avdeyev, askerlerin toplandıklarını gören Poltoratskiy de o yana geldi.

"Vuruldun mu kardeş?" dedi. "Nerenden?"

Avdeyev karşılık vermedi.

Deminki asker atılıp yeniden anlatmaya başladı:

"Tam tüfeğimi dolduruyordum ki, komutanım, şak diye bir ses duydum; bir baktım, bu tüfeğini bırakmış."

Poltoratskiy dilini damağına götürüp cık cık etti, sonra:

"Çok acıyor mu Avdeyev?" diye sordu.

"Aslında acımıyor ama, doğrulmama da izin vermiyor komutanım... emretseniz de birazcık şarap..."

Votka, daha doğrusu askerlere Kafkasya'da verilen ispirto getirildi ve Panov kaşları çatık, alabildiğine ciddi bir yüzle Avdeyev'e kapak içinde ispirto uzattı. Avdeyev bir yudum aldı almadı, kapağı elinin tersiyle iterek:

"İçim almıyor." dedi, "Sen iç."

Panov kapağı başına dikip ispirtoyu bitirdi. Avdeyev doğrulmak için yeni bir hamle yaptı, yine başaramadı. Yere bir kaput serip üzerine uzattılar.

Astsubay:

"Albayım geliyor efendim." diye bildirdi.

"Pekâlâ, komuta sende." dedi Poltoratskiy astsubaya ve kamçısını havada sallayarak hızlı bir tırısla Vorontsov'u karşılamaya gitti.

Vorontsov, her zamanki gibi safkan İngiliz aygırına binmişti, yanında alay yaveri, bir Kazak ve bir Çeçen çevirmen vardı.

Poltoratskiy yanlarına gelince:

"Neler oluyor burada?" diye sordu.

"Bir grup düşman avcı zincirimize saldırdı."

"Hadi hadi, sizin başınızın altından çıkmıştır bu."

"İnanın ben masumum Prens." dedi Poltoratskiy gülümseyerek. "Kendileri kaşındı."

"Bir yaralınız varmış galiba?"

"Evet, maalesef. Hem de en iyi adamlarımdan biri."

"Ağır mı yarası?"

"Sanırım ağır, karnından vurulmuş."

"Peki ben nereye gidiyorum biliyor musunuz?" diye sordu Vorontsov.

"Bilemeyeceğim."

"Tahmin de edemiyor musunuz?

"Hayır."

"Birazdan Hacı Murat'la buluşacağız!"

"Olamaz!"

"Dün gece gelen onun adamıydı." dedi Vorontsov, mutlu gülümsemesini güçlükle bastırarak. "Şalinskiy'de buluşa-

cağız, orman açıklığında... Siz de nişancılarınızı Şalinskiy'e doğru mevzilendirin, sonra yanıma gelin."

"Baş üstüne." dedi Poltoratskiy elini papağına götürüp selam vererek ve birliğinin başına döndü. Zincirin sağ kanadını kendisi yönlendirdi, sol kanat için aynı şeyi yapmasını astsubaya emretti. Bu arada dört asker, yaralıyı kaleye götürdü.

Vorontsov'un yanına giderken ardından atlıların gelmekte olduğunu fark eden Poltoratskiy durup bekledi.

En önde, ak yeleli bir ata binmiş, üzerinde ak bir çerkezka, başında sarıklı papak bulunan, silahları altın işlemeli, görünüşü etkileyici bir adam vardı. Bu adam Hacı Murat'tı. Poltoratskiy'e yaklaşıp Tatarca bir şeyler söyledi. Poltoratskiy kaşlarını kaldırıp anlamıyorum anlamında ellerini iki yana açarak gülümsedi. Gülümsemeye Hacı Murat da gülümsemeyle karşılık verdi ve bu çocuk saflığındaki gülümseme Poltoratskiy'i şaşırttı. Hakkında dudak uçuklatıcı şeyler anlatılan dağlının böyle olabileceği kırk yıl düşünse aklına gelmezdi. Asık yüzlü, kara, kuru, sevimsiz bir adam diye düşünüyordu o Hacı Murat'ı; oysa karşısında, kırk yıllık dost gibi içten bir gülümsemeyle kendisine bakan, saf, tertemiz bir adam vardı. Özel denilebilecek tek yanı vardı: Karşısındakine dikkatli, delici ve alabildiğine sakin bakan birbirinden ayrık gözleri.

Yanında dört adam vardı Hacı Murat'ın. Dün akşam Vorontsov'a ulak olarak gelen Han Mahoma bunlardan biriydi. Toparlak yüzünden yaşama sevinci taşan, al yanaklı, kara, ışıl ışıl gözlü, gözkapakları olmayan bir adamdı bu. Kaşları gür, bol kıllı, bodur bir adam daha vardı. Bu da Hacı Murat'ın tüm işleriyle ilgilenen kâhyası Dağıstanlı Hanefi'ydi. İçleri tıklım tıklım dolu heybeler taşıyan bir atı tutuyordu. İki kişi özellikle dikkat çekiyordu grup içinden: bunlardan ilki, bir kadın gibi ince belli ama geniş omuzlu, sakalı bıyığı yeni yeni terlemekte olan, koyun gözlü erkek güzeli Eldar, diğeriyse bir gözü kör, kaşı, kirpiği olmayan, kırpık

kızıl sakallı yüzünün bir yarısında burnundan başlayan bir yara bulunan Çeçen Hamzalo'ydu.

Poltoratskiy, yolun az ilerisinde buluşma yerine doğru giden Vorontsov'u gösterdi Hacı Murat'a. Hacı Murat hemen o yana yöneldi, iyice yaklaşınca sağ elini göğsüne bastırıp Tatarca bir şeyler söyledi. Çeçen çevirmen hemen Rusçaya çevirdi bu sözleri:

"Rus çarına boyun eğiyorum, ona hizmet etmek istiyorum diyor. Aslında ne zamandır geçmek istiyordum diyor. Şamil bırakmamış."

Çevirmen sözlerini bitirince Vorontsov güderi eldivenli elini Hacı Murat'a uzattı. Hacı Murat ele baktı, bir an ikirciklendi ama hemen sonra bir Vorontsov'a, bir çevirmene bakarak bir şeyler daha söyledi, aynı anda da Vorontsov'un elini candan bir şekilde sıktı.

Çevirmen, Hacı Murat'ın bu sözlerini de çevirdi:

"Diyor ki, bugüne dek hiç kimseye değil de, bir tek sana gelmiş. Sen serdarın oğlu olduğun için. Sana büyük saygısı varmış."

Vorontsov, teşekkür ederim anlamında başını eğdi. Hacı Murat, beraberindeki adamlarını göstererek bir şeyler daha söyledi. Çevirmen bu sözleri de şöyle çevirdi:

"Diyor ki, yanındaki bu adamlar onun müritleriymiş, onlar da kendisi gibi Ruslara hizmet edeceklermiş."

Vorontsov dönüp müritlere baktı, onlara da başını eğerek selam verdi.

Göz kapakları olmayan, neşeli, kara gözlü Han Mahoma da karşılık olarak başını eğip kendi dilinde bir şeyler söyledi; herhalde gülünç bir şeydi söylediği, çünkü gür kaşlı, bol kıllı Avar parlak beyaz dişlerini göstere göstere güldü. Kızıl sakallı Hamzalo kıpkırmızı tek gözüyle yalnızca bir an için baktı Vorontsov'a, sonra yeniden atının kulaklarına daldı.

Vorontsov ve Hacı Murat, eşlikçileriyle birlikte kaleye doğru atlarını mahmuzladıklarında, avcı zincirinden askerler toplanıp yorumlarda bulundular:

"Kim bilir kaç cana kıymıştır lanet herif, ama görün bakın, nasıl ağırlayacaklardır şimdi kalede." dedi içlerinden biri.

"Hiç şüphen olmasın. Şamil'in en birinci komutanıydı. Şimdi herhalde..."

"Fakat adam yiğidin hası, tam bir cigit, kim ne derse desin!"

"Peki, kızıl sakallıya ne diyorsunuz? Tek gözüyle tıpkı vahşi hayvanlar gibi bakıyordu."

"İtin teki olduğu belli."

Kırmızı sakal herkesin dikkatini çekmişti.

Vorontsov ve konukları askerlerin odun kestikleri yerden geçerken, yola yakın çalışan askerler Hacı Murat'ı görmek için ileri çıktılar. Başlarındaki subay bu askerleri azarlayınca Vorontsov onu engelledi.

"Bırakın seyretsinler eski dostlarını." dedi; sonra en yakınındaki askere, İngiliz aksanlı Rusçasıyla, tane tane, "Şu adamı tanıyor musun?" diye sordu.

"Hayır, Ekselansları."

"Hacı Murat'ı duydun mu?"

"Duymaz olur muyum Ekselansları, kaç kez kötek atmışlığımız vardır ona."

"Ve kaç kez de ondan kötek yemişliğiniz."

"Evet, Ekselansları, yedik." dedi asker, komutanıyla konuşmaktan pek mutlu.

Hacı Murat kendinden konuşulduğunu anladı, gözleri sevinçli bir gülümsemeyle ışıdı. Vorontsov son derece mutlu bir ruh haliyle döndü kaleye.

VI

Vorontsov, Rusya'nın Şamil'den sonra en büyük ikinci düşmanını kandırarak saflarına katmanın kendisine nasip olmasından pek hoşnuttu. Canını sıkan tek tatsızlık, operasyonu Vozdvijenskaya'daki ordu komutanı General Meller Zakomelskiy'e haber vermeden, kendi başına yürütmüş olmasıydı. Bu can sıkıntısı da olmasa, keyfine diyecek yoktu.

Kaleye varınca, Hacı Murat'ın müritlerini alay yaverine havale eden Vorontsov, konuğunu evine buyur etti.

Son derece şık giysiler içindeki Prenses Marya Vasilyevna, yanında altı yaşında, lüle lüle saçlı, dünya tatlısı oğluyla birlikte konuk odasında Hacı Murat'ı güler yüzle karşıladı; Hacı Murat biraz da törensel bir havayla elini göğsüne bastırıp, çevirmeni aracılığıyla, evine kabul ettiği için kendisini prensin dostu olarak gördüğünü, dostunun tüm ailesini de dostunun kendisi gibi kutsal bildiğini söyledi. Marya Vasilyevna, Hacı Murat'ın gerek dış görünüşünü, gerekse tavırlarını pek beğenmişti. İri, beyaz elini kendisine uzattığında Hacı Murat'ın kıpkırmızı kesilmesi beğenisini iyice artırdı. Oturması için yer gösterdi konuğuna, kahve içip içmeyeceğini sordu, kahve getirilmesini emretti. Ancak Hacı Murat kendisine tutulan kahveyi almadı. Rusçayı biraz anlıyor ama konuşamıyordu; söyleneni anlayamadığında gülümsüyordu ve Poltoratskiy gibi Marya Vasilyevna'da onun bu gülümse-

mesinden hoşlanmıştı. Marya Vasilyevna'nın Bulka diye seslendiği kıvırcık saçlı, keskin bakışlı oğlu da annesinin yanında durmuş, yaman bir savaşçı olarak adını bunca duyduğu konuktan gözlerini ayırmıyordu.

Vorontsov konuğunu karısıyla bırakarak, Hacı Murat'ın kendi yanlarına geçtiği bilgisinin yukarıya iletmek üzere kaleme gitti; Grozni'ye, sol kanat komutanı General Kozlovskiy'e bir rapor yolladı, babasına da bir mektupla durumu bildirdi ve yabancı, üstelik de korkunç bir adamla –öyle bir adam ki, ne soğuk durup gücendirmeli, ne de fazla yakınlık gösterip şımartmalıydı– baş başa bıraktığı karısının kendisine içerleyeceğinden çekinerek çabucak eve döndü. Ama boşa kaygılanmıştı. Hacı Murat, kucağında Vorontsov'un üvey oğlu Bulka olduğu halde, başını eğerek koltukta oturmuş, büyük bir dikkatle Marya Vasilyevna'nın gülerek söylediği sözleri çeviren çevirmeni dinliyordu. Marya Vasilyevna Hacı Murat'a, beğendikleri her şeyini dostlarına armağan edecek olursa, çok geçmeden Âdem Baba gibi dolaşmak zorunda kalabileceğini söylüyordu...

Hacı Murat, prensin gelmesiyle birlikte, üvey babasının içeri girmesinden pek hoşlanmamış gibi görünen Bulka'yı kucağından indirip ayağa kalktı; gülümseyen yüzü bir anda ciddileşmiş, bakışları sertleşmişti. Vorontsov oturana dek ayakta kaldı. Oturduktan sonra Marya Vasilyevna'yla konuşmalarına dönerek, dostlarının beğendikleri her şeyi onlara armağan etmenin kendilerinde bir yasa olduğunu söyledi.

Yeniden dizlerine tırmanan Bulka'nın dalgalı saçlarına bakarak:

"Senin oğlan, benim kunak."[1] dedi Rusça.

"Harika adam, şu senin haydut!" dedi Marya Vasilyevna kocasına Fransızca. "Bulka hançerinden hoşlanınca, çıkarıp armağan ediverdi."

---

1 Kunak: Dost (bazı Kafkas dillerinde)

Bulka üvey babasına hançerini gösterirken, Marya Vasilyevna:

"C'est un objet de prix!"[1] dedi.

"Il faudra trouver l'occasion de lui faire cadeau."[2] diye karşılık verdi Vorontsov.

Hacı Murat, başını önüne eğmiş, bir yandan Bulka'nın kıvırcık saçlarını okşarken, bir yandan da:

"Cigit bu, cigit." diye söyleniyordu.

Keskin ağızlı, oluklu çelik hançeri kınından yarısına kadar sıyıran Vorontsov, Bulka'ya:

"Güzel bir hançer, güzel... teşekkür et." dedi, sonra çevirmene dönerek, "Kendisine nasıl hizmette bulunabileceğimizi sor bakalım." dedi.

Çevirmen sözleri çevirir çevirmez, Hacı Murat hiçbir şey istemediğini, yalnız, namaz kılacağı bir yer gösterirlerse memnun olacağını söyledi. Vorontsov uşağı çağırıp Hacı Murat'ı odasına götürmesini emretti.

Kendisine ayrılan odaya girmesiyle birlikte Hacı Murat'ın yüzü değişti: Hoşnut, sevecen, görkemli yüzü gitti yerine, kaygılı, düşünceli bir yüz geldi.

Vorontsov'un kendisini kabulü beklediğinden de iyiydi. Ama bu kadar iyi karşılanması, Vorontsov ve subaylarına güveninin azalmasına neden olmuştu. Her şeyden çekiniyordu: Her an onu zincire vurup Sibirya'ya yollayabilir ya da hemen oracıkta işini bitirebilirler diye sürekli tetikteydi.

Eldar yanına gelince müritlerin nereye yerleştirildiğini, silahlarının alınıp alınmadığını, atların nereye bağlandığını sordu.

Eldar, atların prensin ahırına bağlandığını, müritlere arabalıkta yer gösterildiğini, silahlarının alınmadığını, çevirmenin onlara yemek ve çay sunduğunu anlattı.

---

1 "Değerli bir şey." (Fr.)

2 "Ona bir armağan vermenin yolunu bulmalıyız." (Fr.)

Hacı Murat şaşırmış gibi başını salladı, sonra namaza durdu. Namazı bitince gümüş hançerlerinden birini getirmesini söyledi Eldar'a; hançeri beline taktı, sedire geçip bağdaş kurarak oturdu ve ne olacağını beklemeye başladı.

Saat dört civarında yemeğe çağırdılar onu.

Yemekte Hacı Murat pilav dışında hiçbir şey yemedi; pilavı da Marya Vasilyevna'nın aldığı yerden aldı tabağına.

"Kendisini zehirleyeceğimizden korkuyor." dedi Marya Vasilyevna kocasına. "Pilavı tam benim aldığım yerden aldı."

Sonra da Hacı Murat'a dönerek, çevirmen aracılığıyla, sonraki duasının saat kaçta olduğunu sordu. Hacı Murat elini kaldırdı, beş parmağını açıp güneşi gösterdi.

"Az kalmış öyleyse."

Vorontsov saatini çıkarıp bir düğmeye bastı, saat dördü çeyrek geçeyi çaldı. Saatten yükselen ses Hacı Murat'ı şaşırtmış gibiydi, saati bir kez daha çaldırmasını rica etti Vorontsov'dan, sonra saati görmek istedi.

Marya Vasilyevna:

"Voilà l'occasion. Donnez-lui la montre."[1] dedi kocasına.

Vorontsov hemen saati Hacı Murat'a uzatıp armağan olarak kabul etmesini söyledi. Hacı Murat elini göğsüne bastırıp saati aldı. Üst üste birkaç kez düğmesine basıp saatin çalışını dinledi, onaylarca başını salladı.

Yemekten sonra prense Meller Zakomelskiy'nin yaverinin geldiğini haber verdiler.

Yaver, generalin Hacı Murat'ın kendilerine geçtiğini öğrendiğini, bunun kendisine haber verilmemesinden hiç hoşlanmadığını ve Hacı Murat'ın derhal yanına getirilmesini emrettiğini söyledi. Vorontsov, yavere generalin emrinin yerine getirileceğini söyledi; çevirmen aracılığıyla da Hacı Mu-

1 "İşte fırsat. Saati ona armağan et." (Fr.)

rat'a generalin emrini ileterek, birlikte Meller'e gitmeleri gerektiğini söyledi.

Yaverin geliş nedenini öğrenmesiyle birlikte, kocasıyla general arasında bir tatsızlık çıkabileceğinden endişelenen Marya Vasilyevna, kocasının bütün itirazlarına rağmen kendisinin de onlarla birlikte generale gideceğini söyledi.

"Vous feriez beaucoup mieux de rester; c'est mon affaire, mais pas la vôtre."[1]

"Vous ne pouvez pas m'empêcher d'aller voir madame la générale."[2]

"Bir başka zaman yapabilirsin bu ziyareti."

"Ama ben bugün istiyorum."

Yapacak bir şey yoktu. Vorontsov boyun eğdi, üçü birlikte gittiler.

Generalin evine girdiklerinde Meller donuk bir nezaketle Marya Vasilyevna'ya karısının yanına dek eşlik etti, dönünce yaverine Hacı Murat'ı konuk odasına götürmesini ve yeni bir emrine dek onu oradan bir yere bırakmamasını emretti. Sonra çalışma odasının kapısını açarak:

"Buyurun!" dedi Vorontsov'a, ilk onun geçmesi için yol verdi.

İçeri girince oturması için yer bile göstermediği prensin karşısında dikilerek:

"Burada komutan benim." dedi. "Dolayısıyla düşmanla yapılacak bütün görüşmelerin benim üzerimden gerçekleşmesi gerekir. Hacı Murat'ın bize geçtiğini neden bana bildirmediniz?"

Generalin aşırı öfkesi karşısında heyecandan bembeyaz kesilen ve adamın daha da kabalaşabileceğinden endişelenen Vorontsov da kendini tutamadı:

---

1 "Evde kalsanız daha iyi olurdu; bu benim işim, sizin değil." (Fr.)

2 "Generalin karısını ziyaret etmeme de engel olacak değilsiniz herhalde." (Fr.)

"Bir adamını gönderip bana teslim olmak istediğini iletti Hacı Murat." dedi.

"Benim size sorduğum, bunu bana neden haber vermediğiniz?"

"Aslında haber verecektim Baron, ama..."

"Sizin için Baron değil, Ekselansları!.." Ne zamandır içine attıklarını ani bir haykırışla boşalttı Baron: "Ben tam yirmi yedi yıldır hükümdarıma hizmet ediyorum ama daha dün askerlik hizmetine başlayanların, bir takım akrabalık ilişkilerine güvenerek üstlerine vazife olmayan işlere burunlarını sokmalarına izin vermek için değil!"

Vorontsov onun sözünü keserek:

"Ekselansları! Gerçeğe aykırı şeyler söylemekten kaçınmanızı istirham ederim." dedi.

General daha da büyük bir öfkeyle:

"Söylediğim gerçektir!" dedi. "Ve bilmelisiniz ki, ben böyle bir şeye asla izin vere..."

Tam bu sırada, ardında Meller Zakomelskiy'nin kısa boylu, gösteriş fukarası karısı olduğu halde, Marya Vasilyevna eteklerini hışırdata hışırdata azametle içeri girdi ve:

"Hadi ama artık, Baron!" dedi. "Simon asla sizin üzülmenizi istememiştir..."

"Ben, prenses, aslında şey diyordum..."

"Bırakalım bunları. Bilirsiniz, en kötü barış bile, en iyi kavgadan daha iyidir. Yani demek istediğim..."

Gülmeye başladı. Ve öfkeli general, güzel kadının büyüleyici gülümsemesi karşısında yelkenleri indirdi. O da bıyık altından gülümsedi.

"İtiraf ederim ki davranışım yanlıştı." dedi Vorontsov, "ama..."

"Ben de fazla köpürdüm." diye alttan aldı Meller de ve Vorontsov'a elini uzattı.

Böylece barış yapıldı ve Hacı Murat'ın bir süre Meller'de kalması, sonra da sol kanat komutanına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Hemen bitişik odadaydı Hacı Murat ve neler konuşulduğunu tam anlayamasa da, kendisine gereken şeyleri kavramıştı: Bir kez konuşma konusu kendisiydi, sonra Şamil'i bırakıp kaçması Ruslar açısından son derece önemliydi ve bu nedenle de, kendisini öldürmez ya da sürmezlerse, Ruslardan çok şey isteyebilirdi. Ayrıca Meller Zakomelskiy'in, komutan olsa bile emri altındaki Vorontsov kadar önemli biri olmadığını, buralarda Vorontsov'un sözünün geçtiğini de anlamıştı; bu nedenle, Meller Zakomelskiy onu yanına çağırıp sorgulamaya başlayınca Hacı Murat alabildiğine gururlu, azametli bir tavır takınıp, beyaz çara hizmet etmek için dağlardan indiğini, o nedenle de bu konuda ayrıntılı bilgiyi yalnızca çarın Tiflis'teki serdarına, başkomutan Prens Vorontsov'a verebileceğini söyledi.

VII

Yaralı Avdeyev'i kale kapısına yakın, küçücük, ahşap bir bina olan hastaneye götürüp genel koğuştaki boş yataklardan birine yatırdılar. Koğuşta dört hasta daha vardı: Yüksek ateşten çırpınıp duran bir tifolu, durmadan esneyerek hastalığının saldırıya geçeceği anı bekleyen, gözlerinin altı morarmış, yüzü kireç gibi bir sıtmalı ve üç hafta önceki saldırıda birinin el bileğine, öbürünün omzuna kurşun gelmiş iki yaralı (bunlardan ilki ayakta, öbürü yataktaydı). Tifolu dışında hep birden yeni gelenin çevresini sardılar, üst üste sorular sordular hastayı getirenlere.

"Bazen yağmur gibi kurşun yağdırırlar, bir şeycik olmaz, bu kez hepi topu beş el ateş edip tutturdular." dedi Avdeyev'i getiren askerlerden biri.

"İnsanın alnına yazılmaya görsün!"

Yatağına yatırılırken Avdeyev duyduğu korkunç acıyı bastırmaya çalıştıysa da yine de bağırarak inledi. Sonunda yatağına boylu boyunca uzanınca kaşlarını çattı ve bir daha da inlemedi ama ayaklarını kıpır kıpır oynatıp duruyordu. Eliyle yarasına bastırıyor, başını kıpırdatmadan önüne bakıyordu.

Doktor geldi, kurşunun sırtından çıkıp çıkmadığına bakmak için hastayı ters çevirmelerini istedi.

Sırtında ve kaba etlerindeki çapraz beyaz çizgileri gösteren doktor:

"Bunlar da ne?" diye sordu.

"Eski şeyler efendim." dedi Avdeyev inleyerek.

Cebine atıp içkiye harç ettiği bölük parası yüzünden yediği sopanın izleriydi bunlar.

Yeniden çevirip sırtüstü yatırdılar Avdeyev'i ve doktor sondayla karnını yoklayarak kurşunu arayıp buldu ama çıkarmayı başaramadı. Bunun üzerine yarayı sardı, sargının üzerini plasterle kapatıp gitti. Doktor sondayla karnını kurcalar ve yarasını sararken Avdeyev dişlerini sıkıp, gözleri kapalı kımıldamadan yatmıştı. Doktor gidince gözlerini açıp şaşkın şaşkın çevresine bakındı. Bakışları koğuştaki hastalara, sıhhiye erine yönelikti ama onları değil de kendisini hayrete düşüren bambaşka şeyler görüyordu sanki.

Arkadaşları Panov'la, Seryogin geldiler ziyaretine. Avdeyev yine öyle kımıltısızca yatıyor, şaşkın şaşkın önüne bakıyordu. Gözlerini dikip uzun uzun arkadaşlarına bakmasına karşın, bir süre kim olduklarını çıkaramadı onların.

"Eve bir diyeceğin var mı Pyotr?" dedi Panov.

Panov'un yüzüne bakmasına karşın, Avdeyev soruya karşılık vermedi.

Panov, onun kemikli, buz gibi eline dokunarak sorusunu yineledi:

"Eve bir diyeceğin var mı, diye soruyorum?"

Kendine gelir gibi olan Avdeyev:

"Aa, Antonıç gelmiş!" dedi.

"Geldim ya. Evdekilere bir diyeceğin varsa, söyle. Seryogin yazar."

"Seryogin... yazar mısın?" dedi Avdeyev, bakışlarını güçlükle Seryogin'e yönelterek. "Yaz o zaman: 'Oğlunuz, Petruhanız, size uzun ömür diledi. Ağabeyini kıskanıp durdu.' Hani anlattıydım ya sana. Şimdi, doğrusu seviniyorum bile. Güle güle otursun. Benim rızam var, Tanrı da razı olsun. Aynen böyle yaz."

Diyecekleri bitince gözlerini Panov'a dikip uzunca bir süre sustu. Sonra birden:

"Piponu buldun mu?" diye sordu.

Panov başını salladı ama bir şey demedi.

"Piponu diyorum, piponu buldun mu?" diye yineledi Avdeyev.

"Çantamdaymış."

"Belliydi. Hadi bir mum verin bana, artık ölüyorum." dedi Avdeyev.

Bu sırada yaralı askerini yoklamak için Poltoratskiy girdi koğuşa:

"Çok acın var mı kardeş?"

Avdeyev gözlerini kapayıp yok anlamında başını salladı, başka bir şey söylemedi. Elmacık kemikleri çıkık yüzü solgun, ciddiydi. Panov'a seslenerek yineledi:

"Bir mum getir, öleceğim."

Bir mum verdiler ama parmaklarını kıvırıp mumu tutamadı; bunun üzerine parmaklarının arasına sıkıştırdılar mumu. Poltoratskiy çıkıp gitti, onun gidişinden beş dakika sonra sağlık memuru kulağını Avdeyev'in yüreğine dayadı ve öldüğünü bildirdi.

Tiflis'e gönderilen askeri raporda Avdeyev'in ölümü şöyle anlatıldı: "23 Kasım'da Kurinskiy Alayı'na bağlı iki bölüğümüz odun kesmek için kaleden ayrılmıştır. Gün ortasında kalabalık bir dağlı grubu, odun kesen askerlerimize ani bir saldırı düzenlemiştir. Zincir gerilemeye başlamışken, ikinci bölüğün süngü hücumuna kalkmasıyla dağlılar geri çekilmek zorunda kalmıştır. Çatışmada iki erimiz hafif yaralanırken, bir erimiz ölmüştür. Dağlılarsa ölü ve yaralı olarak yaklaşık yüz dolayında kayıp vermişlerdir."

VIII

Petruha Avdeyev, Vozdvijenskaya hastanesinde canını teslim ederken, ihtiyar babası, yerine askere gittiği ağabeyinin karısı ve onun gelinlik çağa gelmiş kızı, her yanı buza kesmiş harman yerinde yulaf dövüyorlardı. Bir gün önce aralıksız kar yağmış, gece de sabaha doğru şiddetli ayaz çıkmış, her yan buza kesmişti. Sabah horozların daha üçüncü ötüşüyle uyanan ihtiyar, buz tutmuş camda ay ışığının göz kamaştırıcı aydınlığını görünce hemen ocak üzerindeki yerinden indi, ayakkabılarını, paltosunu, şapkasını giyip doğruca harman yerine gitti. Orada iki saat kadar çalıştıktan sonra eve dönüp oğluyla kadınları uyandırdı. Kadınlarla büyük oğlanın kızı harman yerine gelince yulaf dövecekleri alanı tertemiz süpürülmüş, buldular; tahta kürek bembeyaz kara batırılmıştı, küreğin hemen yanında da ucu havaya dikilmiş bir süpürge duruyordu ve yulaf demetleri, güzelce temizlenip, alana başları karşı karşıya gelecek şekilde iki uzun dizi olarak serilmişti. El dövenlerini alıp üç koldan ritmik bir şekilde çalışmaya başladılar. İhtiyar ağır, güçlü vuruşlarla sapı eziyor, kız düzenli aralıklarla demetlere yukardan vuruyor, gelin çeviriyordu.

Ay batmış, gün ışımaya başlamıştı; diziyi bitirmek üzereydiler ki, sırtında gocuğu, başında şapkasıyla büyük oğul Akim geldi harman yerine.

İşi bırakıp dövenine dayanarak duran babası:

"Sen niye böyle boş geziyorsun?" diye seslendi.

"Atlar tımar edilecek."

"Atlar tımar edilecekmiş." diye dudak büktü babası, "Kocakarı yapar o işi. Al şu döveni de çalış biraz. İçmekten tulum gibi şiştin. Ayyaş herif!"

"Sanki sen veriyorsun içkimi!" diye homurdandı oğul.

"Ne dedin?" dedi ihtiyar gözdağı verircesine kaşlarını çatarak, dövenle saplara vurmayı da sektirmişti.

Oğul sessizce el dövenini aldı, dört koldan başladılar dövmeye: tak, ta-ka-tak, tak, ta-ka-tak... Her üç vuruştan sonra ihtiyarın ağır döveninin sesi duyuluyordu: "Tak!"

"Şu enseye bak, benim diyen beyde yoktur." diye homurdanan ihtiyar, vuruşunu yine sektirdi ama tempo bozulmasın diye el döveninin zincirini havada şaklattı. "Benimse pantolonum belimden düşüyor."

Diziyi bitirdiler, kadınlar tırmıklarla samanı çekmeye giriştiler.

"Senin yerine askere gittiği için aptallığına doymasın Petruha. Gitseydin belki orada adam ederlerdi seni, Petruha da burada senin beş katın işe yarardı."

"Yeter artık baba." dedi gelin, kucağındaki dövülmüş sap demetini atarken.

"Altı adamın karnını doyuruyoruz ama birinin bile bir işin ucundan tuttuğu yok. Petruha tek başına iki adamın işini görürdü..."

Avlu tarafından karları gıcırdata gıcırdata kocakarının geldiği görüldü; ayağında kaba yünden sargılar ve huş kabuğundan çarıklar, patika görünümündeki ezilmiş karı izliyordu. Erkekler, samanından tam temizlenmemiş taneleri bir araya toplarken, kadınlarla kız harman yerini süpürüyorlardı.

"Muhtar geldi." dedi kocakarı. "Herkes angaryaya, tuğla taşımaya gidecekmiş. Kahvaltı hazırladım. Yiyin de öyle gidin bari."

"Peki, hemen git, Çaloy'u arabaya koş." dedi ihtiyar, Akim'e. "Ağzını ayırma da yine senin yüzünden sorumlu tutulmayayım. Petruha'yı unutma."

Akim bu kez açıkça karşılık verdi babasına:

"Evdeyken ona şarlardın, o gitti sövgülerinin hedefi ben oldum."

"Hak ediyorsun da ondan sövülüyor." dedi annesi, tıpkı onun gibi sert. "Petruha'yı sana değişmeyecektik."

"Tamam, tamam!" dedi oğlu.

"Tamam, tamammış. Evinin ekmeğini içkiye harç edersin, sonra da tamam, tamam!"

"Bıkmadınız gitti şu konudan!" dedi gelin.

Dövenlerini bırakıp hep birden evin yolunu tuttular.

Baba oğul arasındaki geçimsizlik epey önce, neredeyse Pyotr'un askere gittiği zamanlarda başlamıştı. Aslında ihtiyar ta o zaman bile bu yaptığı işin şahini verip puhuyu alıkoymak olduğunu seziyordu. Yasaya, daha doğrusu yasayı ihtiyarın yorumlayışına göre, kim çocuksuzsa askere de o gitmeliydi. Akim'in dört çocuğu vardı, Pyotr'unsa yoktu ama Pyotr tıpkı babası gibi bir işçiydi: Onun gibi becerikli, sezgili, güçlü, dayanıklı, en önemlisi de çalışkan. Hiç boş durmazdı. Çalışan insanların yanından geçerken, tıpkı babası gibi yardıma koşar, işin bir ucundan tutardı: ya orağa sarılıp iki sıra ot biçer, ya araba yükler ya da ağaç kesip odun kırardı. İhtiyar Pyotr'a acıyordu ama yapacak bir şey de yoktu. Ölümden farksızdı askerlik. Asker senden koparılıp alınmış bir dilimdi, bunu anımsayıp durmanın yarayı tazelemekten farkı yoktu. Pek seyrek, o da bugün olduğu gibi büyük oğlunu iğnelemek için, hatırlardı ihtiyar Pyotr'un askere gidişini. Ama annesinin hiç aklından çıkmazdı küçük oğlu, iki yıldır ihtiyardan Petruha'ya biraz para göndermesini isteyip duruyordu. İhtiyarsa hep susuyordu.

Avdeyevler varlıklı sayılırlardı, hatta ihtiyarın bir köşeye gizlediği paracıkları bile vardı ama dünyada bunlara doku-

namazdı. İhtiyarın küçük oğlunu andığını duyan yaşlı kadın, hiç değilse yulaf satılınca küçük oğluna bir rublecik göndermesini istemeye karar vermişti. Öyle de yaptı. Gençler, angaryaya gittiklerinde kocasıyla baş başa kalmalarını fırsat bilip yulaf parasından Petruha'ya bir ruble göndermeye ikna etti ihtiyarı. Savurdukları yulaftan on iki ölçeği kızağa yerleştirme işi bitince, yaşlı kadın zangoça yazdırdığı mektubu kocasına verdi, ihtiyar da kente varınca mektubun arasına bir ruble koyup Pyotr'un adresine yollayacağına söz verdi.

İhtiyar yeni gocuğunu ve kaftanını giymiş, ayaklarına da beyaz, yün sargılarını sarmıştı; mektubu para kesesine koyup duasını da ettikten sonra öndeki kızağa binip kentin yolunu tuttu. Arkadaki kızakta torunu oturuyordu. Kente varınca bir kapıcıya okuttuğu mektubu dikkatle dinledi, onayladığı belli oluyordu karısının yazdırdıklarını.

Her şeyden önce dualar, kutsamalar ve eş, dost, akrabanın selamlarıyla başlıyordu mektup; sonra vaftiz babasının öldüğünü bildiriyor ve Aksinya'dan (Pyotr'un karısı) haber veriyordu: "Bizimle kalmak istemedi ve çalışmaya gitti. Şu var ki namusuyla, kendi halinde yaşadığını duyuyoruz." Mektup ekindeki küçük armağandan, bir rubleden söz edildikten sonra, kendini tutamayan yaşlı kadın gözyaşları içinde zangoçtan aynen şunları yazmasını istemişti:

"Bir de canım yavrum, biricik oğlum Petruşenka, seni hatırladıkça yüreğim parçalanıyor, gözlerimden sel gibi yaşlar boşanıyor. Bilmem ki, ah, canımın içi evladım, beni nasıl böyle bırakıp da gidebildin..." Burada yaşlı kadın böğürürcesine ağlamaya başlamış, ağlamış, ağlamış, sonunda zangoça:

"Bu kadar yeter." demişti.

Mektup da aynen bu sözlerle bitiyordu ama Petruha ne karısının evden ayrıldığını öğrenebildi, ne mektup içindeki rubleyi alabildi, ne de annesinin son sözlerinden haberi oldu. Mektupla para, bir askeri yazıcının kaleminden çıkma, çok

kısa bir yazı eşliğinde geri döndü: Pyotr "çarını, vatanını ve Hıristiyanlığı savunurken" ölmüştü.

Acı haberi alan yaşlı kadın zaman buldukça ağlayıp sızladı, sonra kendini işlere verdi. İlk pazar kiliseye gidip, "iyi insanlara, Tanrı kulu Pyotr'u anmaları için" tatlı ekmek dağıttı.

Asker dulu Aksinya da "topu topu bir yılcağız yaşadığı sevgili kocacığı"nın ölüm haberini alınca hüngür hüngür ağladı. Hem kocasına, hem de telef olmuş kendi yaşamına acıyordu. Ağlarken, "Pyotr Mihayloviç'in dalgalı kumral saçlarına, aşkına, öksüz yavrusu Vanka'yla sürdürmek zorunda kaldığı acı yaşamına" ağıtlar yakıyor ve "kardeşine acıdığı için askere giden ama el kapılarında perişan ettiği karısına acımayan Petruşa"ya sitemler ediyordu.

İçindense, Pyotr'un ölümüne seviniyordu Aksinya. Evinde kaldığı kâhyadan gebeydi; bu gelişmeden sonra kimse ağzını açamaz, ileri geri laf edemezdi, ayrıca kâhya da onu ayartırken verdiği sözü yerine getirip onu nikâhına alabilirdi.

IX

Rusya'nın İngiltere'deki büyükelçisinin oğlu olarak bu ülkede yetişen Mihail Semyonoviç Vorontsov, döneminin bütün üst düzey Rus memurları arasında eşine az rastlanır bir Avrupa kültürüne sahip, yüksek mevki, onur, saygınlık düşkünü bir adamdı; astlarına karşı yumuşak, sevecen davranır, üstlerineyse kusursuz bir saray nezaketi gösterirdi. Onun için hayat demek, buyruk vermek ve boyun eğmek demekti. Almadığı yüksek unvan, nişan kalmamıştı. Askerlik sanatının piri sayılır, hatta Craonne'daki savaşta Napolyon'u yenen komutan olarak tanınırdı. 1851 yılında 70'ini geride bırakmış olmasına karşın gayet sağlıklıydı, hareketleri çevikti ama en önemlisi, erkini ve popülerliğini korumasına ve daha da güçlendirmesine yarayan ışıltılı, sevimli zekâsından hiçbir şey yitirmemişti. Kendisine ve karısına ait muazzam servetin dışında, genel vali olarak büyük bir aylık geliri vardı ve gelirlerinin önemlice bir bölümünü Kırım'ın güney kıyılarında yaptırmakta olduğu sarayla, onun geniş bahçesine harcıyordu.

7 Aralık 1851 akşamı Vorontsov'un Tiflis'teki sarayının kapısında bir posta troykası durdu. General Kozlovskiy'den, Hacı Murat'ın Ruslara geçtiği haberini getiren toza batmış, perişan durumdaki subay uyuşan bacaklarını hareket ettirdikten sonra, nöbetçilerin arasından geçerek sarayın koca-

man kapısından içeri girdi. Bir habercinin geldiğini bildirdiklerinde saat akşamın altısıydı ve Vorontsov yemeğe inmek üzereydi. Haberciyi hemen kabul ettiği için de yemeğe birkaç dakika gecikti. Salona girdiğinde, kimi Prenses Yelizaveta Ksaveryevna'nın çevresinde toplanmış, kimi pencere önlerinde gruplaşmış, yemeğe çağrılı otuz kişi ayağa kalkıp bakışlarını ona yöneltti. Vorontsov her zaman olduğu gibi, omuzlarında apolet yerine iki ince rütbe şeridi olan siyah askeri redingotunu giymiş, boynuna beyaz haç nişanını takmıştı. Tilkiyi andıran tıraşlı yüzünde tatlı bir gülümseme, kıstığı gözleriyle konukları tek tek süzüyordu.

Yemek salonunda hafif, yumuşak, hızlı adımlarla ilerleyerek geciktiği için hanımlardan özür dileyip erkekleri selamladı, sonra kırk beş yaşında, iri, uzun boylu, tam doğulu bir güzel olan Gürcü Prenses Manana Orbelyani'nin yanına giderek masaya kadar eşlik etmek üzere kolunu uzattı. Prenses Yelizaveta Ksaveryevna da, kendisine eşlik etmesi için, kırmızı saçlı, fırça bıyıklı yabancı generalin koluna girdi. Gürcü prens, eşlik etmek için prensesin arkadaşı Kontes Şuazel'e kolunu uzattı. Doktor Andreyevskiy, yaverler ve öteki konuklar, kimi bayanlara eşlik ederek, kimi yalnız, öndeki üç çifti izlediler. Uzun etekli kaftanlar, uzun çoraplar ve potinler giymiş uşaklar sandalyeleri geri çekip ileri iterek yerlerine oturan konuklara yardım ettiler; şef garson gümüş çorba kâsesinden dumanları tüten çorbayı görkemli tavırlarla tabaklara dağıtıyordu.

Vorontsov uzun masanın ortasına oturdu. Prenses Vorontsova'yla eşlikçisi fırça bıyıklı general de karşısına oturdular. Vorontsov sağına dilber prenses Orbelyani'yi; soluna onun kızı, esmer güzeli, zarif endamlı, pembe yanaklı, ışıl ışıl takıları içinde sürekli gülümseyen küçük prensesi oturtmuştu.

Prensesin habercinin getirdiği haberle ilgili sorusuna Vorontsov:

"Excellentes, chère amie." diye karşılık verdi. "Simon a eu de la chance."[1]

Ve habercinin getirdiği ilginç haberi masadaki herkesin duyabileceği bir şekilde anlatmaya başladı; bir tek onun için bütünüyle yeni bir haber sayılmazdı bu, çünkü Şamil'in korku nedir bilmez yardımcısı ünlü Hacı Murat'ın Rus tarafına geçtiği ve bugün yarın Tiflis'e getirileceğiyle ilgili görüşmeler epeydir sürdürülmekteydi.

Yemekteki herkes, hatta masanın en ucunda oturan ve deminden beri kendi aralarında usul usul gülüşen gençler, yaverler, memurlar bile susup dikkatle dinlemeye başladılar.

Vorontsov sözlerini bitirince, prenses yanında oturmakta olan kızıl saçlı, fırça bıyıklı generale:

"Siz hiç karşılaşmış mıydınız bu Hacı Murat'la general?" diye sordu.

"Hem de kaç kez prenses."

Ve general, 43'te dağlıların Gergebil'i almalarından sonra, General Passek'e ait bir birlikle çatışmaya giren Hacı Murat'ın, neredeyse herkesin gözü önünde Albay Zolotuhin'i nasıl öldürdüğünü anlattı.

Vorontsov, yüzünde sevecen bir gülümsemeyle dinliyordu generali, onun böyle tatlı tatlı konuşması hoşuna gitmişti besbelli. Ama birden dalgınlaştı prens; bıkkın, bezgin bir anlam belirdi yüzünde.

Konuştukça açılan general, Hacı Murat'la ikinci karşılaşmasını anlatıyordu:

"Bir seferinde de... Birliklerimize kurduğu o pusuyu siz de hatırlarsınız Ekselans. Takviye birlikler imdadınıza yetişmeselerdi halimiz haraptı."

Vorontsov gözlerini kısarak:

"Nerede?" diye sordu.

Cesur generalin sözünü ettiği, takviye birliklerin "imdada yetiştiği" olay, talihsiz Dargin seferiydi: Gerçekten de tak-

1 "Harika, sevgili dostum, Simon'un işleri yolunda gitmiş." (Fr.)

viye birlikler yetişmese, Prens Vorontsov komutasındaki birliğin tümüyle kılıçtan geçirilmesi işten değildi. Vorontsov komutasında yürütülen, Rus birliklerinin çok sayıda ölü ve yaralıya ek olarak birkaç da top kaybettikleri Dargin seferi bir utanç olarak görülürdü ve bu ayıplı olaydan Vorontsov'un yanında söz etmeyi göze alabilenler, ancak kendisinin çara gönderdiği raporda dediği gibi, Rus ordusunun parlak utkusu şeklinde söz edebilirlerdi. "Takviye birlikler imdada yetişmeselerdi" demek, bu olayın büyük bir utku değil, pek çok insanın canına mal olan büyük bir askeri yanlış olduğunu gösteriyordu açıkça. Herkes anlamıştı durumu; kimi generalin sözlerinin ayırdına varmamış gibi yaptı, kimi korku içinde olacakları beklemeye başladı, kimi de gülümseyerek birbirine baktı.

Bir tek kendini anlattığı hikâyeye kaptırmış kızıl saçlı, fırça bıyıklı general hiçbir şeyin farkında değildi; alabildiğine sakin, doğal bir sesle yanıt verdi:

"Nerede olacak, Ekselans, pusuya düşürüldüğümüz ve takviye birliklerinin imdadımıza yetiştikleri seferde."

Bu, generalin sevdiği konulardan biri olduğu için ayrıntılara girdi: "Hacı Murat bütün birliği öyle zekice ikiye böldü ki, takviye birlikleri imdadımıza yetişmeselerdi –imdadımıza yetişmeselerdi'yi yinelemekten özel bir zevk alır gibiydi– herhalde hiç kurtulan olmazdı, çünkü..."

General öyküsünü tamamlayamadı, çünkü Manana Orbelyani durumun farkına vararak generalin sözünü kesmiş ve ona Tiflis'teki evine ilişkin sorular sormaya başlamıştı. General şaşırdı, çevresine bakındı ve bakışları masanın öbür ucundan gözlerini kendisine dikmiş yaverinin anlamlı bakışlarıyla karşılaşınca birden durumun farkına vardı. Prensesin sorusuna yanıt vermedi; kaşlarını çatıp susarak tabağına eğildi ve ince bir zevkin ürünü olan ama el sürülmeden durduğu için tadından da görünüşünden de habersiz olduğu yemeğini çiğnemeden atıştırmaya başladı.

Soğuk, tatsız bir hava esti; ama Prenses Vorontsova'nın öbür yanında otıran Gürcü prens havayı dağıttı: Aptalın biriydi ama saray inceliklerini çok iyi bilen, son derece usta, incelikli bir yağcı, yaltaktı prens. Olup bitenlerin ve esen tatsız havanın farkında değilmiş gibi bağıra bağıra, Hacı Murat'ın Ahmet Han Mehtulinskiy'in dul karısını nasıl kaçırdığını anlatmaya başladı.

"Gece adamlarıyla köye girdi, kendisine gerekli olanı kaptığı gibi kaçıp gitti."

"O kadını istemesinin özel bir nedeni mi vardı?" diye sordu karısı, Gürcü prenses.

"Kocası can düşmanıydı, ele geçirmek için sürekli peşinden koştu ama han ölene dek hiç yüz yüze gelemediler, o da öcünü dul karısından aldı."

Prenses, Gürcü prensin yanında otıran eski dostu Kontes Şuazel için Fransızcaya çevirdi bu konuşmaları.

"Quelle horreur!"[1] dedi Kontes gözlerini yumup başını sallayarak.

Vorontsov, gülümseyerek:

"Yok canım," dedi, "tutsağına karşı tam bir şövalye gibi saygı gösterdiğini, sonra da salıverdiğini anlattılar bana."

"Salıvermiş ama kurtulmalık alarak."

"Elbette ama kabul edin ki davranışı yine de soyluca."

Prensin bu sözleri Hacı Murat konusundaki konuşmaların bundan sonraki seyrini de belirlemiş oldu. Salondaki herkes Hacı Murat'ı ne kadar önemser, ona ne kadar değer verirlerse, Prens Vorontsov'un bundan o kadar hoşlanacağını anlamışlardı.

"Müthiş bir cesaret var adamda. Olağanüstü bir insan."

"Kırk dokuzda Temirhan Şura'ya güpegündüz saldırıp dükkânları yağmalamasına ne demeli!"

---

1 "Ne korkunç!" (Fr.)

Masanın en ucunda oturan ve bu saldırı sırasında Temirhan Şura'da olduğu anlaşılan Ermeni, Hacı Murat'ın bu yiğitliğinin bilinmeyen ayrıntılarını anlattı.

Böylece bütün yemek Hacı Murat öyküleriyle geçti. Herkes sözü birbirinin ağzından kaparak Hacı Murat'ın ne kadar gözü pek, yiğit, akıllı, gönlü yüce biri olduğunu anlattı. Birisi, onun nasıl yirmi altı tutsağın öldürülmesini emrettiğinden söz ettiyse de buna karşı hemen klasik itirazlardan biri yükseltildi:

"E, neylersiniz! A la guerre comme à la guerre."[1]

"Büyük adam canım."

"Avrupa'da doğsaydı yeni bir Napolyon olurdu."

Yaltaklık ustası aptal Gürcü prens söylemişti bunu. Boynunda taşıdığı beyaz haç nişanını Napolyon'a karşı kazanılan zaferde elde eden Vorontsov'un, Fransız generalin adının her ne sebeple olursa olsun anılmasından hoşlandığını iyi bilirdi.

"Napolyon demeyelim ama, herhalde sıkı bir süvari generali olurdu." dedi Vorontsov.

"Napolyon değilse de, Murat[2] olurdu."

"Zaten adı da Hacı Murat."

"Hacı Murat da terk etti ya, Şamil'in sonu geldi demektir." dedi birisi.

Bir başkası:

"Artık (bu "artık", Vorontsov zamanında anlamına geliyordu) dayanamayacaklarını onlar da anladılar." dedi.

"Toute cela est grâce à vous."[3] dedi Manana Orbelyani.

Konukların aşırıya kaçtıklarını düşünen Prens Vorontsov, bu dalkavukluk dalgasını yumuşatmaya çalıştı. Gerçi durumdan hoşnuttu ve yemek masasından salona geçişte damına eşlik ederken keyfi yerindeydi.

---

1 "Savaş savaştır." (Fr.)

2 Napolyon'un mareşallerinden Joachim Murat'dan söz ediliyor.

3 "Hepsi sizin sayenizde." (Fr.)

Yemekten sonra salonda kahveler içilirken prens, herkese karşı pek bir sevecendi; hatta kızıl saçlı, fırça bıyıklı generalin bile yanına giderek kırdığı potu fark etmediğini göstermek istedi.

Konuklarını tek tek dolaştıktan sonra kâğıt oyununa oturdu. Lomber denilen çok eski bir oyunu oynardı yalnızca. Oyun arkadaşları Gürcü prens, bu oyunu Vorontsov'un uşağından öğrenen Ermeni general ve gücüyle ün salmış Doktor Andreyevskiy'di.

Kapağında I. Aleksandr'ın resmi bulunan altın tabakasını yanına koyup atlas oyun kâğıtlarını dağıtmaya hazırlanıyordu ki, İtalyan uşağı Giovanni içeri girdi, elindeki gümüş tepside bir mektup vardı.

"Bir kurye daha geldi Ekselansları."

Vorontsov özür dileyerek kâğıtları bıraktı, mührünü koparttığı mektubu okumaya başladı.

Oğlundandı mektup. Hacı Murat'ın kendi yanlarına geçişini ve Meller Zakomelskiy'le tartışmasını anlatıyordu.

Prenses yanına gelip oğlunun ne yazdığını sorunca:

"Hep aynı şey." dedi prens. "Il a eu quelques désagréments avec le commandant de la place. Simon a eu tort. But all is well what ends well."[1] diye ekleyerek mektubu karısına uzattı, kendisini saygıyla beklemekte olan oyun arkadaşlarına dönerek kâğıtları dağıttı.

İlk el bitince tabakasını açtı, keyfi yerindeyken hep yaptığı gibi, yaşlılıktan kırış kırış olmuş bembeyaz parmaklarıyla bir tutam Fransız tütünü alıp burnuna götürdü.

---

1 "Kale komutanıyla aralarında bazı tatsızlıklar olmuş. Simon haksız (Fr.) Ama sonu iyi biten her şey iyidir." (İng.)

X

Ertesi gün Hacı Murat, Vorontsov'a geldiğinde prensin kabul salonu kalabalıktı. Kimler yoktu ki: Üniformasının üzerine bütün nişanlarını takarak vedaya gelmiş, dünkü fırça bıyıklı general, alay için yapılan alışverişlerde yetkisini kötüye kullanmakla suçlanan bir albay, votka tekelini elinde tutan ve izninin yenilenmesi için çabalayan bir Ermeni tüccar (Doktor Andreyevskiy'in koruması altındaydı), subay kocasını çarpışmalarda kaybettiğinden, kendisine aylık bağlanması ya da çocuklarını devletin okutması için ricada bulunmaya gelmiş, karalar içindeki bir kadın, kiliseye geçmiş mülkünü geri almaya çalışan, göz alıcı ulusal giysiler içinde müflis bir Gürcü prens, Kafkasya'ya diz çöktürecek planları olduğunu öne süren, kucağında koca bir tomar kâğıtla gelmiş bir polis komiseri ve evine döndüğünde prens hazretlerini gördüğünü anlatmak için –ama yalnızca bunun için– gelmiş bir han.

Hepsi bekliyor, sarışın, genç, yakışıklı bir yaver, sırası geleni prensin odasına alıyordu.

Hacı Murat'ın sert adımlarla, hafiften topallayarak kabul odasına girmesiyle bütün bakışlar ona döndü; salonun değişik köşelerinden pek çok kişinin kendi adını fısıldadığını duydu Hacı Murat.

Uzun, beyaz bir çerkezkayla, yakasına incecik bir gümüş şerit işlenmiş, kahverengi beşmet vardı üzerinde. Ayakların-

da siyah dolaklar ve ayağı eldiven gibi saran aynı renkte mes gibi bir siyah ayakkabı, usturaya vurulmuş başında sarıklı bir papak vardı ki Hacı Murat'ın Ahmet Han'ın ihbarıyla General Klugenau tarafından tutuklanmasına, daha sonra da Şamil'e geçmesine neden olan sarıktı bu. Parke kaplı salonda seri adımlarla yürüyordu ve bir bacağı ötekinden daha kısa olduğu için yürürken ince bedeni salınıyormuş gibiydi. Kocaman açtığı birbirinden ayrık gözleriyle sakince önüne bakıyordu ve sanki kimseyi görmüyordu.

Yakışıklı yaver kendisini selamladı, geldiğini prense bildirinceye kadar oturmasını rica etti. Ama Hacı Murat oturmak istemedi, elini hançerinin altına soktu, bir bacağını geri attı ve küçümser bakışlarla salondakileri süzmeye başladı.

Çevirmen, Prens Tarhanov Hacı Murat'a yaklaşıp bir şeyler söyledi. Hacı Murat kısa, kesik sözlerle, isteksizce yanıtladı onu. Bir komiseri şikâyet için gelen Kumık prensi odadan çıkınca yaver Hacı Murat'a seslendi, generalin odasına kadar eşlik etti ve kapıyı açıp içeri aldı.

Vorontsov konuğunu masasının yanında, ayakta karşıladı. Başkomutanın yaşlı, beyaz yüzünde dünkü gibi neşeli değil, sert, azametli bir ifade vardı.

Kocaman bir masayla yeşil jaluzili kocaman pencerelerin yer aldığı bu koskocaman odaya girerken Hacı Murat küçük sayılabilecek, güneş yanığı ellerini göğsünde, beyaz çerkezkasının iki kanadının birleştiği yerde çaprazladı; bakışları yerde, ağır, etkileyici bir sesle, iyi bildiği Kumık ağzıyla konuşmaya başladı:

"Yüce çarınızın ve sizin korumanıza sığınıyorum. Beyaz çara kanımın son damlasına dek ve sadakatle hizmet edeceğime söz veriyorum; benim düşmanım ve sizin düşmanınız Şamil'e karşı vereceğimiz savaşta yararlı olacağımı umuyorum."

Çevirmeni dinleyen Vorontsov Hacı Murat'a, Hacı Murat da Vorontsov'a baktı.

Karşılıklı duran bu iki adamın gözleri birbirine sözle anlatılmaz ve çevirmenin aktardığıyla hiç ilgisi olmayan çok şey söylüyordu. Bütün gerçeği doğrudan ama sessizce anlatıyorlardı birbirlerine: Vorontsov'un gözleri, Hacı Murat'ın sözlerinden bir tekine bile inanmadığını, onun Rus olan her şeye nasıl düşman olduğunu ve her zaman da düşman kalacağını, şu anda da salt zorunlu olduğu için boyun eğer göründüğünü bildiğini söylüyordu. Hacı Murat bunu anlıyor ama yine de sadakati konusunda güvenceler vermeyi sürdürüyordu. Hacı Murat'ın gözleri de, şu ihtiyarın savaşı falan değil, ölümü düşünmesi gerektiğini, her ne kadar yaşlıysa da, tam bir kurnaz tilki olduğunu, o bakımdan ihtiyara karşı çok dikkatli davranması gerektiğini söylüyordu. Vorontsov da gözlerin bu söylediklerini anlıyordu, yine de savaşta başarıya ulaşmak için gerekli gördüklerini söylemeyi ihmal etmedi.

"Söyle ona." dedi çevirmene (genç subaylara hep "sen" diye seslenirdi), "hükümdarımız güçlü olduğu kadar yüce gönüllü ve bağışlayıcıdır da. Ricamı kırmayarak onu bağışlayacağını ve hizmetine alacağını umuyorum. Söyledin mi?" diye sordu çevirmene ve Hacı Murat'ın yüzüne bakarak: "Hükümdarımın yüce kararını beklerken," dedi, "kendisini burada alıkoymak ve günlerinin hoşça geçmesini sağlamak sorumluluğunu üzerime aldığımı da söyle."

Hacı Murat ellerini yeniden göğsünde kavuşturdu ve heyecanla bir şeyler anlatmaya başladı.

Çevirmen şöyle çevirdi bu sözleri: Avarları yönettiği 39 yılında Ruslara sadakatle hizmet etmiş ve can düşmanı Ahmet Han, General Klugenau'ya kendisi hakkında asılsız iftiralar atmasa Ruslara ihanet etmek aklından bile geçmezmiş.

"Biliyorum, biliyorum." dedi Vorontsov (biliyor idiyse bile çoktan unuttuğuna kuşku yoktu). "Biliyorum." dedi yeniden ve koltuğuna oturdu, Hacı Murat'a da hemen oradaki sediri gösterdi. Ama Hacı Murat oturmadı, böyle

önemli birinin yanında oturamayacağını anlatmak ister gibi güçlü omuzlarını sertçe oynattı. Sonra çevirmene dönerek:

"Ahmet Han da, Şamil de, her ikisi de düşmanımdır benim." diye sürdürdü. "Prense söyle: Ahmet Han öldü, ondan öcümü alamam artık, ama Şamil yaşıyor ve ona yaptıklarını ödetmezsem gözü açık giderim." Bunları söylerken kaşlarını çatıp dişlerini sıkmıştı.

"Tabii, tabii." dedi Vorontsov rahat bir havada. "Şamil'den nasıl öç alacakmış peki? Bir de oturabileceğini söyle."

Hacı Murat yine geri çevirdi oturma önerisini. Sorulan soruyu da, Ruslara geçmesinin nedeninin, onların Şamil'i tepelemelerine yardım etmek olduğunu söyleyerek yanıtladı.

"Tamam, tamam da tam olarak ne yapmayı düşünüyor? Hem otursun artık. Otur, otur..."

Hacı Murat oturdu; kendisini Lezgi hattına gönderir, buyruğuna da askeri güç verirlerse, bütün Dağıstan'ı Şamil'e karşı ayaklandırabileceğini ve Şamil'in artık tutunamayacağını söyledi.

"Güzel." dedi Vorontsov. "Gayet mümkün. Biraz düşüneyim."

Çevirmen Vorontsov'un sözlerini aktardı. Hacı Murat düşünceye daldı. Neden sonra:

"Serdara de ki," dedi, "ailem dağda, düşmanımın elinde, onlar dağda kaldıkça benim elim kolum bağlı demektir, hiçbir şey yapamam. Doğrudan üstüne yürürsem karımı öldürür, anamı öldürür, çocuklarımı öldürür. Prens ailemi kurtarsın, başka tutsaklarla değiştirsin onları, işte o zaman ölümüm pahasına da olsa Şamil'i yok ederim."

"Peki, peki." dedi Vorontsov, "Bunu da düşünürüz. Şimdi karargâh komutanına gidip durumunu, niyetlerini, isteklerini ayrıntılı olarak anlatsın."

Hacı Murat'ın Vorontsov'la ilk görüşmesi böyle bitti.

Aynı günün akşamı, yeni yapılan Doğu biçemindeki tiyatroda bir İtalyan operası sahneleniyordu. Vorontsov özel locasındaydı; birden parterde başında sarığı, ünlü duruşu, aksak yürüyüşüyle Hacı Murat belirdi. Kendisine eşlikçi olarak verilen Vorontsov'un yaveri Loris-Melikov'la birlikte gidip en ön sıraya oturdu. İlk perdeyi herhangi bir şaşkınlık göstermek şurada dursun, Doğululara, Müslümanlara özgü bir vakarla ve neredeyse kayıtsızlıkla izledikten sonra kalktı, salondaki izleyicilere dikkatle bakarak ve hepsinin ilgi dolu bakışlarını da üzerine çekerek çıkıp gitti.

Ertesi gün pazartesiydi, Vorontsovlarda olağan gece davetlerinden biri veriliyordu. Işıl ışıl aydınlatılmış büyük salonda duyulan gizli müzik, kış bahçesinden geliyordu. Boyunlarını, kollarını, kısmen göğüslerini açıkta bırakan tuvaletler içindeki kimi genç, kimi genç sayılamayacak kadınlar, pırıl pırıl üniformalı erkeklerin kollarında dönüyorlardı. Kırmızı fraklı, uzun çoraplı, ayakkabılı uşaklar kadehlere şampanya dolduruyor, hanımlara şekerleme sunuyorlardı. Hiç de genç sayılamayacak bir yaşta olmasına karşın serdarın karısı da öbür hanımlar gibi yarı çıplak, yüzünde aydınlık bir gülümseme, konuklar arasında dolaşıyordu; dün tiyatroda olduğu gibi kayıtsızca konukları izleyen Hacı Murat'a da çevirmen aracılığıyla birkaç tatlı söz söyledi. Ev sahibesinin ardından başka birkaç yarı çıplak kadın daha Hacı Murat'ın yanına geldi, hiç utanıp sıkılmadan karşısına geçip uzun uzun yüzüne baktılar ve hepsi de hep aynı şeyi sordu: Gördüklerini beğenmiş miydi? Yaldızlı apoletleri, kordonları, boynunda beyaz haçı ve kurdelesiyle Vorontsov da konuğunun yanına gelip aynı şeyi sordu; bu soruyu soran diğerleri gibi onun da Hacı Murat'ın gördüklerini beğenmemesini olanaksız bulduğu anlaşılıyordu. Hacı Murat Vorontsov'a da ötekilere verdiği yanıtı verdi: Onlarda böyle şeyler yoktu... ancak bunu söylerken, onlarda böyle şeyler olmamasının iyi mi, kötü mü olduğunu açıklamamıştı.

Hacı Murat burada, baloda da rehin tutulan ailesinin kurtarılması konusu açacak oldu ama Vorontsov onun sözlerini duymamış gibi yapıp yanından uzaklaştı. Sonradan Loris-Melikov, burada böyle şeyler konuşmanın doğru olmadığını açıkladı.

Saat on biri çalınca Hacı Murat da Marya Vasilyevna'nın armağan ettiği saatine baktı ve Loris-Melikov'a gidip gidemeyeceğini sordu. Loris-Melikov gidebileceğini ama kalmasının daha iyi olacağını söyledi. Buna karşın Hacı Murat kalmadı, emrine verilen faytona binip, kendisine ayrılan eve gitti.

XI

Tiflis'teki beşinci gününde naip yaveri Loris-Melikov başkomutanın emriyle Hacı Murat'a geldi.

Her zamanki diplomatça tavrıyla başını eğip bir elini göğsüne götüren Hacı Murat:

"Başlar da ayaklar da serdara hizmet etmekten mutlular." dedi. Sonra Loris-Melikov'un gözlerine sevecenlikle bakarak: "Emret." diye ekledi.

Loris-Melikov masanın yanındaki koltuğa oturdu. Hacı Murat da onun karşısındaki alçacık sedire geçti, kollarını dizlerine dayayıp başını önüne eğdi ve dikkatle Loris-Melikov'u dinlemeye başladı. Tatarcayı su gibi konuşabilen Loris-Melikov, prensin Hacı Murat'ın yaşam öyküsünü bildiğini ama bunu bir kez de onun ağzından öğrenmek istediğini söyledi.

"Sen bana anlat," dedi, "ben notlar alır, sonra Rusçaya çeviririm; prens de daha sonra hükümdarımıza yollayacak bunu."

Hacı Murat bir şey söylemedi (karşısındakinin sözünü asla kesmediği gibi, konuşması bitince de belki bir şey daha söyler diye bir süre beklerdi), neden sonra başını kaldırıp papağını geriye attı ve yüzü Marya Vasilyevna'yı hayran bırakan o çocuksu gülümsemeyle aydınlandı.

" Olur." dedi, yaşam öyküsünü çarın okuyacağı düşüncesi gururunu okşamış gibiydi.

Loris-Melikov cebinden bir not defteri çıkararak:

"Her şeyi anlat bana." dedi, (Tatarcada "siz" hitabı yoktur.) "En baştan başla ve hiç acele etmeden her şeyi anlat."

"Anlatmasına anlatayım da, öyle çok şey oldu ki, hangi birini anlatacaksın?" dedi Hacı Murat.

"Sen başla, bitiremezsen yarın devam edersin."

"En baştan mı başlayayım o zaman?"

"Evet, en baştan: Nerede doğdun, nerelerde yaşadın?"

Hacı Murat başını önüne eğip epeyce bir böyle oturdu; sonra uzanıp sedirin kenarındaki küçük bir tahta parçasını aldı, sapı fildişi-altın süslemeli hançerinin altından bıçağını çıkardı ve ustura gibi keskin bıçakla tahta parçacığını yontarken, bir yandan da anlatmaya başladı.

"Yaz o zaman: Küçük, bizim dağlardaki tabiriyle eşek kafası kadar bir avul olan Tselmes'de doğdum. Hemen yakınımızda, iki silah atımı uzaklıkta, hanların yaşadığı Hunzah vardı. Ailem hanlarla yakın ilişki içindeydi. Annem, Abununtsal Han'ın sütannesiydi, dolayısıyla ben de yakındım onlara. Hanlar üç kardeşti: Abununtsal Han ağabeyim Osman'ın sütkardeşiydi, Umma Han benim manevi kardeşimdi ve en küçükleri Şamil'in yardan aşağı attığı Bulaç Han. Neyse, bu yardan aşağı atma sonraki konu. Müritler avul avul dolaşıp tahta kılıçlarını taşlara vurarak "Gazavat, Müslümanlar! Gazavat!" diye bağırmaya başladıklarında on beşime girmiştim. Çeçenlerin hepsi müritlerden yana geçti, Avarlar da aynı şeyi yapmaya başladılar. Han sarayında yaşıyordum o sıralar. Kardeşi gibiydim hanın: Canım ne isterse yapıyordum, zengindim de. Atlarım, silahlarım, param vardı. Yediğim önümde, yemediğim ardımda, hiçbir şey düşünmeden, keyfimce yaşıyordum. Ta ki Gazi Molla[1] öldürülüp de yerine Hamzat geçene dek. Hanlara elçiler gönderen Hamzat, eğer gazavata katılmazlarsa Hunzah'ta taş üstünde

1 Şeyh Şamil'den önceki Kafkasyalı önder.

taş bırakmayacağı haberini iletti. Üzerinde dikkatle düşünülmesi gereken bir durumdu bu. Hanlar Ruslardan korktukları için gazavattan uzak duruyorlardı; anaları beni ikinci oğlu Umma Han'la birlikte Tiflis'e, Rusların en büyük yöneticilerine yolladı ve Hamzat'a karşı kendisine yardım etmelerini istedi. Tiflis'teki en büyük yönetici Rozen adında bir barondu ve beni de, Umma Han'ı da kabul etmedi. Yalnız, yardım edeceği haberini yolladı ama hiçbir şey yapmadı. Bu arada subayları sık sık bize gidip gelmeye Umma Han'la kâğıt oynamaya başladılar. Ona şarap içirip kötü yerlere götürüyorlardı, sonuçta Umma Han hemen her şeyini kaybetti kumarda. Boğa gibi güçlü, aslan gibi cesur bir adamdı ama ruhu su gibi zayıftı. Alıp götürmeseydim, son atlarını ve silahlarını da yitirecekti. Bu Tiflis ziyaretinden sonra düşüncelerim değişti ve analarıyla küçük hanların gazavata katılmaları konusunda akıllarını çelmeye çalıştım."

"Düşüncelerin niye değişti?" diye sordu Loris-Melikov. "Rusları mı sevmedin?"

Hacı Murat hemen karşılık vermedi. Sonra:

"Evet, Rusları sevmedim." dedi kararlılıkla; gözlerini yumdu. "Bir de..." diye ekledi, "beni gazavatı benimsemeye yönelten bir olay oldu."

"Nasıl bir olay?"

"Tselmes dolaylarında üç müritle çatıştık: İkisi kaçtı, üçüncüsünü tabancamla vurdum. Silahını almak için yanına gittiğimde adam daha ölmemişti. Yüzüme baktı sonra, 'Beni öldürüyorsun,' dedi. 'Ama ben mutluyum. Bak, Müslümansın, gençsin, güçlüsün, gazavata katıl. Tanrı buyruğudur bu.' dedi."

"Katıldın mı?"

"Katılmadım ama düşünmeye başladım." dedi Hacı Murat ve öyküsünü sürdürdü: "Hamzat, Hunzah'a yaklaşınca kendisine yaşlılardan oluşan bir kurul gönderdik; gazavata katılmaya karar verdiğimizi ileterek, bize bu işi öğretecek,

neler yapmamız gerektiğini anlatacak bilgili birini göndermesini istedik. Hamzat, ihtiyarların bıyıklarının kesilmesini, burunlarına birer delik daha açılarak deliklerden ucuna hamur parçası bağlı birer ip geçirilmesini, sonra da geldikleri yere yollanmalarını emretmiş. İhtiyarlar, hanların anasının küçük oğlunu Hamzat'a emanet göndermesi koşuluyla onun da bize gazavatı öğretecek bir şeyh göndermeye hazır olduğunu söylediler. Hanların anası bu söze inandı ve Bulaç Han'ı gönderdi. Hamzat, Bulaç Han'ı iyi karşıladı, hanın ağabeylerinin de kendisine gelmeleri için haber yolladı. Babası nasıl hanların babalarına hizmet ettiyse, kendisi de şimdi onlara hizmet etmek istiyormuş. Zayıf, ahmak ve başına buyruk yaşayan bütün kadınlar gibi küstah bir kadın olan hanların anası, iki oğlunu birden göndermeye korktu ve yalnız Umma Han'ı yolladı Hamzat'a. Ben de eşlik ettim Umma Han'a. Müritler bizi ta nerelerde karşıladılar, çevremizde türküler söyleyip silah sıkarak cigitlik ettiler. Konakladıkları yere varınca Hamzat çadırından çıktı, varıp Umma Han'ın atının üzengisinden tuttu, onu tam bir han gibi karşılayarak şunları söyledi: 'Bugüne kadar ailenize bir kötülüğüm dokunmadı, bundan sonra da böyle bir şey olmasını istemem. Siz de bana dokunmayın, insanların gazavatı benimsemeleri için yaptığım çalışmalara engel olmayın. Babam nasıl babanıza hizmet ettiyse, ben de bütün askerlerimle sizin hizmetinizde olacağım. Beni kendinizden bilin, aranıza alın. Öğütlerimle size yardımcı olayım, siz de keyfinizin istediği gibi yaşayın.' Umma Han konuşma konusunda beceriksizdi. Ne diyeceğini bilemediğinden öylece suskun duruyordu. Bunun üzerine ben Hamzat'a, 'Madem durum böyle, siz Hunzah'a gidin; han da, anası da sizi orada saygıyla karşılayacaklardır.' dedim. Ama sözlerimi bitirmeme izin verilmedi ve burada Şamil'le ilk sürtüşmemi yaşadım. Hemen orada, imamın yanında duruyordu. 'Sana değil, hana soruyorlar.' dedi. Sustum. Bu sırada Hamzat Umma Han'ı çadırına gö-

türdü. Sonra beni çağırdı ve elçileriyle birlikte Hunzah'a gitmemi istedi. Ben de gittim. Elçiler büyük oğlunu da Hamzat'a göndermesi için hanların anasına dil dökmeye başladılar. Bu işte bir hainlik sezdim ve oğlunu göndermemesini söyledim han anasına. Ama yumurta kabuğunda kıl, kadında akıl olmaz. Han anası dökülen dillere inandı ve oğluna çağrıldığı yere gitmesini emretti. Abununtsal gitmek istemiyordu, bunun üzerine anası: 'Ne o, korkuyor musun yoksa?' dedi. Bir arı gibi nereden sokarsa daha çok acıtacağını iyi biliyordu. Abununtsal bir anda coştu, anasına başka tek kelime etmedi, hemen atının hazırlanmasını emretti. Ben de ona eşlik ettim. Hamzat bizi Umma Han'ı karşıladığından da görkemli karşıladı. Bizzat kendisi dağdan iki kurşun menzili aşağılara dek indi. Ardı sıra sancaklarıyla atlılar geliyor, silah sıkıp cigitlik ediyor, "La ilahe illallah!" diye haykırıyorlardı. Kamplarına varınca Hamzat, hanı çadırına götürdü, ben dışarıda atların başında kaldım. Birden çadırdan silah sesleri gelmeye başladı, hemen çadıra koştum. Umma Han bir kan gölü içinde yüzükoyun yerde yatıyor, Abununtsal ise müritlerle çarpışıyordu. Yüzünün yarısı kesilmiş, aşağı sarkıyordu. Bir eliyle sarkan parçayı tutarken, öbürüyle üzerine gelenlere hançerini savuruyordu. O haliyle Hamzat'ın kardeşini bir vuruşta yere devirdiğini gözlerimle gördüm. Bir başkasının daha işini bitirecekti ki, müritler ateş etmeye başladılar, Abununtsal yıkıldı."

Hacı Murat sustu, esmer yüzü bakırsı bir kızıllığa bürünmüş, gözleri kan çanağına dönmüştü.

"Ben de korkup kaçtım."

"Bak sen." dedi Loris-Melikov. "Ben de seni korku nedir bilmez sanırdım."

"Korku nedir bilmeyişim işte bu olaydan sonradır; bu utancım sık sık aklıma gelir ve her hatırlayışımda daha bir korkusuz olurum."

XII

"Şimdilik bu kadar yeter, namaz vakti geldi." dedi Hacı Murat. Çerkezkasının iç cebinden Vorontsov'un armağanı olan saati çıkarıp özenle düğmesine bastı, başını yana eğerek yüzünde çocuksu bir gülümsemeyle saatten yükselen on iki tam ve bir çeyrek vuruşu dinledi.

"Kunak Vorontsov peşkeş."[1] dedi gülümseyerek. "İyi adam."

"Evet, iyidir." dedi Loris-Melikov. "Saat de iyi. Hadi sen namazını kıl, ben buradayım."

"Yahşi, pekiyi!" dedi Hacı Murat ve yatak odasına geçti.

Yalnız kalınca Loris-Melikov Hacı Murat'ın anlattıklarından önemli bulduklarını defterine geçirdi sonra bir sigara yakıp odada ileri geri dolaşmaya başladı. Hacı Murat'ın yatak odasının karşısındaki kapıya doğru ilerlediğinde kulağına sesler çalındı; Tatarca heyecanlı bir konuşma geçiyordu içerdekiler arasında. Bunların Hacı Murat'ın müritleri olduğunu anlayınca kapıyı açıp içeri girdi.

Dağlılara özgü ekşimsi deri kokusu odayı kaplamıştı. Yere, pencerenin önüne attığı kepeneğinin üzerine oturmuş tek gözlü Hamzalo, üzerinde yırtık, yağlı beşmeti, dizgin örüyor,

1 "Dostum Vorontsov'un armağanı." (Kafkas dilinde)

bir yandan da kısık sesiyle heyecanlı heyecanlı bir şeyler anlatıyordu. Loris-Melikov'un girmesiyle konuşmasını kesti, onunla hiç ilgilenmeden işini sürdürdü. Onun tam karşısında, neşeli yüzüyle Han Mahoma oturuyor, kirpiksiz, kara gözleriyle bembeyaz dişlerinden ışıltılar saçarak hep aynı şeyleri yineleyip duruyordu. Yakışıklı Eldar, mintanının kollarını sıvadığı için güçlü kolları açıkta, çiviye asılı eyerin kolan kayışlarını siliyordu. Hepsinin başı olan Hanefi aralarında değildi, mutfakta yemek yapıyordu.

İçeridekilerle selamlaşan Loris-Melikov, Han Mahoma'ya dönerek:

"Ne tartışıyordunuz öyle?" diye sordu.

"Şamil'i övüp duruyor." dedi Han Mahoma, hoş geldin demek için elini Loris-Melikov'a uzatırken. "Şamil büyük adammış. Bilgeymiş, kutsalmış ve cigitmiş."

"Övüyorsa niye ayrılmış yanından?"

"Hem ayrıldı, hem övüyor." diye mırıldandı Han Mahoma, dişleriyle gözleri ışıl ışıl.

"Peki, sence de kutsal mı Şamil?" diye sordu Loris-Melikov.

"Öyle olmasaydı halk onu izlemezdi." diye atıldı Hamzalo.

"Kutsal olan Şamil değil, Mansur'du." dedi Han Mahoma. "O gerçekten kutsaldı. Onun imamlığında herkes bambaşkaydı. Her köye uğrar, kendisini karşılamaya çıkanlar da çerkezkasının eteğini öpüp tövbe ederlerdi. Yaşlılar anlatırdı: Herkes ermiş, evliya gibiymiş o zamanlar; ne tütün, ne içki... tek bir vakit namazı kaçırmak yok, herkes birbirini bağışlarmış, kan dökülmüş olsa bile. Yerde bir eşya bulan hemen iple onu bir sopaya bağlayıp oracıkta bırakırmış. Tanrı da o yıllar halkımızın yüzüne gülmüş, her alanda üstün başarılar ihsan etmiş, bir de şimdiki hale bak!"

"Dağlarda şimdi de kimse ne tütün, ne içki içer." dedi Hamzalo.

Han Mahoma, Loris-Melikov'a göz kırparak:

"Lamoroy'un teki senin şu Şamil!" dedi.

Bu, dağlılar için kullanılan aşağılayıcı bir sözcüktü.

"Lamoroy, dağda yaşayan demek. Dağda da kartallar yaşar!" diye karşılık verdi Hamzalo.

Hasmının ustalıklı yanıtından pek keyiflenen Han Mahoma, bembeyaz dişleri ışıl ışıl:

"Hah, aferin!" dedi. "Güzel kestirip attın."

Loris-Melikov'un elindeki gümüş tabakayı görünce bir sigara istedi. Loris-Melikov, "Sizde tütün yasak değil miydi?" diye sorunca da, başıyla Hacı Murat'ın odasını gösterip göz kırparak, "Gören yoksa içilir" dedi. Sigarasını yaktı, dumanı içine çekmiyor, kırmızı dudaklarını tuhaf bir şekilde uzatarak dışarı salıyordu.

Hamzalo sertçe:

"Hiç doğru değil bu yaptığın." dedi ve kalkıp gitti.

Han Mahoma ona da göz kırptı, sigarasını içerken Loris-Melikov'a ipek beşmetle beyaz papağın iyisini nerede bulabileceğini sordu.

"O kadar paran var mı ki?"

"Var, yeter." dedi Han Mahoma yeniden göz kırparak.

Eldar, hoş yüzüne yayılan bir gülümsemeyle:

"Sor bakalım," dedi Loris-Melikov'a, "parayı nereden bulmuş?"

"Kazandım." diye atıldı Han Mahoma ve dün gece Tiflis'te dolaşırken başından geçenleri anlattı. Yazı-tura oynayan bir grup Ermeni ve Rus askerine rastlamış. Bakmış, yerde büyük para var: Üç altınla bir sürü gümüşlük. Han Mahoma, o an kararını verip cebindeki bakır metelikleri şıngırdatarak oyuna girmiş ve "Yerdekilerin hepsine!" demiş.

"Nasıl yani hepsine?" diye atıldı Loris-Melikov. "Sende o kadar para var mıydı?"

"Yalnızca on iki kopek vardı cebimde." dedi Han Mahoma sırıtarak.

"Ya kaybetseydin?"

Han Mahoma tabancasını çıkardı:

"Şu ne güne duruyor?"

"Onu mu verecektin?"

"O verilir mi? Kaçacaktım, kovalayanı da vuracaktım. Kafaya koymuştum."

"Ve böylece kazandın?"

"Aya... topladım yerdeki bütün paraları, çekip gittim."

Han Mahoma'yla Eldar'ı çok iyi anlıyordu Loris-Melikov. Han Mahoma neşeli, keyfine düşkün, yaşama tutkusunu nereye harcayacağını bilemeyen... kendisinin de, başkalarının da hayatıyla kolayca oynayabilen ve bu oyun yüzünden şimdi Ruslara geçmişken, yarın da gerisin geri Şamil'in yanına dönebilecek, havai biriydi. Eldar'ı anlamak da kolaydı: Mürşidine körü körüne bağlı, azimli, sakin ve güçlü bir delikanlıydı işte. Bir tek şu kızıl saçlı Hamzalo'yu anlayamıyordu, Loris-Melikov. Şamil'e ölümüne bağlı olmanın yanı sıra, Ruslara karşı dizginlenemez bir öfke duyduğunu, bütün Ruslardan nefret ettiğini görüyor ve bu yüzden onun neden Ruslara geçtiğini bir türlü anlayamıyordu. Loris-Melikov'un aklına tek bir şey geliyordu ki komuta düzeyinde pek çok yandaşı olan bir görüştü bu: Hacı Murat'ın Ruslara geçişi ve Şamil'le nasıl kanlı bıçaklı olduğuna ilişkin anlattıkları hep masaldı; onlardan yana geçmesinin tek nedeni, nerelerde zayıf olduklarını anlamak, sonra da dağlara dönüp Rusların zayıf olduğu yerlere kuvvet yığmaktı. Ve Hamzalo'nun her hali bu görüşü doğrular nitelikteydi. "Hacı Murat ve öbürleri asıl amaçlarını gizlemeyi başarıyorlar, ama Hamzalo'yu bastıramadığı büyük nefreti hemen ele veriyor." diye düşünüyordu Loris-Melikov.

Onunla bir konuşma tutturabilme umuduyla burada sıkılıp sıkılmadığını sordu. Hamzalo elindeki işi bırakmadan tek gözünü şaşılaştırarak Loris-Melikov'a baktı, hırıltılı sesiyle, kesik kesik:

"Hayır, sıkılmıyorum." dedi.

Sonraki sorulara da hep böyle karşılık verdi.

Kapı açıldı ve Hacı Murat'ın dördüncü müridi Hanefi girdi içeri; yüzü, boynu tıpkı yosunla kaplıymışçasına kıllı, kabarık göğsü postu andıran bir Avar'dı Hanefi. Sözü sohbeti olmayan, aklı fikri işinde, sorumluluklarında, güçlü kuvvetli bir işçiydi ve tıpkı Eldar gibi mürşidine körü körüne bağlıydı.

Loris-Melikov, odaya pirinç almaya gelen Hanefi'yi durdurarak nereli olduğunu, ne zamandır Hacı Murat'ın yanında olduğunu sordu.

"Beş yıldır yanındayım, onunla aynı avuldanım." dedi Hanefi, Loris-Melikov'a gür kaşlarının altından bakarak. "Benim babam onun dayısını vurmuştu; buna karşılık onlar da beni öldürmek istiyorlardı ama ben gidip, beni kardeşliğe kabul edin dedim."

"Kardeşliğe kabul de ne demek?"

"İki ay saçıma, sakalıma, tırnaklarıma dokunmadım. Sonra, onlara gittim. Beni Patimat'a, Hacı Murat'ın annesine yolladılar. Patimat bana meme verdi ve biz de kardeş olduk."

Yan odadan Hacı Murat'ın sesinin duyulmasıyla çağrıldığını anlayan Eldar, ellerini silip geniş adımlarla yürüdü.

Az sonra döndüğünde:

"Sizi çağırıyor." dedi Loris-Melikov'a.

Neşeli Han Mahoma'ya bir sigara daha veren Loris-Melikov salona gitti.

XIII

Hacı Murat neşeli bir yüzle karşıladı Loris-Melikov'u. Sedire yerleşirken:

"Devam ediyor muyuz?" diye sordu.

"Elbette." dedi Loris-Melikov. "Ben de senin adamlarla birlikteydim, konuştuk biraz. İçlerinden biri pek neşeli."

"Evet, Han Mahoma'nın aklı havadadır biraz." dedi Hacı Murat.

"Genç, yakışıklı adamın da hoşuma gitti."

"Ha, Eldar. Gençtir, ama çelik gibidir."

İkisi de sustu.

"Devam edeyim mi anlatmaya?"

"Evet, evet."

"Hanları nasıl öldürdüklerini anlatıyordum. Onları öldürdükten sonra Hamzat, Hunzah'a girdi, han sarayına kuruldu. Geriye bir tek hanların anası kalmıştı. Hamzat onu yanına çağırdı. Ama kadın onu paylar gibi konuşunca Hamzat müridi Asildar'a bir göz kırptı, aynı anda sırtına saplanan bir bıçakla kadın yere yıkıldı."

"Kadını öldürmesinin nedeni ne peki?"

"Öldürmeyip ne yapacaktı? Arkadaki ayak daima öndekini izler. Soyun kökünü kurutmak gerekiyordu. Onlar da öyle yaptı. Hanların en küçüğünü de Şamil öldürdü, uçurumdan aşağı attı. Tüm Avar diyarı Hamzat'a boyun eğdi, bir tek ben ve kardeşim boyun eğmedik. Döktüğü kanların

öcünü alacaktık. Boyun eğmiş gibi göründük ama düşündüğümüz tek şey öç almaktı. Dedemize akıl danıştık ve Hamzat'ın saraydan çıkacağı anı kollayıp onu pusuya düşürmeye karar verdik. Biri bizi dinlemiş, konuştuklarımızı Hamzat'a iletmiş, o da dedemi yanına çağırıp gözdağı vermiş: 'Bana bak, torunlarının hakkımda kötü şeyler tasarladığı doğruysa, seni de onlarla birlikte ipe çekerim, haberin olsun. Benim yapıp eylediklerim kutsal işlerdir, kimse bunlara engel olamaz. Var git evine ve bu söylediklerimi iyi düşün.' Dedem eve gelip bize bunları anlattı. Bunun üzerine biz de daha fazla beklemeyip hemen harekete geçmeye, bayramın ilk günü camide bu işi bitirmeye karar verdik. Arkadaşlar plana karşı çıkınca kardeşimle ben kaldık. Belimize ikişer tabanca soktuk, üzerimize de kepeneklerimizi atıp camiye gittik. Hamzat otuz müridiyle birlikte geldi. Hepsi yalınkılıçtı. Hamzat'ın hemen yanında en sevdiği müridi –hani şu hanların anasının kafasını uçuran– Asildar duruyordu. Kardeşimle beni görünce, "Kepeneklerinizi çıkarın!" diye bağırarak benim yanıma geldi. Elim hançerimdeydi, bir vuruşta onu yıkıp Hamzat'a doğru atıldım. Bu arada kardeşim Osman, Hamzat'a bir el ateş etti. Ama ölmemişti Hamzat, hançeriyle Osman'ın üzerine atıldı, ben de kafasından vurup işini bitirdim. Ama otuz müride karşı iki kişiydik. Kardeşim Osman'ı öldürdüler. Ben caminin penceresinden atlayıp kaçtım. Hamzat'ın öldüğünü duyan halk ayaklandı, müritlerden kaçan kaçtı, kaçamayanların işini oracıkta bitirdiler."

Hacı Murat sustu, derin bir göğüs geçirdi.

"Bütün bunlar yine iyiydi, daha sonra hepten kötüye gitti işler." diye devam etti. "Hamzat'ın yerine Şamil geçti. Bana bir adamını gönderip Ruslara karşı birleşmemizi önerdi, kabul etmezsem Hunzah'ta taş üstünde taş bırakmayacağını, beni de öldüreceğini söyleyerek gözdağı verdi. Ne seninle birleşirim, ne de seni buraya sokarım diye haber yolladım ben de."

"Niye gitmedin ona?" diye sordu Loris-Melikov.

Hacı Murat kaşlarını çattı, hemen karşılık vermedi:

"Yapamazdım. Hem kardeşim Osman'ın, hem de Abununtsal Han'ın kanlısıydı Şamil. Bu yüzden gitmedim ona. General Rozen bana subay rütbesi verdi, tüm Avar diyarının başkanı yaptı. Burası iyiydi ama ardından Rozen tuttu, Avarların başına önce Gazikumıh Han'ı, Mehmet Mirza'yı, ardından da Ahmet Han'ı getirdi. Bu Ahmet Han beni hiç sevmezdi. Ölen hanların bacısı Sultanet'i oğluna istemiş, onlar da verimkâr olmayınca bunu benden bilmişti. Bu yüzden nefret ediyordu benden; öldürtmek için üzerime adamlarını saldı, kaçıp kurtuldum. Bunun üzerine General Klugenau'ya gidip bana kara çaldı: Avarlara, askerlere odun vermeyin diyormuşum. Bir de sarık –Hacı Murat papağının üzerindeki sarığı gösterdi– sarıyor demiş, bu benim Şamil'den yana geçtiğimi gösteriyormuş. General inanmadı tabii bunlara ve bana dokunmamasını emretti. Ama General Tiflis'e gidince, Ahmet Han yine bildiğini okudu: Bir bölük askerle gelip beni yakaladı, bir topa zincirledi. Altı gün böyle tuttular. Yedinci gün Temirhan Şura'ya götürdüler. Kırk silahlı askerle çevrili olarak. Ellerim bağlıydı ve kaçacak olursam öldürülmem emredilmişti. Eminim yaparlardı da. Moksoh'a yaklaştığımızda yol iyice daraldı, sağda elli kulaç derinliğinde bir uçurum vardı; askerin sağına, uçurumdan yana geçtim. Asker beni durdurmak istedi ama kendimi aşağı bırakıverdim, ardım sıra askeri de sürüklemiştim. Asker öldü, ben sağ kaldım. Kaburgalarım, başım, kollarım, bacaklarım hepsi kırıldı, parçalandı. Sürünmeye çabaladım, yapamadım. Başım dönüyordu, sonra kendimden geçmişim. Gözlerimi açtığımda kan içinde olduğumu gördüm. Derken bir çoban fark etti beni, herkesi başıma topladı. Avula götürdüler beni. Kaburgalarım, başım iyileşti, bacaklarım da iyileşti, ama şu kısa kaldı."

Hacı Murat eğri bacağını uzattı.

"Ama zararı yok, iş görüyor." dedi. "İnsanlar tanıdılar tabii ve gelip gitmeye başladılar. Kendimi toparlayınca Tselmes'e gittim. Avarlar yine başlarına geçmemi istediler," sakin, kendinden emin ve gururla söyledi bunu Hacı Murat, "ben de kabul ettim."

Hacı Murat çevik bir hareketle yerinden kalktı, heybesinden bir çanta, çantadan da sararmış iki mektup çıkarıp Loris-Melikov'a uzattı. Mektuplar General Klugenau'dandı. Loris-Melikov'un okuduğu ilk mektupta şunlar yazıyordu:

"Asteğmen Hacı Murat! Hizmetimde bulunduğu süre içinde senden memnundum ve seni iyi bir insan olarak gördüm. Geçenlerde Tuğgeneral Ahmet Han bana senin bir hain olduğunu, başına sarık sardığını, Şamil'le ilişkin olduğunu ve halkı Rus makamlarına karşı itaatsizliğe kışkırttığını bildirdi. Tutuklanmanı ve bana getirilmeni emrettim, kaçtın; iyiliğine mi oldu bu senin, yoksa kötülüğüne mi, bilmiyorum, çünkü suçlu olup olmadığını bilmiyorum. Şimdi beni iyi dinle: Vicdanın yüce çarımıza karşı temizse, eğer hiç suçun yoksa bana gel. Kimseden korkma, korumam altında olacaksın. Han da sana bir şey yapamaz, çünkü o da benim komutam altındadır; dolayısıyla korkmanı gerektirecek bir şey yok."

Mektubun sonrasında Klugenau, her zaman sözünü tutmuş, hak bilir, adaletli bir insan olduğunu belirterek yanına gelmesi için Hacı Murat'ın aklını çelmeye çalışıyordu.

Loris-Melikov ilk mektubu okuyup bitirince, Hacı Murat ikinci mektubu çıkardı ama Loris-Melikov'a vermeden önce, ilk mektubu nasıl yanıtladığını anlattı:

"Sarığı Şamil için değil, ruhumun kurtuluşu için sardığımı yazdım ona; Şamil'den yana geçmek istemiyorum, istesem de geçemem zaten, çünkü babam, kardeşlerim, yakınlarım hep onun yüzünden öldü. Ruslara da geçemem, dedim, çünkü onurum kirletildi, ayaklar altına alındı orada. Hun-

zah'ta zincirliyken, alçağın teki üstüme sı...tı.[1] Bu alçağın canı alınmadıkça size geçemem. En önemlisi de Ahmet Han denilen sahtekârdan korkuyorum. Bunun üzerine general bana şu mektubu yolladı." Ve Hacı Murat, Loris-Melikov'a öbür kâğıdı uzattı. Bu ikinci sararmış kâğıtta da şunları okudu Loris-Melikov:

"Mektubumu yanıtladığın için teşekkür ederim. Korktuğundan değil, bir gâvurun aşağılaması yüzünden geri gelmediğini yazıyorsun. Rus yasalarının adil olduğu konusunda sana güvence veririm, seni aşağılamak cesaretini gösteren kişi, senin gözünün önünde cezalandırılacak; bu işin kovuşturulması emrini verdim bile. Beni dinle Hacı Murat: Aslında sana içerlemekte haklıyım, çünkü bana, benim verdiğim şeref sözüne inanmıyorsun; dağlıların kimseye güvenmeyen, kuşkucu karakterini bildiğim için seni bağışlıyorum. Eğer vicdanın temizse ve sarığını da salt ruhunun kurtuluşu için sarıyorsan, kimse seni suçlayamaz, Rus hükümetinin de, benim de gözlerimizin içine korkmadan bakabilirsin. *Seni aşağılayan kişinin cezalandırılacağı konusunda* bana güven; malın mülkün de geri verilecek ve böylece de Rus yasalarının ne demek olduğunu görecek, öğreneceksin. Esasen Ruslar her şeye bambaşka bakıyor, aşağılık birinin yaptığı şerefsizlik yüzünden değerinden bir şey yitirmiş değilsin. Gimrili köylülerin sarık sarmalarına da bizzat ben izin vermiştim, bu işi nasıl görülmesi gerekiyorsa, öyle görüyorum; dolayısıyla yineliyorum, korkup çekinmeni gerektirecek hiçbir şey yok. Sana bu mektubu getirecek adamla birlikte gel buraya; kendisi bana sadıktır, *senin düşmanlarının kölesi değil*, hükümetin önemli bir görevlisinin yakınlığını kazanmış biridir."

Klugenau, mektubunun bundan sonrasında yine yanlarına gelmesi için Hacı Murat'ın aklını çelmeye çalışıyordu.

---

1 Bu fiil özgün metinde L.N. Tolstoy tarafından aynı şekilde sansür edilerek kullanılmıştır.

"İnanmadım tabii." dedi Hacı Murat, Loris-Melikov mektubu bitirince, "ve Klugenau'ya gitmedim. Benim için önemli olan Ahmet Han'dan öç almaktı, bunu da Ruslar aracılığıyla yapamazdım. Bu arada Ahmet Han Tselmes'i kuşatmıştı, amacı beni ölü ya da diri ele geçirmekti. Çok az adamım vardı, baş edemezdim onunla. Bu sırada bir ulak Şamil'den mektup getirdi. Ahmet Han'a karşı bana yardım edeceğini, hatta Ahmet Han'ı öldüreceğini ve bütün Avar bölgesinin yönetimini bana vereceğine söz veriyordu. Uzun uzun düşündükten sonra Şamil'in safına geçtim. O zamandan beri de sürekli Ruslarla çarpıştım durdum."

Sözün burasında Hacı Murat girdiği savaşları anlattı. Çok fazla savaşa katılmıştı ve Loris-Melikov da bunların bir bölümünü biliyordu. Gerçekleştirdiği baskınların en ayırt edici yanı, son derece hızlı ve gözü pek olmalarıydı; hepsi de zaferle sonuçlanmıştı.

Öyküsünü şu sözlerle bitirdi Hacı Murat:

"Şamil'le hiçbir zaman dost olmadık. Benden korkardı, ayrıca bana ihtiyacı da vardı. Şamil'den sonra imam kim olacak diye sordular bir gün bana. Kimin kılıcı keskinse o olacak dedim. Bunu Şamil'e yetiştirmişler, o da benden kurtulmak istedi. Beni Tabasaran'a gönderdi. Gittim, bin koyun, üç yüz de at ele geçirdim. Bu yaptığım Şamil'in hoşuna gitmedi, beni naiplikten aldı, bütün parayı da kendisine göndermemi istedi. Bin altın yolladım. Müritlerini üzerime saldı ve her şeyime el koydu. Beni de yanına istedi; gidersem beni öldüreceğini bildiğim için gitmedim. Yakalayıp getirmeleri için adamlarını yolladı üzerime. Savundum kendimi ve kaçıp Vorontsov'a sığındım. Ama ailemi alamadım yanıma. Anam, karım, oğlum Şamil'in elinde. Serdara söyle: Ailem orada oldukça hiçbir şey yapamam."

"Söylerim." dedi Loris-Melikov.

"Çalış, çabala... sahip olduğum her şey senindir, yeter ki prensi etkile. Elim kolum bağlı ve ipin ucu Şamil'in elinde."

Bu sözlerle bitirdi Hacı Murat öyküsünü.

XIV

20 Aralık günü Vorontsov Savunma Bakanı Çernışev'e aşağıdaki mektubu yazdı. Mektup Fransızcaydı.

"Size son mektubumdan bu yana yazamayışımın nedeni, Aziz Prens, öncelikle Hacı Murat'la ilgili bir karara varabilmek içindi, buna bir de iki üç gündür kendimi pek iyi hissetmediğimi ekleyebiliriz. Son mektubumda Hacı Murat'ın bizden yana geçtiğini bildirmiştim: Ayın 8'inde Tiflis'e geldi, ertesi gün gidip kendisiyle tanıştım, sekiz-dokuz gün boyunca onunla konuşup ailesine ilişkin bu kadar kaygıları varken onu şu anda ne yapabileceğimizi, bize nasıl yararlı olabileceğini düşünüp durdum: Ailesi Şamil'in elinde oldukça kıpırdayamayacağını, bize hizmet edemeyeceğini, kendisini bağışlamamıza ve böylesine hoş kabul edişimize duyduğu gönül borcunun gereğini yerine getiremeyeceğini olabilecek en açık biçimde dile getirdi. Sevdiklerinin başına neler geldiğini bilmemek basbayağı onu hasta etmiş gibi; onunla birlikte kalmaları için görevlendirdiğim kişiler bana hiçbir şey yemediğini, geceleri hiç uyumadığını, sürekli dua ettiğini anlattılar, yegâne isteğiyse birkaç Kazakla birlikte ata binmekmiş; bunun onun için yılların alışkanlığı ve biricik gönül eğlencesi olduğunu söylüyorlar. Her gün bana uğrayıp ailesine ilişkin bir haber alıp alamadığımı sorup, aldı-

ğımız tutsaklardan bizim sorumluluğumuzda olanların hepsini toplamamızı, kendisinin de üste biraz para katacağını, ailesine karşılık Şamil'e bunları önermemizi istiyor. Bu iş için ona para verecek kimseler varmış. Bana sürekli yinelediği şey şu: Ailemi kurtar, benden ne istersen yaparım! Ona göre Şamil'e karşı bir hareket için Lezgi hattı en uygun yermiş ve bir ay içinde size büyük başarılar kazandıramazsam, her cezaya hazırım diyor.

Bütün bu anlattıklarının bana doğru geldiğini, ayrıca ailesinin bizde değil de dağlarda rehin tutulmasının burada da pek çok insanın kuşkusunu çekeceğini söyledim; sınırlarımızda aldığımız tutsakların hepsini bir araya getirmek için elimden geleni yapacağıma, Şamil'e vermeyi düşündüğü kurtulmalık için de, yasal yoldan olmasa bile bir şekilde sağlayacağım parayı onun bulacağı paraya ekleyeceğime söz verdim. Sonra da bu konuda ne düşündüğümü açık açık söyledim: Şamil kesinlikle aileni sana vermeyecek, hatta bunu sana dosdoğru söyleyecektir dedim; bütün suçlarını bağışlayıp, eski görev ve yetkilerini iade etmeye de söz verecektir ama dönmeyecek olursan, ananı, karını ve altı çocuğunu öldürmekle tehdit eder. Şamil'den bu dediğim doğrultuda bir haber alırsa nasıl bir tavır takınacağını bana açıkça söyleyip söylemeyeceğini sorduğumda, Hacı Murat ellerini ve gözlerini havaya kaldırdı, neyin ne olacağını bir tek Tanrı'nın bileceğini ama asla düşmanına teslim olmayacağını, çünkü Şamil'in kendisini bağışlamayacağından, eline geçirir geçirmez öldüreceğinden emin olduğunu söyledi. Şamil'in ailesini öldürmek gibi büyük bir düşüncesizlik yapmayacağına inanıyor: Böyle yapmakla ilkin onu daha gözü kara, daha tehlikeli bir düşman haline getirmiş olurmuş; ikincisi de Dağıstan'da pek çok etkili insan onu böyle bir şey yapmaktan caydırırmış. Elbette gelecekte neler olacağını bir tek Tanrı bilir diye yineledi birkaç kez; ama şu aralar tek düşündüğünün kurtulmalık verip ailesini Şamil'in elinden kurtarmak oldu-

ğunu söyledi. Allah rızası için Çeçen dolaylarına dönmeme izin verin dedi, oralardaki yöneticilerimizin yardımıyla ailesiyle ilişki kurabileceğini, onların durumları hakkında bilgi toplayabileceğini ve kurtarmanın çarelerini araştırabileceğini söyledi. Düşman bölgesinde bile ona bağlı pek çok adamı varmış, hatta kendisinden yana olan naipler bile varmış. Ruslara boyun eğmiş ya da henüz tarafsız olan halk arasında, bizim de yardımımızla hedefe ulaşma yolunda kolayca yararlı ilişkiler kurabileceğini, bunun bizim için çalışmasını ve bizim güvenimizi kazanmasını kolaylaştıracağını düşünüyor. Onu yirmi, otuz Kazak atlısıyla yeniden Grozni'ye göndermemizi istiyor; bu atlılar hem onu düşman saldırısından koruyacak, hem de bize niyetinde ne kadar içten olduğunu göstermeye yarayacakmış.

Bütün bunların kafamı ne kadar karmakarışık ettiğini anlıyorsunuzdur umarım, Aziz Prens; zira hangi adımı atarsam atayım büyük sorumluluk yüklenmiş olacağım. Ona gözü kapalı güvenebilmem mümkün değil, ihtiyatsızlık olur böyle bir şey; beri yandan kaçmasını engellemek için kendisini kilit altında tutmaksa, kanımca hem adaletsiz, hem de siyaseten yanlış bir davranış olur. İlkin haber kısa sürede bütün Dağıstan'a yayılır ve kimi açıkça, kimi üstü kapalı bir biçimde Şamil'e karşı olan ve imamın en gözü pek, en girişken yardımcısının istemeye istemeye de olsa kendini bize teslim olmak zorunda hissetmiş olması gerçeğiyle yakından ilgilenen insanlarda (ki sayıları hiç az değil) bizimle birlik olma konusunda bir isteksizlik yaratır. Hacı Murat'a tutsak gibi davranmamız, onun Şamil'e ihanet etmesinin bizim lehimize yarattığı olumlu etkinin kaybolmasına yol açar.

O bakımdan şu izlediğim tutumdan başka bir tutum izleyemeyeceğimi düşünüyorum ama yine de, aklına eser de Hacı Murat kaçıp gidecek olursa, işte o zaman büyük bir yanlışın hesabını vermek zorunda kalacağım. Hizmet sırasında, hele de böyle dolambaçlı işlerde hata yapma tehlike-

sini göze almadan, sorumluluk üstlenmeden dümdüz bir yolda yürür gibi yürümek elbette olanaksız ama yürüdüğünüz yol size doğru görünüyorsa, ne olursa olsun yürüyeceksiniz.

Sizden, yazdıklarımı imparator hazretlerinin görüşlerine sunmanızı rica ediyorum Aziz Prens; şayet yüce hükümdarımız davranışlarımı onaylamak lütfunda bulunurlarsa, bu beni son derece mutlu edecektir. Yukarıda yazdıklarımı General Zavodovskiy'e ve Hacı Murat'la doğrudan ilişki kurması için Kozlovskiy'e de yazdım, Hacı Murat'ı da Kozlovskiy'in izni ve onayı olmadan hiçbir şey yapamayacağı, hiçbir yere gidemeyeceği konusunda uyardım. Bir muhafız müfrezesi refakatinde istediği gibi gezip dolaşmasının bizim için daha iyi olacağını söyledim; aksi takdirde Şamil her yerde Hacı Murat'ı kilit altında tuttuğumuzu yayacaktır. Yalnız bu arada kendisinden Vozdvijenskaya'ya gitmemesi için de söz aldım, orada oğluma teslim olduğu için onu kunak (dostu) olarak görüyor; oysa oğlum o bölgenin yöneticisi değil ve bu ziyaretler herhangi bir yanlış anlamaya neden olabilir. Öte yandan Vozdvijenskaya düşmanın kalabalık olduğu yerleşim yerlerine oldukça yakın bir yer; güvenilir adamlarıyla ilişki kurmak istiyorsa, Grozni bu iş için çok daha uygun bir yer.

Ricası üzerine yanına verdiğim ve kendisinden bir an bile ayrılmayacak yirmi güvenilir Kazaktan başka, Tatarca bilen, Hacı Murat'ı yakından tanıyan ve galiba onun da güvenini kazanmış olan, son derece akıllı, değerli bir subay, Süvari Binbaşı Loris-Melikov da yanında olacak.

Bu arada Hacı Murat konusunda görüşüne başvurduğum Tarhanov da benim tutumumu tümüyle destekledi. Yani Hacı Murat'ı ya en katı koşullar altında hapsetmemiz gerektiğini ya da hapsetmeyeceksek, korunması çok zor biri olduğundan, bütünüyle ülkeden uzaklaştırılmasının en doğru hareket olacağını söyledi. Ama bu kez de Hacı Murat'la Şamil'in arasının bozuk olmasının bize sağladığı yararları yok

etmiş olacağımız gibi, dağlıların Şamil yönetimine karşı duyacakları kaçınılmaz öfke ve sızlanmaları da kendi elimizle önlemiş oluruz. Prens Tarhanov bana, Hacı Murat'ın, Şamil'in söz vermiş olmasına karşın, kendisini bağışlamayacağından, öldürteceğinden emin olduğunu söyledi; Tarhanov da bu konuda Hacı Murat'a inanıyormuş. Onu kaygılandıran tek şey Hacı Murat'ın dinine olan bağlılığı, Şamil'in onu bir tek bu yönden etkileyebileceğini düşünüyor. Ama yukarıda da dediğim gibi, Hacı Murat'ı ne şimdi, ne de dönüp gelmesinden bir süre sonra canından olması gibi bir durumun söz konusu olmadığına ikna edebilmiş değil.

Burada olup bitenlere ilişkin olarak size anlatmak istediklerim bu kadar Aziz Prens."

XV

Bu rapor Tiflis'ten 24 Aralık günü gönderildi. Onlarca at çatlatan, onlarca arabacının da suratını kan içinde bırakan bir askeri kurye de raporu, zamanın savunma bakanı Prens Çernışev'e 1852 yılının yeni yıl arifesinde ulaştırdı.

1 Ocak 1852 günü de Çernışev başka birtakım dosyaların yanı sıra Vorontsov'un bu raporunu İmparator I. Nikolay'a sundu.

Çernışev, Vorontsov'u pek sevmezdi: Bunun başlıca nedenleriyse Vorontsov'un herkesten gördüğü saygı, sahip olduğu dudak uçuklatıcı servet, onun gerçek bir soylu, Çernışev'inse bir *parvenu*[1] olması ama hepsinden çok çarın Vorontsov'a duyduğu sempati ve yakınlıktı. O bakımdan Çernışev, Vorontsov'un çarın gözündeki değerini düşürmek için hiçbir fırsatı kaçırmazdı. Kafkasya sorununa ilişkin olarak bundan önceki raporunu sunarken, dağlıların küçük bir müfrezeyi kılıçtan geçirmelerinin, komutanların ihmalinden kaynaklandığını öne sürerek çarda Vorontsov'a karşı hoşnutsuzluk yaratmayı başarmıştı. Bu kez de Vorontsov'un Hacı Murat'la ilgili buyruklarının olumsuz yanlarını öne çıkarmayı planlıyordu. Hükümdarı, Vorontsov'un her zaman Rusların zararına olarak Kafkasyalıları koruduğuna, onlara

1 Parvenu: Türedi, sonradan görme, görmemiş (Fr.)

hep göz yumduğuna inandırmaya çalışacak, Hacı Murat'ı Kafkasya'da tutma kararının hiç akıllıca olmadığını işleyecekti. Hacı Murat büyük olasılıkla savunma imkanlarımızı öğrenmek için bize geçmişti, o bakımdan Orta Rusya'da bir yere gönderilmesi uygun olurdu; ancak ailesinin dağdan kurtarılmasından sonra ona güvenilebilir, ondan yararlanma yoluna gidilebilirdi.

Ama Çernışev'in planı tutmadı; bunun tek nedeni de 1 Ocak sabahı Nikolay'ın kimden, nasıl bir öneri gelirse gelsin derhal reddetmeye hazır, aksi bir ruh hali içinde bulunmasıydı. Özellikle de sırf yerine geçirebileceği kimse olmadığı için katlandığı Çernışev'den gelen bir öneriyi kabul edecek gibi değildi; onun Dekabristler davasında Zahar Çernışev'i mahkum ettirmek ve mallarının üzerine konmak için nasıl çabaladığını unutmadığından ona hiç değer vermez, alçağın teki olarak görürdü. Böylece, çar ters tarafından kalktığı için Hacı Murat Kafkasya'da kaldı ve Çernışev'in raporu bir başka gün sunmuş olsaydı kim bilir ne yönde değişebilecek alınyazısı bu şekilde tecelli etti.

Eksi yirmi derecedeki puslu bir sabah, Çernışev'in uçları sivri, mavi kadife şapkalı, sakallı arabacısı Çar Nikolay'ın kızağına benzeyen ufak kızağı Kışlık Saray'ın küçük kapısı önünde durdurduğunda saat dokuz buçuktu; Çernışev'in arabacısı, efendisini çoktan indirmiş orada beklemekte olan Prens Dolgorukiy'in kızağının sürücüsünü başıyla dostça selamladı; beriki kalın pamuklu kaftanına sarılmış, dizginlerin üstünde oturuyor, ellerini ovuşturup duruyordu.

Üzerinde kunduz yakalı kaputu, başında horoz tüylü, üç köşeli resmi şapkası bulunan Çernışev, dizlerinin üstündeki ayı postunu kaldırarak galoşsuz ayaklarını dikkatle kızaktan aşağı sarkıttı (ayaklarının galoş nedir bilmemesiyle övünürdü); mahmuzlarını çın çın öttürerek, kapıcının saygıyla açtığı kapıdan girip halı üzerinde azametli bir havayla yürüdü. Kaputunu kendisine doğru koşarak gelen yaşlı bir hizmetkâ-

rın kollarına bırakıp boy aynasının önünde şapkasını bukleli perukasından dikkatle ayırdı, yaşlı ellerinin alışkın hareketleriyle şakakları ve alnındaki perçemleri hafif kıvırdı; haç nişanını, kordonlarını, üzerlerine adının baş harflerinin örgü şeklinde işlendiği iri apoletlerini düzeltti ve yaşlı bacaklarına güçlükle söz geçirerek, halı kaplı, yumuşak eğimli merdivenleri tırmanmaya başladı.

Beklemekte oldukları kapı önlerinde kendisini yaltaklanırca selamlayan üniformaları gösterişli uşakların önlerinden geçerek yaver odasına girdi. Bu göreve yeni atanan ve üniforması, apoletleri, kordonları gibi, henüz yıpranmamış ince siyah bıyıklı, pembe yüzü ışıklar saçan, saçlarını Nikolay Pavloviç gibi şakaklarından gözlerine doğru taramış yaver onu saygıyla karşıladı. Favorileri, bıyığı ve saç tarayışı aynı Çar Nikolay'ınki gibi olan Savunma Bakan Yardımcısı Prens Vasiliy Dolgorukiy, bön yüzünde bezgin bir ifadeyle ayağa kalkarak Çernışev'i selamladı.

Çernışev gözleriyle Çarın çalışma odasının kapısını göstererek:

"L'empereur?"[1] diye sordu, yavere.

Yaver, kendi sesini duymaktan adeta keyif alır gibi:

"Sa Majesté vient de rentrer."[2] dedi ve başında su dolu bir bardak olsa, tek damlasını dökmeyecek kadar yumuşak adımlarla kapıya doğru süzüldü, girdiği yere duyduğu saygıyı tüm varlığıyla göstererek sessizce açtığı kapının ardında kayboldu.

Dolgorukiy evrak çantasını açmış, içindeki kâğıtları gözden geçiriyordu.

Çernışev uyuşan bacaklarını açmak için asık yüzle odada ileri geri dolaşıyor, az sonra imparatora söyleyeceklerini düşünüyordu. Kapı yeniden açılıp da yaver öncekinden daha

1 "İmparator?" (Fr.)

2 "Majesteleri az önce geldiler." (Fr.)

da ışıltılı ve saygılı olarak göründüğünde Çernışev tam kapının önündeydi. Bakanla yardımcısına bir el hareketiyle içeri girebileceklerini işaret etti yaver.

Yangının ardından Kışlık Saray onarılalı epey olmuştu, yine de Nikolay üst katta oturmaya devam ediyordu. Bakanlarıyla yüksek memurlarını kabul ettiği bu çalışma odası, dört kocaman penceresi olan, çok yüksek tavanlı bir odaydı. Ana duvarda, İmparator I. Aleksandr'ın büyücek bir portresi asılıydı. Pencereler arasında iki yazı masası, duvar boyunca da birkaç sandalye vardı. Odanın ortasında çok büyük bir çalışma masasıyla, Nikolay'ın koltuğu, masanın önünde de ziyaretçi sandalyeleri vardı.

Üzerinde apoletsiz, siyah bir redingot bulunan Nikolay, iri göbeğini kemerle iyice sıkmış, masasında oturuyor, cansız, kımıltısız gözlerle içeri girenlere bakıyordu. Şakaklarında kendi saçlarıyla ustaca birleştirilerek dazlak başını örten bir peruğun altından fırlamış kocaman, eğik alnı ve uzun, beyaz yüzüyle her zamankinden daha bir soğuk, daha bir donuk görünüyordu o gün. Zaten ölgün bakan gözleri büsbütün sönükleşmiş gibiydi. Yukarı doğru kıvırdığı bıyıklarının altında kısılmış dudakları, yüksek yakasının üstüne sarkmış, yeni tıraşlı semiz yanakları, sucuğu andıran düzgün favorileri, yakasının içinde sıkışmış çenesi, imparatorun yüzüne keyifsiz, hatta öfkeli bir hava veriyordu. Yorgunluktu bunun nedeni. Dün geceki maskeli balonun yorgunluğuydu; çar hep yaptığı gibi, üst yanında bir kuş olan hassa, ağır süvari miğferini giymiş, önce çevresinde biriken, sonra her yanından özgüven fışkıran müthiş iri gövdesinden ürkerek açılan kalabalık arasında dolaşırken, bundan önceki maskeli baloda rastladığı ve güzelliği, beyazlığı, hoş sesiyle yaşlı bedeninde kösnül duygular uyandırdıktan sonra, bir sonraki maskeli baloda görüşme sözü vererek kaçan maskeli kadını görmüştü. Kadın ona yaklaşınca bu kez kaçmasına fırsat vermedi; kadınlarla baş başa kalabilmesi

için özel olarak düzenlenmiş locaya götürdü. Locaya kadar sessizce yürüdüler; kapıda gözleriyle bir uşak arayıp göremeyen Nikolay'ın canı sıkıldı, kapıyı kendisi iterek açtı, geçmesi için kadına yol verdi.

"Il y a quelqu'un."[1] dedi kadın, olduğu yerde durarak.

Gerçekten de locada birileri vardı. Kadife kaplı küçük divanda, bir subayla genç, sarışın, kıvırcık saçlı, hoş bir kadın birbirlerine iyice sokulmuş, oturuyorlardı. Üzerinde yağmurluğu andırır kukuletalı bir maskeyle balo giysisi bulunan kadın, maskesini de indirmişti yüzünden. Ama öfkeyle tepelerine dikilen Nikolay'ı görünce çabucak maskesini taktı; korkudan taş kesilen subaysa, yerinden kalkmayı bile akıl edemeden ve gözünü dahi kırpmadan imparatora bakıp duruyordu.

İnsanlarda dehşete varan korku uyandırmaya o kadar alışmış olmasına karşın, Nikolay her zaman büyük keyif duyardı onların korkularından; ama kimi zaman da korkuttuğu insanlara sevecenlikle seslenerek onları şaşırtmak da hoşuna giderdi. Bu kez de öyle yaptı.

"Sen benden bayağı gençsin kardeş," dedi, dehşetten eli ayağı kesilen subaya, "dolayısıyla yerini bana bırakabilirsin."

Subay fırlayıp yerinden kalktı, sırtını kamburlaştırarak, alı al moru mor, maskeli arkadaşının ardı sıra sessizce locadan çıktı.

İmparatorun maskelisi yirmi yaşında, çok hoş bir bakireydi, İsveçli bir mürebbiyenin kızıydı. Anlattığına göre ta çocukluğundan beri, yıllardır resimlerine baka baka aşık olmuştu Nikolay'a ve ne pahasına olursa olsun onun dikkatini çekmeye karar vermişti. Sonunda amacına ulaşmıştı ve dediğine göre bundan başka bir şey isteği de yoktu. Nikolay'ın kadınlarla olağan görüşmelerini yaptığı yere götürül-

1 "Burada biri var." (Fr.)

dü kız ve imparator burada onunla bir saatten fazla zaman geçirdi.

Gece odasına dönünce o kadar övündüğü dar ve sert yatağına uzanıp Napolyon'un şapkası kadar ünlü saydığı pelerinine sarındı ama uzunca bir süre uyuyamadı. Bazen genç bakirenin korku ve hayranlık dolu ak yüzünü, bazen de kıdemli sevgilisi Nelidova'nın güçlü, dolgun omuzlarını anımsayarak ikisi arasında karşılaştırmalar yaptı. Evli bir adamın böylesi çapkınlıklar yapmasının doğru olmayacağı gibi bir düşünce aklının ucundan bile geçmedi, hatta birisi kendisini bu nedenle kınasa, hayret ederdi. Yanlış bir şey yapmadığından emin olduğu halde, içinde tatsız bir duygu vardı; bu duyguyu bastırmak için kendisine her zaman rahatlık veren şeyi düşünmeye başladı: Ne kadar yüce bir insan olduğunu.

Geç yatmış olmasına karşın, her zamanki gibi sabah sekizde kalktı, günlük tuvaletini yaptı, iri, semiz bedenini buzla ovdu; ta çocukluğunda ezberlediği "Meryem Ana", "İnançlıyım" ve "Babamız" dualarını sözcüklerin anlamına hiç önem vermeden okudu ve sırtında kaput, başında da bir kasketle sarayın küçük kapısından rıhtıma çıktı. Az sonra rıhtımda kendi gibi uzun boylu, iri yapılı, üstünde hukuk fakültesi forması ve şapkası olan bir delikanlıya rastladı. Özgür düşüncenin epey yaygın olmasından dolayı hiç sevmediği okulun formasını görünce Nikolay Pavloviç'in kaşları çatıldı ama öğrencinin uzun boyu, dimdik duruşu, özenle selam verişi ve selam sırasında dirseğini abartılı bir şekilde öne çıkarışı can sıkıntısını azalttı.

"Adın ne?" diye sordu öğrenciye.

"Polosatov, İmparator Hazretleri!"

"Aferin sana!"

Öğrenci hâlâ selam duruyor, Nikolay da onun karşısında dikiliyordu.

"Asker olmak ister misin?"

"Hayır, İmparator Hazretleri!"

"Mendebur herif!"

Çar geri dönüp yürümeyi sürdürdü ve aklına ilk gelen sözcükleri yüksek sesle yinelemeye başladı: "Koperveyn, Koperveyn." diye birkaç kez dünkü kızın adını yineledi. Sonra, "İğrenç, iğrenç." dedi. Ne dediğini düşünmüyor, sırf içindeki duyguyu boğmak için tüm dikkatini konuşmasına veriyordu. İçinde yine bir hoşnutsuzluk dalgasının kabarmaya başladığını hissederek, "Ben olmasam ne olurdu bu Rusya'nın hali?" dedi kendi kendine. "Yalnız Rusya'nın da değil, tüm Avrupa'nın hali ne olurdu?" Kayınbiraderi Prusya kralının aptallığını, acizliğini anımsayarak başını salladı.

Geri dönerken, Yelena Pavlovna'nın arabasının sarayın Saltıkov kapısında durduğunu fark etti; prensesin kırmızılar içindeki uşağı da oradaydı. İmparatora göre Yelena Pavlovna yalnızca bilimden, şiirden söz etmekle kalmayıp insanların yönetimi üzerine de ileri geri konuşan ve bu işi Nikolay'dan daha iyi yapabileceğini düşünen boş insanlardan biriydi. Bu tipleri ne kadar ezse, baskı altına alsa yeniden, yeniden fışkırıyorlardı yerden. Yakınlarda ölen kardeşi Mihail Pavloviç geldi aklına. Sıkıntılı bir duygu kapladı içini. Yüzü kararadı, kaşlarını çatıldı, yeniden diline ilk gelen sözcükleri mırıldanmaya başladı. Ancak saraya girince kesti mırıldanmayı. Odasına girince ayna karşısında favorilerini ve şakaklarındaki saçlarla perukasını düzeltti, sonra da doğruca çalışma odasına gitti.

İlkönce Çernışev'i kabul etti. Çernışev, Nikolay'ın yüzünden, en çok da gözlerinden imparatorun o sabah hiç mi hiç havasında olmadığını, dünkü serüvenlerini bildiği için de bunun neden kaynaklandığını anlamakta hiç zorlanmadı. Nikolay soğuk bir selam verip oturmasını söyledikten sonra, cansız gözlerini Çernışev'in yüzüne dikti.

Çernışev'in sunduğu ilk rapor, levazımcılar arasında ortaya çıkarılan hırsızlığa ilişkindi; ardından Prusya sınırındaki birliklerin yer değiştirmeleri konusuyla, yeni yıl dolayısıy-

la verilecek ödüllere ilişkin listeye birkaç isim eklenmesi konusu vardı. Sonra Vorontsov'un Hacı Murat'ın Ruslara geçişiyle ilgili raporu, son olarak da tıp fakültesinden bir öğrencinin hocasının canına kastetmesiyle ilgili tatsız konu geliyordu.

Nikolay sessizce dudaklarını sıkmış, birinde altın bir yüzüğün görüldüğü kocaman beyaz parmaklarını masadaki kâğıt tomarı üzerinde tıkırdatırken, Çernışev'in alnına düşen perçemden gözlerini ayırmadan levazımcılar arasındaki hırsızlığa ilişkin raporu dinliyordu.

Nikolay herkesin çalıp çırptığından emindi. Levazımcıların cezalandırılması gerektiğini biliyordu ve hepsinin er olarak uzak askeri birliklere gönderilmelerine karar vermişti ama ceza vermenin bunların yerine gelecek olanların aynı şeyi yapmalarına engel olmayacağını da biliyordu. Memurlar çalacak, o da onları cezalandıracaktı; bıkıp usanmış olmasına karşın, görevini büyük bir bağlılıkla yerine getiriyordu.

"Şu bizim Rusya'da galiba bir tek dürüst insan var." dedi.

Çernışev, bu tek dürüst insanın Nikolay olduğunu hemen anladı ve onaylarca gülümsedi.

"Sanırım öyle, Majesteleri."

"Bırak, kararı daha sonra yazarım." dedi Nikolay ve raporu masanın sol yanına itti.

Çernışev ödül listesiyle, Prusya sınırındaki yer değiştirmeler konusuna geçti. Nikolay ödül listesine baktı, bazı adların üzerini çizdi, sonra kısaca ama kesin bir dille, Prusya sınırına iki tümen yollanmasını emretti.

Nikolay, Prusya kralının 1848'de ülkede anayasal düzene geçmesini bir türlü bağışlayamıyordu; o bakımdan gerek mektuplarında, gerekse yüz yüze konuşurlarken kayınbiraderine en içten duygularla seslenmesine karşın, ne olur ne olmaz diyerek Prusya sınırında askeri birlik bulundurmayı gerekli görüyordu. Bir halk ayaklanması (Nikolay her yerde

ayaklanma tehlikesi görürdü) halinde kayınbiraderini korumak için sürecekti bu birlikleri, tıpkı Macarlara karşı Avusturya'yı korurken yaptığı gibi. Bu birlikler, Prusya kralına verdiği öğütlerin önem ve ağırlığını artırmak açısından da yararlıydı.

"Ben olmasam ne olurdu şu Rusya'nın hali?" diye geçirdi içinden yine. Sonra:

"Başka ne vardı?" diye sordu.

"Bir kurye geldi Kafkasya'dan." dedi Çernışev ve Hacı Murat'ın Ruslara geçişiyle ilgili olarak Vorontsov'un yazdıklarını aktardı.

"Bak sen, güzel bir başlangıç." dedi Nikolay.

"Majestelerinin planı meyvelerini vermeye başladı." dedi Çernışev.

Strateji yeteneklerinin övülmesi her zaman hoşuna giderdi Nikolay'ın; her ne kadar kendisi de böyle yetenekleri olmasıyla övünürse de, ruhunun derinlerinde bu türden en ufak bir yeteneğinin olmadığını bilirdi. O anda da daha ayrıntılı övgüler duymak istiyordu.

"Yani?" dedi.

"Yani en baştan Majestelerinin planı uygulansa ve dağlıların ormanlarını, yiyeceklerini yok ederek ağır ağır ilerlenmiş olsaydı, Kafkasya çoktan önümüzde diz çökerdi. Ben Hacı Murat'ın bize geçişini yalnızca buna bağlıyorum. Daha fazla direnemeyeceklerini anladı."

"Haklısın." dedi Nikolay.

Ormanlarını keserek, erzaklarını yok ederek düşman topraklarında ağır ağır ilerlenmesi planı General Yermolov'la General Velyaminov'a aitti, üstelik Nikolay'ın yaptığı, Şamil'in yaşadığı yerin ani bir saldırıyla ele geçirilmesi ve bu eşkıya yuvasının dağıtılması planının tam tersiydi; 1845 yılındaki Dargin topraklarına yapılan ve binlerce insanın hayatına mal olan saldırı da bu plan uyarınca gerçekleştirilmişti. Buna karşın Nikolay, sistemli bir şekilde ormanları kesip,

yiyecekleri yok ederek ağır ağır ilerleme planına da sahip çıkıyor, bunu da kendi planı olarak benimsiyordu; yavaş ilerleme planının kendisine ait olduğunu öne sürebilmesi için, bunun tam tersi bir plan olan 45'deki ani saldırının da onun emriyle gerçekleştiğini gizlemesi gerekirdi. Ama böyle yapacak yerde birbirine taban tabana ters olan bu planların ikisine de sahip çıkar, her iki planla da övünür, böbürlenirdi. Çevresindekilerin dalkavuklukları onu kendi çelişkilerini bile göremez hale getirmişti; söz ve davranışlarının gerçekliğe, mantığa, hatta en basitinden sağduyuya nasıl aykırı düştüğünü göremediği gibi, tam tersine ne kadar anlamsız, haksız, yersiz ve kendi içinde tutarsız olursa olsun verdiği emirleri sırf kendi emirleri olduğu için son derece yerinde ve tutarlı sayıyordu.

Çernışev'in Kafkasya raporundan sonra okuduğu tıp fakültesi cerrahi bölümü öğrencisiyle ilgili rapor konusunda verdiği karar da böyleydi.

Olay, sınavda iki kez başarısızlığa uğrayan ve biraz da asabi mizaçlı olan bir tıp öğrencisinin üçüncü kez girdiği sınavda da başarısız olması üzerine, kendisine haksızlık yapıldığını düşünerek, masada kalem açmak için bulundurulan çakıyı kapıp öfke buhranı içinde profesörünün üzerine atılıp adamı birkaç yerinden hafifçe yaralamasından ibaretti.

"Adı ne?" diye sordu Nikolay.

"Bjezovskiy."

"Polonyalı mı?"

"Polonya kökenli ve Katolik."

Nikolay kaşlarını çattı.

Az çektirmemişti Polonyalılara. Onlara yaptığı kötülüklerin tek açıklaması, bütün Polonyalıların aşağılık yaratıklar olduğuna duyduğu sarsılmaz inançtı. Bütün Polonyalıları böyle görüyor ve yaptığı kötülüğün büyüklüğü ölçüsünde nefret ediyordu onlardan.

"Dur biraz." dedi, gözlerini yumup başını önüne eğdi.

Bu yaptığını Nikolay'ın kendisi anlatmıştı Çernışev'e: Önemli bir karar vereceği zaman iç dünyasına kapanıyor, birkaç dakika kendine yoğunlaşıyor ve dediğine göre içinden yükselen bir ses ona en doğru kararı fısıldıyordu. Şu anda da Polonyalılara duyduğu ve tıp öğrencisinin öyküsünün depreştirdiği büyük öfkeyi en eksiksiz çıkartabileceği bir ceza düşünüyordu. Sonunda içindeki ses ona şunları fısıldadı: "*Aslında ölüm cezasını hak etmiş. Ama çok şükür bu ceza bizde yok. Ve bunu getirecek olan da ben değilim. Onun için bin kişinin önünden 12 kez geçirilsin. Nikolay.*" Raporun kenarına iri harflerle bunları yazdı, imzasını da büsbütün iri harflerle attı.

Güçlü ve yapılı bir adamın bile ölmesi için beş bin vuruş yeterken, on iki bin sopanın kesin ve çok acı verici bir ölüm anlamına geldiğini, hatta bunun aşırı acımasızlık olduğunu elbette biliyordu Nikolay. Ama böylesine acımasız olmak hoşuna gidiyor, bir yandan da bizde idam cezası olmadığını düşünmek, keyfini daha da artırıyordu.

Öğrenciyle ilgili kararını yazdığı kâğıdı Çernışev'e uzattı:

"İşte. Oku."

Çernışev okudu. Verilen bilgece karar karşısında duyduğu saygılı şaşkınlığın işareti olarak başını önüne eğdi.

"Ha, bir de bütün öğrenciler alana getirilsin, cezanın infazını izlesinler." dedi. "Hem yararlı da olur." diye geçirdi içinden. "Kökünden kazıyacağım devrimcilik illetini öğrenciler arasından."

"Emredersiniz." dedi Çernışev. Bir süre sustu, alnına düşen perçemini düzeltti; Kafkasya konusuna geçti:

"Mihail Semyonoviç'e nasıl bir yanıt yazmamızı emredersiniz?"

"Planımı aynen uygulasınlar. Yani Çeçen topraklarında evler yakılıp yıkılacak, yiyecekler yok edilecek, arada bir de saldırılar düzenlenerek halk tedirgin edilecek."

"Hacı Murat'la ilgili emriniz?"

"Vorontsov onu Kafkasya'da kullanacağını yazmış ya."

"Tehlikeli olmaz mı?" dedi Çernışev gözlerini Çarın gözlerinden kaçırarak. "Mihail Semyonoviç kendisine fazla güveniyor korkarım."

Çernışev'in Vorontsov'un kararını karalama niyetini sezen Nikolay sertçe:

"Sen olsan ne yapardın?" diye sordu.

"Bence onun Rusya'ya yollanması daha tehlikesiz olurdu."

"Sence." dedi alay eder gibi Nikolay. "Ama bence öyle değil. Vorontsov'un kararını onaylıyorum. Aynen böyle yaz ona da."

"Emredersiniz." dedi Çernışev, ayağa kalkıp çarı selamladı.

Bütün bu süre içinde Nikolay'ın askeri birliklerin yer değiştirmeleriyle ilgili birkaç sorusuna bir iki kelimelik yanıtlar vermek dışında hiç konuşmayan Dolgorukiy de kalkıp çarı selamladı.

Çernışev'den sonra Batı Bölgeleri Genel Valisi Bibikov'u kabul etti çar. Ortodoksluğu kabul etmek istemeyen köylülerle ilgili olarak Bibikov'un uyguladığı önlemleri onaylayan çar, boyun eğmeyen bütün köylülerin askeri mahkemeye verilmesini emretti. Bu, köylülerin sıradan geçirilmesi anlamına geliyordu. Çarın bir sonraki emri, birkaç bin köylünün çar ailesinin topraklarına bağlandığını haber yapan bir gazetecinin derhal askere alınması oldu.

"Gerekli gördüğüm için böyle yapıyorum." dedi. "Bu konuda ileri geri konuşulmasına göz yumamam."

Bibikov, Katolik köylülerle ilgili emirdeki acımasızlığın da, hazine topraklarında yaşayan ve tek özgür köylü kesimini oluşturan köylülerin çar ailesinin topraklarına bağlanarak köleleştirilmeleri emrindeki adaletsizliğin de farkındaydı. Ama yapabileceği bir şey yoktu. Nikolay'ın emrine karşı çıkması, kırk yıllık hizmet sonunda elde ettiği önemli koltuğu

yitirmesi demekti. Bu yüzden, en yüksek iradenin acımasız, çılgın ve dürüstlükten uzak buyruğunu yerine getireceğinin işareti olarak, akları çoğalmaya başlamış kara saçlı başını uysalca önüne eğdi.

Bibikov'un da çıkmasından sonra Nikolay görevini yerine getirmenin keyfiyle gerindi, saate baktı, resmi kabul için giyinmeye gitti. Apoletli redingotunun üzerine bütün nişanlarını, kurdelelerini takıp kabul salonlarının bulunduğu bölüme geçti; üniformalı erkeklerle omuzları açık şık giysiler içindeki kadınlardan oluşan yüzden fazla insan, hepsi konumlarına göre kendilerine ayrılan yerlere sıralanmış, heyecanla onu bekliyordu.

Nikolay göğsünü kabartıp, gözlerinde ölgün bakışlarla bekleyenlere doğru ilerledi; kemerini aşırı sıkmaktan göbeği ikiye bölünmüş, yarısı kemerin üstünde, yarısı altında kalmıştı. Heyecan, korku ve yaltaklık dolu bakışları üstünde hissettikçe duruşuna, tavrına daha bir azamet geldi. Tanıdığı yüzlerle karşılaştı mı durup bazen Rusça, bazen Fransızca bir iki şey söylüyor, ölgün, soğuk gözlerini karşısındakine adeta saplayarak verilen yanıtları dinliyordu.

Burada kutlamaları kabul ettikten sonra kiliseye gitti.

Tanrı da kilisedeki hizmetkârları aracılığıyla, tıpkı dünyevi varlıklar gibi Nikolay'a övgüler yağdırıp onu selamladı; o da bütün bu övgüleri, selamları artık bıkmış olmasına karşın, böyle yapması gerektiği için, kabul etti. Her şeyin böyle olması gerekiyordu, çünkü tüm dünyanın esenliği, gönenci ona bağlıydı ve o bütün bunlardan çok yorulmuş olmasına karşın, dünyayı yardımından yoksun bırakmıyordu. Ayinin sonunda saçları güzelce taranmış, görünüşü görkemli bir diyakoz "nice yıllara" ezgisine başladı, birbirinden güzel seslerden oluşan koro da bunu birkaç kez yineledi. Nikolay çevresine bakınırken pencerenin yanında durmakta olan Nelidova'yı gördü. Üzerinde göz alıcı omuzlarını açıkta bırakan bir giysi vardı ve dünkü kızla yaptığı karşılaştırmada tercihini Nelidova'dan yana kullandı.

Kilisedeki ayinden sonra imparatoriçenin yanına gitti, çocukları ve karısıyla şakalaşarak aile çevresine de birkaç dakika ayırdı. Sonra Ermitaj'dan geçip Saray Bakanı Volkonskiy'e uğradı ve söz arasında dünkü kızın annesine, kendisinin özel hesabından emekli aylığı bağlanmasını emretti. Sonra da hep yaptığı gibi araba gezintisine çıktı.

O gün yemek Pompei salonundaydı; küçük oğulları Nikolay ve Mihail'den başka Baron Liven, Kont Rjevusskiy, Dolgorukiy, Prusya elçisi ve Prusya kralının yaveri de davetliler arasındaydı.

İmparatoriçeyle imparatorun gelmelerini beklerken, Prusya elçisiyle Baron Liven arasında Polonya'dan gelen kaygı verici son haberlere ilişkin ilginç bir konuşma başlamıştı.

"La Pologne et le Caucase, ce sont les deux cautères de la Russie." dedi Liven. "Il nous faut cent milles hommes à peu près dans chacun de ces deux pays."[1]

Bunun böyle olması kendisini çok şaşırtmış gibi, elçi yapmacık bir hayretle:

"Vous dites la Pologne?"[2] dedi.

"Oh, oui, c'était un coup de maître de Metternich de nous en avoir laissé d'embarras..."[3]

Sözün burasında, titreyen başı, dudaklarında donup kalmış gülümsemesiyle imparatoriçeyle, hemen ardından Nikolay girdiler salona.

Yemekte Nikolay, Hacı Murat'ın kendilerinden yana geçtiğini, ayrıca ormanların kesilmesi ve yapılacak tahkimatlarla dağlıların iyice köşeyi sıkıştırılması emrini verdiği için Kafkas savaşının yakında biteceğini anlattı.

---

1 "Polonya ve Kafkasya Rusya'nın iki yarasıdır. En az yüzer bin kişilik ordu bulundurmalıyız her iki ülkede de." (Fr.)

2 "Polonya mı dediniz?" (Fr).

3 "Evet, Metternich'in bizi zor duruma düşürmek için ustalıklı bir hamlesi bu..." (Fr).

Elçi, daha o sabah Nikolay'ın kendini büyük bir strateji uzmanı gibi görme zayıflığından söz ettiği Prusyalı yavere kaçamak bir bakış fırlattı ve sofrada dahi bir stratejist olduğunu bir kez daha kanıtlayan planından dolayı çarı övdü.

Yemekten sonra Nikolay yüzlerce yarı çıplak kadının üzerlerinde yalnızca mayolarıyla geçit yaptıkları baleye gitti. Kadınlardan biri özellikle hoşuna gitti. Bale şefini çağırarak teşekkür etti ve ona pırlanta bir yüzük armağan edilmesini emretti.

Ertesi gün Çernışev'le görüşmesinde Nikolay, Vorontsov'a verdiği emri yineledi: Hazır Hacı Murat da kendilerine geçmişken, düşman kuşatılıp iyice kıstırılacaktı.

Çernışev, Vorontsov'a çarın emrini bildiren bir yazı yazdı; bir başka ulak atlar çatlatıp, arabacı suratları dağıtarak dörtnala Tiflis yoluna düştü.

XVI

Hiç zaman yitirilmeden yerine getirildi Nikolay Pavloviç'in bu emri ve 1852 Ocak ayında Çeçen topraklarına bir saldırı gerçekleştirildi.

Bu iş için ayrılan kuvvet dört piyade taburu, iki yüz Kazak ve sekiz toptan oluşuyordu. Yürüyüş kolunun her iki yanındaki hendeklerde, uzun çizmeleri, kısa gocukları ve papaklarıyla, koruma görevi yapan erler aralıksız bir zincir halinde ine çıka ilerliyorlardı. Omuzlarında tüfekleri, göğüslerinde çapraz fişeklikleri vardı. Kol, hep olduğu gibi düşman topraklarında çıt çıkarmadan ilerlemeye çalışıyordu. Yalnız arada bir bozuk yerlerden geçerken toplardan metalik bir ses çıkıyor, kimi zaman topları çeken ve sessiz olunacak emrini anlamayan atlardan biri burnundan gürültüyle soluk verip kişniyor, kimi zaman da birlik komutanının iki yandaki zincir çok uzadığı, sıkışıp birbirine girdiği ya da yürüyüş koluyla arası çok açıldığı için kısık sesle adamlarına çıkıştığı duyuluyordu. Bunların dışında bir kez de yürüyüş koluyla iki yandaki koruma zinciri arasındaki çalılıktan bir anda yola fırlayıveren karnı ve kıçı beyaz, sırtı boz bir keçiyle, aynı renkte ama boynuzları arkaya doğru kıvrık bir teke sessizliğin bozulmasına neden oldu. Ürken güzel hayvanlar ön ayakları karınlarını döverek, uzun sıçramalarla yürüyüş koluna öyle yaklaştılar ki, bir-

kaç er bağrışıp gülerek süngülerine geçirmek için hayvanların ardı sıra koştuysa da keçiler geri döndüler ve hızla yürüyüş kolunun arasından geçip, artlarına takılan birkaç atlıyı ve birliğin köpeklerini çaresiz bırakarak dağlara doğru kuş gibi uzaklaştılar.

Kıştı henüz, ama güneş yükselmeye başlamıştı ve sabah erken yola çıkan birlik öğleye doğru on verst yol almıştı bile. Güneş öyle güçlüydü ki, süngülerin çeliğiyle topların metal kısımlarında zaman zaman parıldayıveren göz alıcı minik güneşlere bakamıyordu insan.

Artlarında, az önce geçtikleri deli gibi akan, suları tertemiz bir dere; önlerinde sürülmüş tarlalar, pek derin olmayan yemyeşil vadiler, iyice ötelerde ormanlarla kaplı gizemli, kara dağlar, bunların ardında bıçak ağzı gibi keskin kayalar ve ufkun yükseklerinde her zaman güzel, her zaman değişken, elmas benzeri ışık oyunları yapıp duran karlı dağlar seçiliyordu.

Beşinci bölüğün en başında uzun boylu, yakışıklı bir subay olan Butler yürüyordu: üzerinde siyah redingot, başında papak vardı, kılıcını omzundan çapraz asmıştı. Hassa alayından yeni ayrılmıştı. Taşkın bir yaşama sevinciyle ölüm tehlikesi, eylemde bulunma arzusuyla tek bir iradenin yönetimi altındaki büyük bir bütünün parçası olduğunu hissetmek gibi değişik duygular içindeydi. Butler'in ikinci çarpışması olacaktı bu ve az sonra üzerine kurşunların yağacağını düşünürken sevinçli bir heyecan duyuyordu; ne üzerine doğru uçup gelen güllenin karşısında kendini korumak için eğilecek, ne de kurşun vızıltılarına aldıracaktı, hatta daha önce de yaptığı gibi eğilmek şurada dursun başını büsbütün yukarı kaldıracak, gözlerinin içi gülerek arkadaşlarına ve erlere umursamaz bir sesle savaşla hiç ilgisi olmayan bambaşka konularda bir şeyler söyleyecekti.

Birlik, ilerlemekte olduğu geniş yolu bırakıp mısır tarlasının ortasından geçen sapa bir yolu tuttu; ormana doğru yü-

rüyorlardı ki, nereden geldiği belli olmayan bir gülle uğursuz ıslıklarla uçup geldi ve yol kıyısındaki hendeğe saplanarak bir çukur açtı.

"Başlıyor." dedi Butler neşeyle gülümseyerek, hemen ardında yürümekte olan arkadaşına.

Gerçekten de bu güllenin hemen ardından, ellerinde sancaklarıyla Çeçen atlılar göründü ormanda. Tam ortalarında büyük, yeşil bir sancak seçiliyordu; gözleri şahin gibi keskin olan bölük başçavuşu, uzağı iyi göremeyen Butler'e karşılarında Şamil'i bulabileceklerini söyledi. Dağlılar tepeden aşağı inip bir dere yatağına geldi. Kısa boylu, üzerinde siyah redingotla tepesi beyaz, kocaman bir papak bulunan general, rahvan atını Butler'in bölüğüne doğru sürdü ve onlara aşağı inen atlıların sağına geçmelerini emretti. Butler hemen emredilen yöne çevirdi bölüğünü ama daha dere yatağına varmadan, geriden art arda iki top patlaması duydu. Dönüp baktı: İki topun üstünden yükselen mavimsi duman bulutu dere boyunca yayılıyordu. Topçu ateşini beklemedikleri anlaşılan dağlılar geri döndüler. Butler'in bölüğü de artları sıra yaylım ateşi açtı, her yanı barut dumanı kapladı. Vadinin yukarılarında dağlıların peşlerinden gelen Kazaklara ateş ettikleri görülüyordu. Birlik, dağlıları ikinci dere yatağının yamacındaki bir avula dek izledi.

Butler ve bölüğü Kazakların ardı sıra avula girdi. Hiç kimse yoktu avulda. Yiyecekler ve kuru otlarla birlikte evleri yakmaları emredildi askerlere. Genzi yakan bir duman kapladı tüm avulu; askerler de duman içindeki evlere dalıyor, ne bulurlarsa alıyor, en çok da dağlıların götürmeye fırsat bulamadıkları tavukları yakalıyor ya da vuruyorlardı. Subaylar, dumandan uzakça bir yerde bir şeyler atıştırmışlar, birkaç kadeh de parlatmışlardı. Başçavuş da bir yerlerden bulduğu birkaç petek bal getirmişti onlara. Çeçenlerin hiç sesi çıkmıyordu. Öğleden biraz sonra geri çekilme emri geldi. Bölükler avulun dışında toplanıp yürüyüş kolu oluş-

turdu. Butler'e bu kez artçılık görevi düştü. Birlik tam hareket etmişti ki, birden Çeçenler göründüler ve artlarından ateş etmeye başladılar.

Birlik açık alana çıkınca dağlılar izlemeye son verdiler. Bölüğünden kimse yaralanmadığı için Butler dönüş yolunda son derece keyifliydi. Sabah geçtikleri dereden yine geçtiler; mısır tarlalarıyla çayırlıktan geçerken dağıldılar, güzel şarkı söyleyenler öne geçip şarkılar söylemeye başladı. Yaprak kımıldamıyordu; hava öyle serin, saydam, öyle temizdi ki, yüzlerce verst ötedeki karlı dağlar hemen önlerinde gibi görünüyordu. Şarkılara ara verildikçe tempolu ayak sesleri ve top arabalarından yükselen şakırtılar, deminki şarkının başlangıç ya da fon müziği yerini tutuyordu. Butler'in beşinci bölüğünün söylediği şarkı, bir Junker'in alayının anısına bestelediği bir şarkıydı ve dans ritmindeydi. "Avcı kolu için bu da bir şey mi!" diye bir nakaratı vardı.

Butler'le Binbaşı Petrov'un atları yan yana ilerliyordu. Petrov, Butler'in en yakın üstüydü; ikisi aynı evi paylaşıyorlardı. Hassa alayından ayrılıp Kafkasya'ya geldiği için sevinçliydi Butler. Bu kararı almasında belirleyici etken, Petersburg'da gece gündüz kumar oynayıp her şeyini kaybetmesi ve beş parasız kalmasıydı. Hassa alayında kalmayı sürdürse, kendisinde kumara karşı koyacak gücü bulamayacağından korkmuştu, öte yandan kumarda kaybedecek bir şeyi de kalmamıştı artık. Şimdi bunların hepsi geride kalmıştı. Bambaşka, güzel, yiğitliklerle dolu bir hayata başlamıştı artık. Beş parasız kaldığını da, ödemediği borçlarını da unutup gitmişti. Kafkasya, savaş, erler, subaylar, sarhoş, iyi yürekli, yiğit binbaşı Petrov... bütün bunlar öylesine harika şeylerdi ki, bazen Petersburg'da sigara dumanından göz gözü görmeyen bir odada, başı bir mengenede sıkıştırılıyormuş gibi ağrırken, nefret ettiği rakibine banko diyecek yerde burada, bu harika diyarda, kahraman Kafkasyalılar arasında bulunduğuna inanamıyordu.

"Avcı kolu için bu da bir şey mi!" şarkısına yeniden başlamıştı bölüğü. Atı, müziğin temposuna uyarak neşeli adımlarla yürüyordu. Kül rengi, uzun tüylü bölük köpeği Trezorka, kuyruğunu kıvırmış, tam bir komutan gibi kaygılı bir yüzle bölüğün önünde koşturuyordu. Butler'in içi canlılık, huzur ve neşe doluydu. Savaş ona yalnızca kendisini içine attığı bir tehlike ya da ölüm ihtimali gibi görünüyordu; ödülü ve hem oradaki hem de Rusya'daki dostların saygısını da bu nedenle kazanıyordu. Savaşın öbür yüzü: Ölüm, askerlerin, subayların, dağlıların yaralanmaları, tuhaf ama hiç düşünmediği şeylerdi. Hatta savaşa ilişkin şiirsel hayallerinin bozulmaması için gayriihtiyari, hiçbir zaman ölü ve yaralılara bakmazdı. Şu anda da birlikte üç ölümüz on iki yaralımız vardı ama Butler sırtüstü uzatılmış bir ölünün yanından geçerken yalnızca tek gözüyle şöyle bir baktı ve tuhaf bir şekilde kıvrılmış sapsarı bir elle, ölünün başındaki koyu kırmızı lekeyi görünce daha fazla bakmadı. Dağlıları da yalnızca kendisini sakınması gereken bir takım atlı cigitler olarak görürdü.

İki şarkı arasında:

"İşte böyle, kardeş." dedi binbaşı. "Burada durumlar sizin Petersburg'da olduğu gibi değil: 'Sağa çark, hizaya bak, sola çark, hizaya bak!' Çalıştık, çabaladık, artık eve dönüyoruz. Maşurka bize börekle lahana çorbası pişirmiştir. Hayatta insan başka ne ister? Öyle değil mi? Hey şarkıcılar, 'Gün doğunca'ya başlayın." Binbaşının en sevdiği şarkıydı bu.

Sağlık memurunun kızıyla karıkoca hayatı yaşıyordu binbaşı; böylelikle de önceleri Maşka diye seslenilen kıza, giderek Marya Dmitriyevna denilir olmuştu. Marya Dmitriyevna, otuz yaşında, yüzünün her yanı çilli, sarışın, güzel bir kadındı; çocuğu yoktu. Geçmişi ne olursa olsun, binbaşıya sevgiyle bağlıydı; bir dadı gibi ardı sıra koşturur dururdu ki, sık sık kendini kaybedene kadar içen binbaşıya da tam böyle biri gerekti.

Kaleye vardıklarında her şey tam binbaşının öngördüğü gibi oldu. Marya Dmitriyevna hem binbaşıya, hem Butler'e, hem de yemeğe çağrılan iki konuk subaya lezzetli, doyurucu yemekler çıkardı. Binbaşı dünyayı yedi içti, sonunda konuşamayacak hale gelince gidip yattı. Butler de yorgundu, ama keyifliydi, çihiri[1] biraz fazla kaçırmıştı; o da odasına gitti, güç bela soyunup kolunu güzel kıvırcık saçlı başının altına koymasıyla deliksiz bir uykuya dalması bir oldu.

1 Çihir: Kafkas şarabı.

XVII

Saldırı sonucu yakılıp yağmalanan köy, Hacı Murat'ın Ruslara geçmeden önce geceyi geçirdiği köydü.

Hacı Murat'ın konakladığı evin sahibi Sado, Ruslar köye yaklaşırlarken ailesini de alarak dağlara kaçmıştı. Geri döndüğünde damı göçmüş, sundurmanın kapısı ve direkleri yanmış, ortalık pisletilmişti. Oğlunun, o güzel oğlanın, o gözleri pırıl pırıl parlayan, Hacı Murat'a hayranlıkla bakan oğlunun bir at çuluna sarılmış ölüsünü getirdiler camiye. Sırtından süngülemişlerdi çocuğu. Konukluğunda Hacı Murat'a hizmet eden o hoş, saygın kadın, şimdi göğsünü bağrını paralamış, yaşlı memeleri ortada, saçı başı darmadağın, yüzünü tırnaklarıyla kan içinde bırakmış, oğlunun başında dizlerini dövüyor, ağıt yakıyordu. Sado kazma kürek alıp, akrabalarıyla birlikte mezar kazmaya gitti. Dede, yıkık evin duvarına dayanmış, boş boş önüne bakarak çakısıyla bir dal parçasını yontuyordu. Arıların başından yeni dönmüştü. Kovanların olduğu yerde iki tınaz kuru ot yakılmış, ihtiyarın dikip gözü gibi baktığı kayısı ve vişne fidanları kırılıp yakılmıştı, ama hepsinden önemlisi, bütün kovanlar içlerindeki arı oğullarıyla birlikte yakılmıştı. Bütün evlerden ve iki yeni ölünün daha getirildiği meydandan kadın çığlıkları yükseliyordu. Küçük çocuklar da ağlayan analarına eşlik ediyorlardı. Yem olarak kendilerine verilebilecek hiçbir şey kalmayan

aç hayvanların böğürtüleri duyuluyordu her yandan. Biraz daha büyük çocuklar hep yaptıkları gibi oyun oynamıyor, korku dolu gözlerle büyüklerine bakıyorlardı.

Su alamasınlar diye çeşmenin de her yanını dışkılarıyla kirletmişlerdi. Cami de aynı akıbete uğramıştı, imamla öğrencileri temizlemeye çalışıyorlardı.

Köy alanında toplanan yaşlılar, çömelmiş durumu tartışıyorlardı. Yediden yetmişe tüm Çeçenlerin Ruslara karşı nefretinden söz eden tek kişi yoktu. Çünkü nefret değildi duydukları, onun çok daha ötesinde bir şeydi: Rus köpeklerini insandan saymıyor, bu yaratıkların akıl almaz acımasızlıkları karşısında şaşkınlıkla karışık bir tiksinti duyuyorlardı ve nasıl fareyi, zehirli örümceği, dağdan inen kurtları doğal korunma refleksiyle yok etmek isterlerse, onları da öyle yok etmek istiyorlardı.

Halkın önünde iki seçenek vardı: Ya yerlerinde kalıp vaktiyle bin bir çileyle var ettikleri ama bir anda akıl almaz bir barbarlıkla yok edilen her şeyi yine büyük çilelerle yerine koyup her an aynı felaketin yeniden başlarına gelmesine beklemek ya da bütün dini kuralları ve Ruslara duydukları bütün tiksintiyi bir yana bırakarak Ruslara boyun eğmek.

Yaşlılar hep birlikte dua ettiler sonra oy birliğiyle, elçiler göndererek Şamil'den yardım istemeye karar verdiler, bunun hemen ardından da yakılıp yıkılanları yerine koymak için kolları sıvadılar.

XVIII

Köye yapılan saldırının üçüncü gününde Butler, Binbaşı Petrov'la birlikte içtiği sabah çayından önce biraz dolaşıp temiz hava almak niyetiyle, pek de erken sayılmayacak bir saatte evin arka kapısından dışarı çıktı. Güneş dağların ardında çoktan yükselmiş, sokağın sağ yanındaki beyaz badanalı evleri insanın gözlerini acıtacak denli keskin bir ışığa boğmuştu; buna karşılık solda uzaklara doğru yükselerek uzanan ormanlarla kaplı kara dağlara ve dağ boğazları arasından daha mat görünen, üzerleri daima dumanlıymış gibi duran karlı dağ zincirine bakmak, hep olduğu gibi insanın içine sevinç, huzur veriyordu.

Dağlara bakıp ciğerlerini tertemiz havayla dolduran Butler, yaşadığı için, ama sadece kendisi, özellikle de böyle güzel bir yerde yaşadığı için sevinç duyuyordu. Sevinci biraz da şu son köy baskınında hem köye saldırı, hem de özellikle çatışmanın epeyce kızıştığı geri çekilme sırasında kendini başarılı bulmasından ve dönüşte Petrov'un birlikte yaşadığı Maşa'nın (ya da Marya Dmitriyevna'nın) onlara çeşitli ikramlarda bulunup herkese ama sanki ona daha bir sevecen davranmasıyla ilgili anılardan kaynaklanıyordu. Marya Dmitriyevna kalın saç örgüsü, geniş omuzları, iri göğüsleri ve çillerle kaplı tertemiz yüzünü ışıtan gülümsemesiyle genç, gücü kuvveti yerinde bekâr bir erkek olarak Butler'i kendine çekiyordu; hatta Butler'e Marya Dmitriyevna da kendisini arzu-

luyormuş gibi geliyordu. Ama böyle bir şeyin iyi yürekli, saf binbaşıyla ilişkisini bozacağını düşünüyor ve Marya Dmitriyevna'yla ilişkisini son kerte saygılı, dürüst bir çerçevede tutuyor, bu tutumu da kendisine ayrıca sevinç veriyordu. Şu anda da düşündüğü buydu.

Pek çok atın tozlu yolda çıkardığı hızlı nal sesleri dikkatini dağıttı. Başını kaldırınca sokağın öbür ucundan köye giren bir atlı grubu gördü. Yirmi kadar Kazakın en önünde iki kişi göze çarpıyordu: Birinin üzerinde beyaz çerkezka, başında çevresine sarık dolanmış yüksekçe bir papak vardı; öbürü mavi çerkezkalı, esmer, gaga burunlu olanıysa bir Rus subayıydı. Giysileriyle silahlarında çok sayıda gümüş süsleme dikkat çekiyordu. Sarıklının altında başı küçük, olağanüstü güzel gözleri olan ve durduğu yerde duramayan şahane bir al at vardı; Rus subayın altındaysa Karabağ cinsi kocaman, göz alıcı bir at vardı. Atlara düşkün olan Butler, sarıklının al atının nasıl yavuz bir at olduğunu ilk bakışta anladı ve gelenlerin kimin nesi olduklarını anlamak için durdu.

Subay, kırbacıyla İvan Matveyeviç'in evini göstererek:

"Komutanın evi bu?" diye sordu Butler'e.

Cümle yanlışlarından, sözcükleri söyleyişinden Rus olmadığı anlaşılıyordu.

"Ta kendisi." dedi Butler, sonra subaya yaklaşıp gözleriyle sarıklıyı göstererek, "Ya bu kim?" diye sordu.

"Bu, Hacı Murat. Buraya komutanın konuğu olmaya geldi."

Hacı Murat'ın Ruslara geçmesiyle ilgili bir şeyler çalınmıştı Butler'in kulağına ama onu kendi küçük kalelerinde görmeyi hiç beklemiyordu.

Hacı Murat dostça süzüyordu onu.

Öğrendiği iki kelime Tatarcasıyla:

"Selam, hoş geldin." dedi Butler.

"Sağ ol." dedi Hacı Murat başıyla selamı alarak. Butler'e yaklaştı; iki parmağına kırbaç asılı elini uzattı.

"Komutan?" dedi Hacı Murat.

"Yok, komutan ben değilim." dedi Butler subaya dönerek. "Gidip şimdi haber vereceğim kendisine."

Öndeki geniş merdivenleri çıktı ama, Marya Dmitriyevna'nın deyişiyle evin "tören kapısı" kapalıydı. Butler kapıyı çaldı, karşılık alamayınca arkaya dolanıp kendi emir erine seslendi. Yanıt alamayınca öbür emir erine seslendi, yine ses çıkmayınca kapıyı açıp mutfağa girdi. Marya Dmitriyevna, yüzü kızarmış, kolları sıvalı, kolları gibi bembeyaz ve kabarık hamurdan böreklik küçük parçalar koparıyordu.

"Emir erleri nereye kayboldular?" dedi Butler.

"Kafa çekmeye gittiler." dedi Marya Dmitriyevna, "Ne vardı?"

"Ön kapıyı açmak gerek, evinizin önünde bir yığın dağlı var. Hacı Murat geldi."

"Yok canım, daha neler." dedi Marya Dmitriyevna gülümseyerek.

"Şaka etmiyorum. Doğru. Hemen aşağıdalar."

"Gerçekten mi?"

"Size niye yalan söyleyeyim ki. Gelin, kendi gözünüzle görün, kapının önündeler."

"Olur şey değil." dedi Marya Dmitriyevna, sıvalı kollarını indirip kocaman topuzundaki firketeleri yoklarken. "İvan Matveyeviç'i uyandırayım bari."

"O işi ben yaparım. Sen de gidip ön kapıyı aç Bondarenko."

Marya Dmitriyevna:

"Eh, madem öyle..." dedi ve yeniden hamurunun başına geçti.

Hacı Murat'ın Grozni'de olduğunu duyduğu için, kendi evine gelmesi İvan Matveyeviç'i hiç şaşırtmadı. Yerinde hafifçe doğrulup bir sigara sardı, bir yandan giyinirken, bir yandan da gümbür gümbür öksürükler arasında homurdanıyor, "bu şeytan herif"i kendisine yollayan üstlerine verişti-

riyordu. Giyinmesi bitince emir erinden "ilacını" istedi. İlacın votka olduğunu bilen emir eri isteneni hemen getirdi.

Kadehi dikip meze olarak ağzına bir lokma çavdar ekmeği atan binbaşı:

"Şu mereti karıştırmadan içeceksin." dedi. "Dün votkanın üstüne bir de çihir içince olanlar oldu. Başım fena ağrıyor. Eh, hazır sayılırım."

Butler'in Hacı Murat'la yanındaki subayı buyur ettiği salona geçti.

Hacı Murat'a eşlik eden subay, sol kanat komutanının emrini iletti binbaşıya. Buna göre Hacı Murat'ı evinde konuk edecek, dağlılarla casuslar aracılığıyla görüşmesine izin verecek, yanında Kazak eşlikçiler olmadan kaleden ayrılmasına izin vermeyecekti.

Emri bir kez daha okuyan İvan Matveyeviç, gözlerini dikip Hacı Murat'ı dikkatle süzdü, sonra yeniden emri okudu. Gözleri böyle birkaç kez konukla elindeki kâğıt arasında gidip geldi ve sonunda bakışları Hacı Murat'ın üzerinde durdu.

"Yahşi, bey, yahşi." dedi. "Varsın konuğumuz olsun. Yalnız aynen söyleyin: Onu kaleden asla bırakmamam emredilmiş. Emir de kutsaldır. Kendisini nereye yerleştirelim, ne dersin Butler? Kalem odası nasıl olur?"

Butler henüz yanıt vermeye fırsat bulamadan, mutfaktan gelen Marya Dmitriyevna kapıda durup, İvan Matveyeviç'e:

"Burası dururken kalem odasında ne işi var?" dedi. "Konuk odasıyla sandık odasını verelim kendisine. Hiç değilse gözümüzün önünde olur." Gözlerini kaldırıp Hacı Murat'a baktı, bakışları karşılaşınca hemen gözlerini kaçırdı.

"Bence Marya Dmitriyevna haklı." dedi Butler.

İvan Matveyeviç kaşlarını çattı:

"İyi, iyi, çekilebilirsin; kadınların işi yok burada."

Bütün bu konuşmalar sırasında Hacı Murat yüzünde küçümseyen, belli belirsiz bir gülümseme, eli hançerinin kabza-

sında, öylece oturdu. Sonra da hangi odada kalacağının hiç önemli olmadığını söyledi. Kendisi için asıl önemli konunun dağlılarla ilişki kurmak olduğunu, serdarın buna izin verdiğini de söyleyerek gelen dağlılarla görüşmesine izin verilmesini rica etti. İvan Matveyeviç buna izin verileceğini söyledi, sonra Butler'e dönerek, yiyecek bir şeyler getirilene ve odalar hazırlanana kadar konukla ilgilenmesini rica etti; kendisi kaleme gidip bazı belgeler hazırlayacak, emirler verecekti.

Hacı Murat'ın yeni tanıştığı bu insanlara karşı tavrı daha en baştan apaçık ortaya çıkmıştı. İvan Matveyeviç'e karşı tanıştıkları ilk andan başlayarak bir tiksinti duymuş, onu küçümsemişti; daha sonra da ona hep tepeden baktı. Yemeğini hazırlayıp önüne getiren Marya Dmitriyevna'ysa çok hoşuna gitmişti. Başka bir halktan olan bu kadının sadeliğinden ve özellikle de güzelliğiyle, onun kendisine karşı duyduğu ve farkına varmadan belli ettiği duyguları hoşuna gitmişti. Ona bakmamaya, onunla konuşmamaya çalışıyor ama elinde olmadan gözleri gidip onu buluyor, her hareketini izliyordu.

Butler'le de daha ilk tanıştıkları anda dost olmuşlardı, büyük bir istekle konuşuyordu onunla: Yaşamına ilişkin sorular soruyor, kendi yaşamını anlatıyor, ailesinin durumuna ilişkin casuslardan aldığı haberleri onunla paylaşıyor, hatta ne yapması, nasıl bir yol tutması gerektiği konusunda ona akıl danışıyordu.

Casuslardan gelen haberler pek iç açıcı değildi. Kaledeki dört gününde iki kez Hacı Murat'ı ziyarete gelen casusların getirdiği haberler hep kötüydü.

XIX

Hacı Murat'ın ailesi, onun Ruslara geçmesinden hemen sonra Vedeno'ya götürülmüştü ve Şamil onlarla ilgili kararını verene dek burada tutulacaklardı. Başta yaşlı Patimat olmak üzere, Hacı Murat'ın iki karısı ve beş küçük çocuk, Yüzbaşı İbrahim Raşid'in evine kapatılmış, kapılarına silahlı adam dikilmişti; Hacı Murat'ın on sekiz yaşındaki oğlu Yusuf'sa, kendisi gibi Şamil'in kararını bekleyen dört suçluyla birlikte zindana, daha doğrusu iki metre kadar derinlikte bir çukura atılmıştı.

Ancak karar bir türlü çıkmıyordu, çünkü Şamil Vedeno'da değildi. Ruslara karşı sefere çıkmıştı.

6 Ocak 1852 günü Şamil evine, Vedeno'ya döndü. Ruslara göre ağır bir darbe almış ve çekilmek zorunda kalmıştı; Şamil'e ve müritlerine göreyse zafer onlarındı, asıl Ruslar çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu çarpışmada Şamil de tüfeğiyle ateş etmiş, hatta kılıcını çekerek atını doğruca Rusların üzerine sürmüştü, ancak müritleri bırakmamışlardı. Bunlardan ikisi hemen oracıkta, Şamil'in yanında vurulup düşmüşlerdi.

Vakit öğle sularıydı: Şamil, çevresinde cigitlik edip tabanca ve tüfekleriyle havaya ateş eden bir grup müridinin "La ilahe illallah" haykırışları arasında avula girdi.

Büyükçe bir avul olan Vedeno'nun tüm halkı liderlerini karşılamak için yolları, damları doldurmuştu; tabanca ve

tüfekleriyle havaya ateş ederek onlar da kutlamaya katılıyordu. Şamil'in bindiği beyaz Arap atı eve yaklaştıkça coşuyor, bir an önce ahırına dönmek istiyordu. Üzerinde hiçbir altın veya gümüş süs olmayan atın koşumları alabildiğine sadeydi: İnce bir işçiliği olan, ortası yollu, kırmızı deriden bir dizgin, eyerin altından görünen kırmızı haşa ve incecik üzengiler. İmamın üzerinde çuhayla kaplı, boynundan ve kol ağızlarından kılları görülen siyah bir kürk vardı; belini kürkün üzerinden siyah bir kemerle sıkmış, hançerini de kemerine asmıştı. Başında tepesi düz, siyah püsküllü, yüksekçe bir papak vardı; papağın çevresine dolanmış sarığın bir ucu ensesine sarkıyordu. Ayağında kısa konçlu, yumuşacık yeşil deriden, topuksuz ayakkabılar vardı; konçun bittiği yerden dizlerine kadar da kenarları fitilli, siyah dolaklarını sarmıştı.

İmamın üzerinde de altın, gümüş türünden ışıltılı, pırıltılı her hangi bir şey göze çarpmıyordu. Silahları ve üstleri başları altın, gümüş süslemelerle dolu müritlerinin arasında, uzun boyu, dimdik, güçlü duruşu, süssüz, sade giysileriyle tam da yaratmak istediği büyüklük etkisini yaratıyordu halkta. Kısılmış küçük gözleriyle, kırpılmış kızıl sakalının çevrelediği solgun yüzü bir taş gibi kımıltısızdı. Köyü bir baştan bir başa geçerken üzerine yönelmiş binlerce bakış hissediyor ama kendisi kimseye bakmıyordu. Hacı Murat'ın iki karısıyla çocukları, imamın köye girişini izlemek için kaldıkları evin sahipleriyle birlikte balkona çıktılar. Ama Hacı Murat'ın anası, yaşlı Patimat, ak saçları darmadağınık, uzun kollarını cılız dizlerine dolamış, kor gibi yanan kara gözlerini ocakta sönmekte olan ateşe dikmiş, yerde hareketsiz oturuyordu. Oğlu gibi o da hep nefret etmişti Şamil'den, hele şimdi daha da büyük bir nefret duyuyor, görmek bile istemiyordu.

Hacı Murat'ın oğlu da göremedi Şamil'in törenle köye girişini. Atıldığı pis kokulu çukurda, silah seslerini, ilahileri du-

yuyor ve hayat dolu ama özgürlüğünden mahrum edilmiş her genç insan gibi acıyla kıvranıyordu. Bu pis çukurda oturup, oraya onunla birlikte kapatılmış, çoğu birbirinden nefret eden, pislik içindeki bitkin suratları gördükçe, o anda açık havada, güneş altında, durduğu yerde duramayan atlarıyla imamın çevresinde özgürce at oynatıp havaya silah sıkan ve coşkuyla "La ilahe illallah" diye haykıranları müthiş kıskanıyordu.

Köyü boydan boya geçen Şamil büyük bir avluya girdi; bu avluya bitişik iç avluda konağı vardı. İlk avlunun kapısında iki silahlı Lezgi karşıladı kendisini. İşleri için uzak yerlerden gelenler, ricacılar ve sorunlarını çözmek için bizzat Şamil tarafından çağrılanlardan oluşan büyük bir kalabalık vardı avluda. Şamil'in görünmesiyle birlikte herkes ayağa kalktı ve ellerini göğüslerine götürerek saygıyla selamladılar imamlarını. Diz çökenler de oldu ve Şamil dış avludan iç avluya geçene dek herkes kımıldamadan, öylece kaldı. Şamil, kendisini bekleyenler arasında pek sevmediği ya da ricalarından usandığı kişiler gördüyse de, hep o taş gibi ifadesiz yüzüyle kalabalığın arasından geçip iç avluya ulaştı ve avlu kapısının hemen solunda, kendi oturduğu bölümün sundurmasının önünde atından indi.

Son çatışma fiziksel olmaktan çok ruhsal bir gerginlik yaratmıştı, çünkü Şamil zaferin kendilerinin olduğunu duyurmuşsa da, sonucun başarısızlık olduğunu biliyordu: Pek çok Çeçen köyü yakılıp yıkılmış, yağmalanmıştı; kolayca tutum, tavır değiştiren, akılları bir karış havada köylüler ikirciklenmeye başlamış, Ruslara yakın olanlar o yana geçmek için fırsat kollar hale gelmişti ve bunlar da hemen önlem alınması gereken önemli sorunlardı ama o anda Şamil'in içinden ne bir şey yapmak ne de düşünmek geliyordu. Yalnızca dinlenmek ve karıları içinde en sevdiği, biriciği, on sekiz yaşındaki kara gözlü ceylanı Aminet'in okşayışlarına bırakmak istiyordu kendini.

Ama o anda Aminet'e gitmeyi düşünemezdi bile; hemen oracıkta, haremi selamlıktan ayıran duvarın öte yanındaydı, (Şamil onun da öteki karılarıyla birlikte duvardaki bir delikten kendisinin attan inişini izlediğine emindi) öyle olsa da onu göremez, hatta yorgunluk atmak için birazcık uzanıp dinlenemezdi. Her şeyden önce öğle namazını kılması gerekiyordu; o anda buna hiç hali yoktu ama halkının dinsel önderi olarak bu görevi savsaklayamazdı, öte yandan kendisi için de yemek içmek gibi bir gereksinimdi bu. Namazını kılınca, bekleyenleri çağırdı.

İlk gelen, kayınpederi ve öğretmeni Cemalettin: Uzun boylu, ak saçlı, kar gibi bembeyaz sakallı, al yanaklı, temiz yüzlü bir ihtiyardı. Duasını bitirince Şamil'e son çarpışmalar hakkında sorular sordu, sonra da onun yokluğunda dağlarda neler olup bittiğini anlattı.

Kan davası yüzünden cinayetler işlenmiş, hayvan hırsızlıkları olmuş, kimileri de tütün, şarap içerek tarikat kurallarını çiğnemişti; beri yandan Hacı Murat ailesini de Rusya'ya geçirmek için adamlar görevlendirmiş ama başaramamıştı, çünkü onlar niyetini anlamış ve aileyi hemen Vedeno'ya getirip İmam'ın kararını beklemek üzere gözaltına almışlardı. Yandaki konuk odasında bütün bu konuları çözümlemek için yaşlılar kurulu toplanmıştı; üç gündür onu bekledikleri için Cemalettin ilk onlarla görüşmesini salık verdi Şamil'e.

Şamil, karılarının en yaşlısı olan ve hiç sevmediği, sivri burunlu, esmer, suratsız, sevimsiz Zaidet'in getirdiği yemeği yiyip, yaşlıların bulunduğu odaya gitti.

Altı kişilik yaşlılar kurulu üyelerinin kimi ak, kimi kır, kimi kızıl sakallıydı; kiminin papağı sarıklıydı, kiminin sarıksız, yeni beşmetlerle çerkezkalar giymiş, bellerini sıktıkları kayışlara kamalarını sokmuşlardı. Şamil'i ayağa kalkarak karşıladılar. Hepsinden bir baş daha uzundu Şamil. Hep birlikte ellerini açıp, gözlerini yumarak dua ettiler. Duaları bitince yüzlerini, sakallarını sıvazlayarak yere oturdular. Şamil

tam ortalarında, biraz daha yüksek bir mindere oturdu. Görüşecekleri konulara geçtiler.

Suçluları şeriata göre cezalandırıyorlardı: Hırsızlıkla suçlanan iki kişinin ellerinin kesilmesine, cinayetle suçlanan birinin başının kesilmesine karar verdiler, başka üç suçluyu da bağışladılar. Sonra ana soruna geçtiler: Çeçenlerin Ruslara geçmelerini engelleyecek önlemler düşünmeye. Bu amaçla Cemalettin bir duyuru hazırlamıştı:

"Allahın selamı, saadeti üzerinize olsun. Rusların size güler yüz gösterip kendilerine boyun eğmenizi istediklerini duyuyorum. İnanmayın onlara, boyun eğmeyin, sabırlı olun. Bunun için bu dünyada değilse bile, öbür dünyada ödüllendirileceksiniz. Daha önce de elinizden silahlarınızı almışlardı, o zaman neler olduğunu anımsayın. O tarihlerde, 1840'larda Tanrı aklınızı başınıza getirmemiş olaydı, hepiniz Rus askeri olacaktınız; hançer yerine kasatura taşıyacaktınız, şalvarsız gezdikleri için karılarınızın namusu lekelenecekti. Düne bakın ve geleceğin nasıl olacağını kavrayın. Gâvurla birlikte yaşamaktansa onunla dövüşüp ölmek yeğdir. Biraz daha dayanın; bir elimde Kuran, bir elimde kılıçla gelip sizi Ruslarla çarpışmaya götüreceğim. Şimdiyse, Ruslara boyun eğmek şurada dursun, böyle bir şeyi aklınızdan geçirmeyi bile yasaklıyorum size."

Şamil bildiriyi onaylayıp imzaladı ve dağıtılmasını emretti.

Sıra Hacı Murat'a gelmişti. Şamil için çok önemliydi bu konu. İtiraf etmekten kaçınsa da, becerikliliği, cesareti, gözü karalığıyla Hacı Murat yanında olsaydı, Çeçen topraklarında bugün olanlar olmazdı. Hacı Murat'la barışmak, yeniden hizmetlerinden yararlanmak iyi olurdu; eğer bu mümkün olmazsa, en azından Ruslara yardım etmesi engellenmeliydi. O nedenle de ne yapıp edip onu çağırmak, gelir gelmez de işini bitirmek gerekiyordu. Bunun için de ya eli uz birini Tiflis'e gönderip işi orada bitirmek ya da bir şekilde buraya gelme-

sini sağlayıp işini burada bitirmek gerekti. Bunun da yolu ailesinden, özellikle de oğlundan geçiyordu; Şamil, onun oğlunu büyük bir tutkuyla sevdiğini biliyordu. O bakımdan oğlunu kullanacaktı bu işte.

İhtiyarlar konuyu görüşüp bitirdiklerinde, Şamil gözlerini yumup sustu.

İhtiyarlar bu hareketin, o anda kendisine ne yapması gerektiğini söyleyen peygamberin sesini dinlediği anlamına geldiğini biliyorlardı. Herkesin dikkat kesildiği beş dakikalık bir sessizlikten sonra Şamil yumulu gözlerini açtı, sonra onları iyice kısarak:

"Hacı Murat'ın oğlunu getirin buraya." dedi.

"Burada." dedi Cemalettin.

Gerçekten de Hacı Murat'ın oğlu Yusuf, ninesi Patimat'la birlikte dış avlunun kapısında bekliyordu; yüzü solgun, üstü başı perişandı ve pis kokular saçıyordu ama ninesininkilere benzeyen kor gibi yanan gözleriyle yüzü güzel, bedeni biçimliydi.

Yusuf, Şamil konusunda babasının duygu ve düşüncelerini paylaşmıyordu. Ya geçmişi bilmiyordu ya da biliyordu da onu yaşamamış olduğundan babasının Şamil'e neden bu kadar inatla düşman olduğunu anlayamıyordu. Onun, naibin oğlu olarak Hunzah'ta sürdürdüğü gamsız, keyif dolu yaşama dönmekten başka isteği yoktu; o bakımdan da Şamil'le kavgalı olmayı gereksiz buluyordu. Babasının tersine ve ona karşı koymak pahasına, dağlıların çoğu gibi tapınmaya varan bir hayranlık duyardı Şamil'e. O anda da imama karşı tapınmaya varan bir heyecanla konuk odasına girmiş ve Şamil'in kısılmış gözlerinin karşısında kapının ağzında dikilmişti. Bir süre olduğu yerde durdu, sonra yaklaştı, Şamil'in uzun parmaklı, iri, beyaz elini öptü.

"Hacı Murat'ın oğlu musun?"

"Evet imamım."

"Peki, onun ne yaptığını biliyor musun?"

"Evet, imamım ve bu yüzden içim yanıyor."

"Yazı yazabilir misin?"

"Molla olmaya hazırlanıyordum."

"O zaman babana yaz: Bayrama kadar buraya, bize geri dönerse, kendisini bağışlayacağım ve her şey eskisi gibi olacak. Eğer dönmez ve orada, Ruslarda kalırsa –Şamil gözdağı verirce kaşlarını çattı– nineni ve ananı köylülerin önüne atacağım, seninse kafanı gövdenden ayıracağım."

Yusuf'un yüzünde en ufak bir değişiklik olmadı, Şamil'in sözlerini anladığını belirtmek için başını önüne eğdi.

"Yaz bunları ve mektubu göndereceğim adama ver."

Şamil susup uzun uzun Yusuf'un yüzüne baktı.

"Seni, acıdığım için öldürmediğimi ve bütün hainlere yaptığım gibi gözlerini oyacağımı da yaz."

Şamil'in karşısında sakin görünen Yusuf, onu konuk odasından çıkardıklarında nöbetçinin üzerine atıldığı gibi hançerini kapıp kendini öldürmek istediyse de engel oldular ve elini kolunu bağlayıp yeniden çukura attılar.

Aynı gün, akşam namazından sonra, havanın kararmasıyla birlikte Şamil beyaz kürkünü giyip, konağın harem bölümüne geçti ve doğruca Aminet'in odasına yollandı. Ama Aminet odasında değildi, büyük hanımların yanındaydı. Bunun üzerine Şamil kendini göstermemeye çalışarak Aminet'in kapısının ardına sinip onu beklemeye başladı. Ama Aminet, getirdiği ipekli kumaşı kendisine değil, Zaidet'e armağan ettiği için Şamil'e kızgındı. Şamil'in selamlıktan çıkıp onun odasının önüne gelişini, onu arayışını ve orada bekleyişini görmüş ama bile bile yanına gitmemişti. Epeyce bir süre Zaidet'in oda kapısında durup, Şamil'in beyaz kürküyle az ileride, kendi odasının kapısı önünde ileri geri giden gölgesine bakıp içinden güldü. Aminet'i uzun süre sabırla bekleyen Şamil, sonunda yatsıya doğru selamlığa döndü.

XX

Hacı Murat kalede, İvan Matveyeviç'in evinde bir hafta kaldı. Her ne kadar Marya Dmitriyevna kıllı Hanefi'yle kavga edip durduysa (Hacı Murat yalnızca ikisini, Hanefi'yle Eldar'ı almıştı yanına) ve bir keresinde kendisini mutfağından kovduğu için Hanefi az kalsın onu bıçaklayacak olduysa da, Marya Dmitriyevna'nın Hacı Murat'a karşı sevecenlik, saygı gibi özel duyguları olduğu belliydi. Hacı Murat'a yemeğini artık o değil, Eldar götürüyordu ama Marya Dmitriyevna konuğunu görmek, ona yaranmak, onu hoşnut etmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Hacı Murat'ın ailesiyle ilgili konuşmalara katılıyor, kaç karısı, kaç yaşlarında kaç çocuğu olduğunu biliyor ve casusların her ziyaretinden sonra bir gelişme olup olmadığını soruyordu.

Butler'e gelince, bu bir hafta içinde Hacı Murat'la dostluğunu iyice pekiştirmişti. Bazen Hacı Murat onun odasına, bazen de Butler Hacı Murat'a konukluğa gidiyordu. Bazen çevirmen aracılığıyla, bazen el kol işaretleriyle ama en çok birbirlerine gülümseyerek anlaşıyorlardı. Hacı Murat'ın Butler'den hoşlandığı belliydi. Eldar'ın Butler'e yaklaşımından da belli oluyordu bu. Butler, Hacı Murat'ı ziyaret edeceği zaman Eldar bembeyaz dişleriyle ışıl ışıl gülümseyerek onu kapıda karşılıyor, rahat etmesi için altına, arkasına minder yetiştiriyor, üzerinde kılıcı varsa hemen alıyordu.

Hacı Murat'ın manevi kardeşi kıllı Hanefi'yle de arası çok iyiydi Butler'in. Hanefi pek çok dağlı türküsü biliyor, çok da güzel söylüyordu. Butler ne zaman gelse Hacı Murat konuğuna ikram niyetine hemen Hanefi'yi çağırır, beğendiği türküleri söyletirdi. Hanefi tenor sesiyle son derece duru, dokunaklı okuyordu türküleri. Hele türkülerden biri hüzünlü havasıyla Butler'i müthiş etkiliyordu. Hacı Murat'ın da en sevdiği türküydü bu. Butler çevirmene türkünün ne anlattığını sorup not defterine geçirdi.

Hacı Murat'la Hanefi arasındaki gibi bir kan davasını işleyen türkünün sözleri şöyleydi:

"Mezarıma atılan toprak kurur – ve sen beni unutursun anacığım! Yaban otları kaplar mezarımı – ve boğulur senin de acın, yaşlı babam. Bacımın gözünde yaşlar kurur, acısı uçar gider yüreğinden.

Ama sen beni unutamazsın ağabeyciğim öcümü almadıkça. Sen de beni unutamazsın küçük kardeşim yanı başıma uzanmadıkça.

Sımsıcaksın kurşun, ve getirdiğinse ölüm ama sadık kölem değil miydin sen benim? Ey üzerimi örten kara toprak, sen değil miydin atımın toynakları altında inleyen? Soğuksun ey ölüm, ama bendim senin efendin. Bedenimi toprak alsın, ruhumsa göklerin."

Hacı Murat hep gözleri kapalı dinlerdi bu türküyü. Uzadıkça uzayan son notası da usulca yitip gittiği zaman beğenisini Rusça dile getirirdi:

"Güzel türkü, ne güzel yakmışlar."

Dağlı yaşamının müthiş bir enerjiyle dolu şiiri Hacı Murat'ın buralara gelişinden, onunla ve müritleriyle yakınlaşmasından sonra Butler'in büsbütün hoşuna gitmeye başlamıştı. O da kendine beşmet ve çerkezka edindi, bacaklarına da dolak sarmaya başladı. Kendini dağlı gibi görüyor, dağlılar gibi yaşadığını düşünüyordu.

Hacı Murat'ın ayrılacağı gün İvan Matveyeviç, subaylardan birkaçını çağırıp bir veda toplantısı düzenledi. Yol giy-

sileri içinde ve silahlarını kuşanmış Hacı Murat çevik ama yumuşak adımlarla, tek bacağı aksayarak içeri girdiğinde subaylardan kimi Marya Dmitriyevna'nın servis yaptığı çay masasında, kimi de votka, çihir ve çeşitli mezelerin bulunduğu masada oturuyordu.

Subayların hepsi ayağa kalkıp Hacı Murat'la el sıkıştı. İvan Matveyeviç konuğunu sedire davet etti ama o teşekkür edip pencerenin önündeki bir iskemleye oturdu. Onun girmesiyle birlikte odaya egemen olan sessizlik onu hiç şaşırtmamış gibiydi. Herkesin yüzüne dikkatle baktı, kayıtsız bakışları semaverin durduğu çay masasında oturan ve Hacı Murat'ı ilk kez gören ateşli subay Petrokovskiy'e takılıp kaldı. Çevirmen aracılığıyla Tiflis'i beğenip beğenmediğini sordu Petrokovskiy.

"Aya."[1] dedi Hacı Murat.

"Evet diyor." dedi çevirmen.

"Neleri beğenmiş?"

Hacı Murat bir şeyler söyledi.

"En çok tiyatroyu beğenmiş." dedi çevirmen.

"Ya başkomutanın balosunu?"

Hacı Murat'ın yüzü asıldı. Yanıtını Marya Dmitriyevna'ya bakarak verdi:

"Her halkın kendi adetleri var. Bizde kadınlar öyle giyinmez."

"Neyden hoşlanmamış?"

"Bizde bir söz vardır." dedi Hacı Murat çevirmene. "Köpek eşeğe et, eşek de köpeğe ot ikram etmiş; ikisi de aç kalmış." Gülümsedi, ekledi: " Her halkın adeti kendine güzel."

Konuşma burada kesildi. Subaylardan kimi çaya, kimi mezelere yöneldi. Hacı Murat kendisine sunulan çayı alıp önüne koydu.

---

1 "Evet." (Nogay dilinde)

"Çayın yanına ne istersiniz? Krema, yumurtalı çörek?" dedi Marya Dmitriyevna.

Hacı Murat başıyla teşekkür etti.

"Eh, hoşça kal!" dedi Butler elini Hacı Murat'ın dizine koyarak. "Tekrar ne zaman görüşüyoruz?"

"Sen de hoşça kal!" dedi Hacı Murat Rusça. Sonra Tatarca: "Kunak bulur." dedi. Sağlam bir kunaksın sen!" Sonra başını gideceği yöne doğru sallayarak, "Hadi, vakittir, gidiyoruz." dedi.

Eldar göründü kapıda; omzuna beyaz, büyükçe bir şey atmıştı; elinde de bir kılıç vardı. Hacı Murat bir baş işaretiyle çağırdı onu, Eldar her zamanki geniş adımlarıyla ona yaklaştı, beyaz kepenekle kılıcı verdi. Kolunun üzerine aldığı kepeneği Marya Dmitriyevna'ya uzatan Hacı Murat çevirmene bir şeyler söyledi.

"Bu kepeneği beğenmişsin, sana veriyor." dedi çevirmen.

Marya Dmitriyevna kızararak:

"Ne gereği vardı?" dedi.

"Böyle gerekiyor, âdet böyle." dedi Hacı Murat.

"Teşekkür ederim." dedi Marya Dmitriyevna, kepeneği alarak. "Dilerim oğlunu kurtarır... Ulan yahşi."[1] Sonra çevirmene dönerek ekledi: "Ailesini kurtarmasını dilediğimi de söyleyin."

Hacı Murat Marya Dmitriyevna'ya baktı, onaylarca başını salladı. Sonra Eldar'dan kılıcı alıp İvan Matveyeviç'e uzattı. Kılıcı alan binbaşı çevirmene:

"Söyle ona, benim iğdiş aygırı alsın." dedi. "Verebilecek başka bir şeyim yok."

Hacı Murat karşılık istemediğini belirtmek için elini yüzünün önünde salladı; sonra dağları ve kalbini gösterip kapıya doğru yürüdü. Subaylardan kimi onu izledi, kimi içeride kaldı; kalanlar kılıcı kınından çıkarıp çeliği-

1 "Güzel çocuk." (Tatarca)

ni incelediler ve bunun gerçek bir gurda[1] olduğunu söylediler.

Butler, Hacı Murat'ın ardı sıra evden çıktı. Tam bu sırada öyle beklenmedik bir şey oldu ki, çevikliği, uyanıklığı, ataklığı olmasa Hacı Murat'ın sonu gelebilirdi.

Bir Kumık köyü olan ve Hacı Murat'ı çok seven, sayan hatta ünlü naiplerini kaç kez kaleye gelerek ziyaret de eden Taş-Kiçu köylüleri, Hacı Murat'ın kaleden ayrılmasına üç gün kala haber gönderip cuma namazını avullarındaki camide kılmasını rica etmişlerdi. Taş-Kiçu'da yaşayan ve aralarında kan davası olduğu için Hacı Murat'tan nefret eden Kumık prensleri halkın bu niyetini öğrenince naibin camiye girmesine asla izin vermeyeceklerini söylediler. Ortalık karıştı, prensleri tutanlarla Hacı Murat'ı tutanlar arasında kavgalar oldu. Olayları Rus askerleri bastırdı; Rus komutan, camiye gitmemesi için Hacı Murat'a haber gönderdi. Hacı Murat da cuma namazına gitmedi ve olay böylece kapandı sanıldı.

Ama tam atlar kapı önüne çekilmiş ve Hacı Murat kaleden hareket etmek üzere atına binecekken, İvan Matveyeviç'in ve Butler'in arkadaşı olan Kumık prensi Arslan Han ortaya çıkıverdi.

Hacı Murat'ı görmesiyle birlikte kemerindeki tabancayı çekip ona doğrultması bir oldu. Ama o daha ateş edemeden Hacı Murat, topal bacağına karşın, kapı eşiğinden bir kedi gibi Arslan Han'ın üzerine atladı. Arslan Han ateş ettiyse de tutturamadı. Hacı Murat bir eliyle atı dizgininden yakalarken, öbürüyle hançerini çekti ve Tatarca bir şeyler bağırdı.

Butler'le Eldar aynı anda atılıp öbür iki düşmanın ellerine yapıştılar. Silah sesine İvan Matveyeviç geldi, olayı öğrenince:

"Evimde böyle pis bir işe nasıl cesaret edersin Arslan?" dedi. "Hiç hoş bir şey değil bu yaptığın kardeş! Dışarıda ne

1 Değerli bir Kafkas kılıcı.

yaparsanız yapın ama evimde böyle bir boğazlaşmaya izin veremem."

Kısa boylu, kara bıyıklı bir adam olan Arslan Han, yüzü bembeyaz, öfkeden tir tir titreyerek atından indi, Hacı Murat'a öfkeli bir bakış fırlattıktan sonra İvan Matveyeviç'le eve girdi.

Hacı Murat gülümseyerek atının yanına gitti; soluk soluğaydı.

Butler, çevirmen aracılığıyla:

"Neden öldürmek istediler seni?" diye sordu.

"Yasa böyle diyor." diye aktardı çevirmen, Hacı Murat'ın sözlerini. "Aralarında kan davası olduğu için Arslan onu öldürmek istemiş."

"Ya ardından gelir de yolda yakalarsa?" diye sordu Butler.

Hacı Murat gülümsedi:

"Öldürürse, Allahın emri böyleymiş deriz." dedi. Sonra yeniden Rusça, "Tekrar hoşça kal!" dedi. Parmaklarını atının yelesinde dolaştırırken, gözlerini uğurlayıcıların üzerinde dolaştırdı ve Marya Dmitriyevna'nın sevgi dolu bakışlarını gördü.

"Hoşça kal anacığım." dedi ona. "Sağ ol."

Marya Dmitriyevna da:

"Tanrı yardımcın olsun, dilerim aileni kurtarırsın." diye yineledi.

Hacı Murat sözlerini değilse de, onun içtenlikli ilgisini anlayarak başıyla son kez selamladı onu.

"Kunakını unutma!" diye bağırdı Butler.

"Her zaman onun sadık bir dostu olacağım ve onu hiç unutmayacağım." dedi Hacı Murat çevirmen aracılığıyla ve bir bacağı aksak olmasına karşın, ayağını üzengiye koyar koymaz çevik bir sıçrayışla, yüksekçe eyerin üzerine kolaylıkla oturdu; kılıcını düzeltti, alışkın hareketlerle tabancasını yokladı, sonra at üzerindeki tüm dağlılar gibi gurur dolu, sa-

vaşkan bir edayla atını mahmuzladı. Hanefi'yle Eldar da ev sahipleri ve subaylarla vedalaşıp mürşitlerinin ardı sıra atlarını tırısa kaldırdılar.

Hep yapıldığı gibi, gidenlerin ardından yorumlar başladı.

"Aşk olsun adama!"

"Bir kurt gibi atıldı Arslan Han'ın üzerine, yüzü tümden değişiverdi!"

"Kolay değil onu tongaya düşürmek." dedi Petrokovskiy. "Müthiş bir açıkgözmüş!"

"Keşke bizim Ruslar da onun gibi açıkgöz olsa." dedi Marya Dmitriyevna, biraz canı sıkkın. "Şurada bir hafta kaldı, iyilikten başka bir şey görmedik ondan. Kibar, saygılı, akıllı, adil bir adam."

"Bütün bunları nasıl anladınız?"

"Anladım işte."

Bu sırada içeri giren İvan Matveyeviç:

"Adama vuruldun galiba, ha?" dedi. "Kesin öyledir."

"Evet öyle, size ne bundan? Kınayacak ne var bunda, iyi bir insan işte. Tatar ama iyi biri!"

"Haklısınız Marya Dmitriyevna." dedi Butler. "Onu savunmanız çok güzel."

XXI

Çeçen hattının ön kalelerinde yaşam eskisi gibiydi. Yalnız iki olay olmuş, bunlarda da askerler, Kazaklar ve milisler dağlıların peşine düşmüş ama hiçbirini yakalayamamışlardı. Bir defasında Vozdvijenskaya'dan, su içmekte olan sekiz Kazak atını da yanlarında götürmüşler, atlara bakan Kazakı vurup öldürmüşlerdi. Şu son yakılıp yağmalanan avul baskınından bu yana bir olay olmamıştı. Yalnız Prens Baryatinskiy'in sol kanat komutanlığına atanması dolayısıyla Çeçenler üzerine büyük bir operasyon düzenleneceği beklentisi vardı.

Prens Baryatinskiy, veliahdın arkadaşı ve eski Kabardin Alayı komutanı olarak sol kanat komutanlığına getirilir getirilmez, Çernışev'in Vorontsov'a yazdığı mektupta çarın planı olarak belirttiği konulardaki uygulamayı devam ettirmek üzere ayrı bir birlik oluşturdu. Vozdvijenskaya'da toplanan birlik, Kurinskiy yönünden savaş alanına yollandı. Bütün birlikler orada toplanmış, ormanı kesiyorlardı.

Genç Vorontsov göz alıcı bir çuha çadıra yerleşmişti, karısı Marya Vasilyevna sık sık ordugâha ziyarete geliyor ve bu çadırda geceliyordu. Baryatinskiy'le Marya Vasilyevna arasındaki ilişkiler kimse için bir giz değildi; sarayda bu işlerin nasıl döndüğünü bilmeyen askerlerle subaylar, sırf onun yüzünden gece devriyesine çıkarıldıkları için Marya Vasilyev-

na'ya dehşetli kaba sövgüler yağdırıyorlardı. Dağlıların toplarını ordugâh sınırına kadar getirip arada bir bu tarafa hedefi tutturamayan bir iki gülle sallamaları başka zaman kimsenin umurunda olmaz ve bununla ilgili hiçbir önlem alınmazdı ama Marya Vasilyevna geldiğinde, dağlılar toplarını ordugâha yaklaştırıp ateş ederek onu korkutmasın diye devriye çıkarmak zorunda kalıyorlardı. Hanımefendi korkmasın diye her gece devriyeye çıkmayı küçültücü bulan askerler ve yüksek sosyeteye girememiş subaylar kendisini hiç hayırla anmıyorlardı.

Harp okulundan sınıf arkadaşlarını ve Kurinskiy Alayı'ndan silah arkadaşlarını görmek isteyen Butler, kendi birliğinden izin alarak savaşa hazırlanan birliği ziyarete geldi. Ziyaretinin ilk günleri çok neşeli geçti. Poltoratskiy'in çadırına yerleşti, kendisini görmekten sevinç duyan pek çok tanıdıkla karşılaştı. Bu arada Vorontsov'u da ziyaret etti, bir zamanlar aynı alayda oldukları için kendisini az da olsa tanıyordu. Vorontsov onu sevecenlikle karşıladı, Prens Baryatinskiy'le tanıştırdı ve Baryatinskiy'den önce sol kanat komutanı olan General Kozlovskiy onuruna verdiği veda yemeğine çağırdı.

Yemek göz kamaştırıcıydı. Yan yana getirilip birleştirilen altı çadır boyunca uzanan yemek masası şişelerle, tabaklarla doluydu. Yemek, her yanıyla Petersburg Muhafız Alayı yaşamını anımsatıyordu. Saat ikide oturuldu sofraya. Masanın ortasında, bir tarafta Kozlovskiy, onun karşısında Baryatinskiy oturuyordu. Kozlovskiy'in solunda Vorontsov, sağında da onun karısı vardı. Uzun masada geri kalan yerleri, sağlı sollu, Kurinskiy ve Kabardin alaylarının subayları doldurmuştu. Butler, Poltoratskiy'in hemen yanındaydı; neşeyle gevezelik ediyor, yandaki arkadaşlarıyla kadeh tokuşturuyorlardı. Sıra sıcak yemeklere gelip de emir erleri kadehlere şampanya doldurmaya başlayınca Poltoratskiy içten bir korku ve yazıklanmayla:

"Eyvah!" dedi, Butler'e, "Bizim 'gibi'nin rezil olma vakti geldi."

"Neden?"

"Neden olacak, konuşma yapması gerek. Becerebilir mi sanıyorsun?"

"E, kardeş, kurşun yağmuru altında kalmaya benzemez bu iş. Hele bir de yanı başında saraylı bir hanım, saraylı cici beyler varsa. Valla bakınca yüreğim parçalanıyor adama.

Subayların çoğu birbirine böyle şeyler söylüyordu.

Sonunda o an geldi çattı. Baryatinskiy yerinden doğrulup kadehini kaldırdı ve Kozlovskiy'e için kısa bir iki şey söyledi. Baryatinskiy bitirince, Kozlovskiy kalktı ayağa ve kendinden emin, tok bir sesle konuşmasına başladı:

"Ekselansları çar hazretlerinin yüce iradeleriyle buradan, sizlerden ayrılıyorum subay arkadaşlarım. Ama beni her zaman sizler gibi... Yani sizin yanınızda gibi biliniz... Herkesin bildiği gibi, tek askerle savaş olmaz. Benim gibi uzun yıllar ordusuna hizmet etmiş ve yüce hükümdarımız, imparator hazretlerinin yağmur gibi ödül ve iltifatlarına boğulmuş ve sahibi olduğum tüm komuta mevkileri gibi, sahibi olduğum bu çok değerli ad gibi... kısacası her şeyde, ama her şeyde olduğu gibi... –burada sesi titredi– benim borcum... yani kendimi borçlu gibi hissettiğim bir tek sizler... değerli dostlarım, evet yalnız sizlersiniz..." Kırışıklar içindeki yüzü büsbütün kırıştı, gözüne yaşlar hücum etti, hıçkırdı. "En içten teşekkürlerimi yüreğimden doğdukları gibi, içimden kopup geldikleri gibi, o içtenlikle kabul etmenizi dilerim..."

Daha fazla sürdüremedi, yerlerinden kalkıp yanına gelen subaylarla kucaklaşmaya başladı. Herkes duygulanmıştı. Prenses mendiliyle yüzünü kapamıştı. Prens Semyon Mihayloviç dudaklarını büzmüş, gözlerini kırpıştırıp duruyordu. Subayların da çoğunun gözleri yaşarmıştı. Kozlovskiy'i fazla tanımayan Butler bile göz yaşlarını tutamamıştı. Bütün bu olup bitenler, Butler'in çok hoşuna gitmişti. Sonra Baryatins-

kiy'in, Vorontsov'un, subayların, askerlerin şerefine kadehler kaldırıldı; masadan kalkıldığında hem içtikleri şaraptan, hem de fazlasıyla düşkün oldukları savaşçılık coşkusundan, herkesin başı dönüyordu.

Güneşli, dingin, insanı canlandıran, muhteşem bir hava vardı. Kamp ateşlerinden çatırtılar yükseliyor, her yandan askerlerin söylediği şarkılar duyuluyordu. Bir kutlama havası vardı her şeyde, herkeste. Butler son derece mutlu, duygulanmış bir halde Poltoratskiy'in çadırına gitti. Çadırda toplanan subaylar oyun masasını hazırlıyorlardı. Yaver oyunu başlattı; banko yüz rubleydi. Butler, iki kez çadırdan dışarı çıktı, eli pantolon cebindeydi, avucunda sımsıkı cüzdanını tutuyordu; sonunda dayanamadı, kendine ve kardeşlerine verdiği sözü unutup oyuna girdi.

Bir saat bile geçmemişti ki, tere batmış yüzü kıpkırmızı, tebeşir tozu içindeki her iki koluyla masaya abanarak, borç hesabını imzalıyordu. Kaybı o kadar büyüktü ki, hesabına göz ucuyla da olsa bakmaya korkuyordu. Aslında hesaplamasına gerek de yoktu: peşin alabileceği aylıklara, satacağı atın parasını eklediğinde bile şu doğru dürüst tanımadığı yavere olan borcunu ödeyemeyeceğinin farkındaydı. Aslında daha oynamak istiyordu ama yaver sert bir yüz ifadesiyle tertemiz, bembeyaz ellerinde tuttuğu oyun kâğıtlarını masaya bıraktı ve Butler'in tebeşirle yazılmış uzun borç sütununu toplamaya girişti. Butler, utana sıkıla borcunun hepsini ödeyemediği için yaverden özür diledi ve evdekilerden para isteyeceğini söyledi; bunu söylerken de herkesin kendisine acıdığını, herkesin hatta Poltoratskiy'in bile gözlerini kaçırdığını fark etti. Bu onun oradaki son akşamıydı. Oyun oynamaması, çağrılı olduğu yere, Vorontsov'un çadırına gitmesi gerekirdi; "Her şey ne güzel olurdu o zaman." diye düşündü. Şu andaysa, tam bir kabusla karşı karşıyaydı.

Eski dostlarla, yeni tanışlarla vedalaştıktan sonra evine döndü, gelir gelmez kendini yatağa attı ve kumarda büyük

para kaybedenlerin hep yaptıkları gibi, on sekiz saat deliksiz uyudu. Marya Dmitriyevna, kendisine evine dek eşlik eden Kazaka çay parası vermek üzere ondan bir elli kopek rica etmesinden, üzgün halinden ve sorularına kısa yanıtlar vermesinden onun oyun oynayıp kaybettiğini anladı ve gitmesine izin verdiği için İvan Matveyeviç'e yüklendi.

Ertesi gün öğleye doğru uyanan Butler durumunu hatırlar hatırlamaz, kendini tekrar az önce koynundan çıktığı unutuşun kollarına bırakmak istedi ama olacak iş değildi bu. Hiç tanımadığı bir adama dört yüz yetmiş ruble borçlanmıştı ve ne yapıp edip bu parayı bir yerlerden bulmalıydı. Bunun bir yolu kardeşiydi: Kendini tutamayıp yine kumar oynadığı için çok pişman olduğunu yazdı kardeşine ve ortak değirmenlerindeki hissesine mahsuben son bir kez daha beş yüz ruble göndermesi için yalvardı. Sonra cimri bir kadın akrabasına, kendisine beş yüz ruble borç vermesini, bunun için ne kadar isterse o kadar faiz ödeyeceğini yazdı. Son olarak da İvan Matveyeviç'e gitti, onda, daha doğrusu Marya Dmitriyevna'da para olduğunu biliyordu:

"Olsa verirdim." dedi İvan Matveyeviç. "Hiç düşünmez, hemen verirdim ama Maşka vermez. Kadın milletinin nasıl eli sıkı olduğunu bilirsin, şeytan alsın topunu! Ama bir yolunu bulmamız gerek. Kantinci olacak mendebur verir mi acaba?"

Kantinciden elde edilebilecek bir şey yoktu, denemeye bile değmezdi. Butler'in tek kurtuluş umudu olarak geriye yalnızca kardeşi ve cimri akrabası kalıyordu.

XXII

Çeçen topraklarında amacına ulaşamayan Hacı Murat, Tiflis'e dönmüştü; her gün Vorontsov'a gidiyor, elinde bulunan dağlı tutsakları ailesiyle değiştirmesi için yalvarıyordu. Bu gerçekleşmedikçe elinin kolunun bağlı olacağını, dolayısıyla Ruslara gönlünden geçtiği gibi hizmet edemeyeceğini, o arada Şamil'i tepelemesinin de mümkün olmayacağını yineliyordu. Vorontsov da belirsiz biçimde elinden geleni yapacağını söz veriyor ama General Argutinskiy'in Tiflis'e gelmesini beklediğini, konuyu onunla görüştükten sonra çözeceğini söyleyerek Hacı Murat'ın isteğini sürekli erteliyordu. Bunun üzerine Hacı Murat, bir süreliğine Nuha'ya gitmesine izin vermesini rica etmeye başladı. Hacı Murat hem Şamil'le hem de kendine sadık kişilerle ailesine ilişkin görüşmeleri bu küçük Kafkas kentinden daha kolay yürütebileceğini düşünüyordu. Ayrıca Nuha, Müslümanların yaşadığı bir kentti, İslam dininin gereklerini yerine getirilebileceği bir camisi vardı. Vorontsov, bir mektupla konuyu Petersburg'a iletmekle beraber, Hacı Murat'a bir süreliğine Nuha'ya yerleşmesi için izin verdi.

Gerek Vorontsov, gerek başkentteki yüksek makamlar, gerekse Hacı Murat olayını bilen Rusların çoğunluğu için bu olay ya Kafkas savaşının mutlu bir dönüm noktasıydı ya da yalnızca ilginç bir olaydı, o kadar; Hacı Murat içinse haya-

tının dönüm noktasıydı. Dağlardan bu tarafa kaçması biraz hayatını kurtarmak içinse, biraz da Şamil'e duyduğu amansız nefret yüzündendi ve çok zor olmasına karşın amacına ulaşmış, kaçmayı başarmıştı; ilk günleri başarısının sevinciyle geçirmiş, gerçekten de Şamil'in üzerine yürümek için bir takım planlar kurmuştu. Ama başlangıçta kendisine kolay gibi görünen ailesini dağlardan bu yana geçirme işinin, düşündüğünden daha zor olduğu ortaya çıkmıştı. Şamil, ailesindeki kadınları köylere dağıtmak, oğlunuysa öldürmek ya da gözlerini oymakla tehdit ediyordu. Hacı Murat şimdi Nuha'ya taşınarak Dağıstan'daki kendine sadık adamlarla ailesini Şamil'in elinden hile ya da zorla çekip almayı tasarlıyordu. Nuha'da ziyaretine gelen bir adamı, kendisine bağlı Avarların, ailesini Şamil'in elinden kurtarıp Rusya'ya kaçırmayı planladıklarını anlatmıştı. Ama bunu yapacak olanlar sayıca çok az oldukları için, ailesinin tutulduğu Vedeno'da buna cesaret edemiyorlardı; ailesini Vedeno'dan bir başka yere götürürlerse, ancak o zaman bu işi becerebileceklerdi. Hacı Murat, ailesinin kurtarılması için üç bin ruble ayırdığının sadık adamlarına iletilmesini istedi.

Nuha'da Hacı Murat'a camiye ve han sarayına yakın beş odalı küçük bir ev verildi. Yanına verilen resmi görevliler, çevirmen ve kendi korumaları da orada kalıyordu. Hacı Murat'ın Nuha'da zamanı, dağlardan haber getirecek adamlarını beklemek ve onlarla görüşmekle, bir de kendisine izin verilen alan içinde, Nuha dolaylarında atla gezmekle geçiyordu.

8 Nisan günü at gezintisinden dönünce Hacı Murat Tiflis'ten gelen bir memurun kendisini beklemekte olduğunu öğrendi. Memurun ne için geldiğini çok merak etmesine karşın, konuk odasına değil, kendi odasına gidip öğle namazını kıldı. Namazı bitince konuk odasına geçti. Şişman bir adam olan Tiflisli memur Kirillov, Hacı Murat'a Vorontsov'un onu Argutinskiy'le tanışması için ayın 12'si civarında Tiflis'e beklediğini söyledi.

"Yahşi!" dedi Hacı Murat öfkeyle.

Bu Kirillov denilen adamdan hiç hoşlanmamıştı.

"Para getirdin mi?"

"Getirdim." dedi Kirillov.

"İki haftalık." dedi Hacı Murat, önce iki elini açıp on, sonra da dört işareti yaptı. "Hemen şimdi ver."

"Hemen şimdi vereceğiz." dedi memur yol çantasına uzanırken, sonra Hacı Murat'ın Rusça bilmediğini düşünerek oradaki komisere: "Ne yapacaksa parayı?" dedi ama Hacı Murat söyleneni anladı ve öfkeyle Kirillov'a baktı. Kirillov parayı çantadan çıkarırken dönüşte amiri Prens Vorontsov'a anlatacağı bir şeyler öğrenebilmek umuduyla, Hacı Murat'a çevirmen aracılığıyla burada canının sıkılıp sıkılmadığını sordu. Hacı Murat göz ucuyla süzdüğü bu kısa boylu, şişko, silah bile taşımayan adamı öyle küçük görüyordu ki, sorusuna yanıt bile vermedi. Çevirmen soruyu yineledi.

"Söyle kendisine: Onunla konuşmak istemiyorum. Hemen parayı versin." dedi Hacı Murat ve parayı saymak için masaya geçti.

Kirillov çantasından altınları çıkardı, üst üste koyarak onar altınlık yedi ayrı sütun yaptı (günde beş altın veriliyordu Hacı Murat'a) ve önüne doğru sürdü paraları. Hacı Murat altınları çerkezkasının yenine boşaltıp yerinden kalktı, sonra bir anda memurun dazlak kafasına bir şaplak atıp kapıya yöneldi. Neye uğradığını şaşıran memur yerinden fırladı ve çevirmene onun böyle bir şey yapamayacağını, çünkü kendisinin albay rütbesinde bir memur olduğunu söylemesini emretti. Komiser Kirillov'un sözlerini yineledi. Ama Hacı Murat biliyorum gibilerinden başını sallayıp odadan çıktı.

"En iyisi hiç ilişmemek." dedi komiser. "Hançerini saplayıverir adama. Konuşmaya falan gelmez bu şeytanlarla. Anladığım kadarıyla cinleri iyice üşüşmüş başına."

Hava karardıktan sonra, dağlardan bir tek gözlerini açıkta bırakan başlıklar giymiş iki haberci geldi. Komiser onları Hacı Murat'ın odasına götürdü. Adamlardan biri yapılı, esmer bir Dağıstanlı, öbürü zayıf bir ihtiyardı. İyi haberler getirmemişlerdi Hacı Murat'a. Ailesini kurtarma işini üstlenen sadık adamları açık açık bu işi yapamayacaklarını söylüyorlardı, çünkü Şamil, Hacı Murat'a yardım edecek olanları ölümlerden ölüm beğensinler diye tehdit ediyordu. Habercileri dinleyen Hacı Murat, dirseklerini dizlerine dayayıp papaklı başını önüne eğdi, uzunca bir süre konuşmadan böyle kaldı. Son kararını vermek için düşünüyordu. Bunun son kararı olacağını biliyordu ve öyle ya da böyle, bu son kararı vermek zorundaydı. Neden sonra başını kaldırdı, yeninden iki altın çıkarıp adamlara verdi.

"Gidin." dedi.

"Cevabın ne?"

"Allah bilir, Allah ne derse, cevap odur. Gidin."

Haberciler çıktı, Hacı Murat'sa uzun süre yerde bağdaş kurmuş, dirsekleri dizlerine dayalı oturmayı sürdürdü.

"Ne yapmalı?" diye düşünüyordu. "Sözüne inanıp Şamil'in yanına mı dönmeli? Ne tilkidir o, kesin oyun oynuyor bana. Oyun olmasa bile o kızıl tilkiye boyun eğmek olacak iş değil. Değil, çünkü özellikle de Ruslara geçmemden sonra bana kesinlikle inanmaz."

Yakalanıp bir süre insanlar arasında yaşadıktan sonra yine dağlara, kardeşlerinin yanına dönen şahinle ilgili bir Dağıstan masalını anımsadı. Şahin dönmüş ama ayakları iple bağlı, iplerde de küçük ziller asılıymış. Şahinler aralarına kabul etmemişler onu. "Git." demişler, "Ayaklarına o gümüş zilleri nerde taktılarsa, oraya git. Bizim ne ayaklarımız bağlı, ne de zillerimiz var." Şahin yurdundan ayrılmak istememiş, orada kalmış. Ama öbür şahinler onu aralarına almamış, gagalamış durmuşlar.

"Beni de öyle gagalayacaklar." diye düşündü Hacı Murat. "Peki burada kalmak? Kafkasya'nın Rus çarına boyun eğmesini sağlayarak şana, şöhrete, servete kavuşmak?" Vorontsov'la görüşmesini, yaşlı prensin gönül okşayıcı sözlerini anımsayarak, "Olmayacak şey değil." diye düşündü, "Ama hemen şu anda bir karar vermeliyim, yoksa ailemi mahvedecek bu adam."

Hacı Murat bütün gece gözünü kırpmadan öylece oturup düşündü durdu.

XXIII

Gece yarısına doğru kararını verdi: Dağlara kaçıp kendisine sadık Avarlarla Vedeno'yu basacak, ya orada ölecek ya da ailesini kurtaracaktı. Ailesini Ruslara götürmekle, Hunzah'a götürüp orada Şamil'e karşı savaşmak arasında kararsızdı. Bir tek Ruslardan hemen ayrılıp dağlara kaçması gerektiğine emindi. Ve kararını hemen o gece uygulamaya koydu. Yastığının altından siyah, pamuklu beşmetini çıkardı ve kendi adamlarının yattığı bölüme geçti. Sofanın karşı tarafındaydı odaları. Sofaya çıkmasıyla, açık kapıdan içeri dolan mehtaplı gecenin insanı saran çiyli serinliği hissetti ve bahçede şakıyan bülbülleri duydu.

Sofayı geçip adamlarının yattığı odanın kapısını açtı. Pencereye vuran bir haftalık yeniayın ışığı dışında oda karanlıktı. Bir kenarda masa ve iki sandalye duruyordu; adamlarının dördü de yerde, halının üstüne attıkları kepeneklerinin üstünde yatıyorlardı. Yalnız Hanefi dışarıda, atların yanında uyuyordu. Kapının gıcırtısına uyanan Hamzalo doğrulup baktı, Hacı Murat'ı tanıyınca yeniden yattı. Onun hemen yanındaki Eldar'sa hemen kalkıp beşmetini giydi ve verilecek buyruğu beklemeye başladı. Kurban'la Han Mahoma uyanmamıştı. Hacı Murat beşmetini masanın üzerine bırakınca beşmetin içine dikili altınlar, masaya çarparak tok bir ses çıkardı.

O gün aldığı altınları da Eldar'a uzatarak:

"Bunları da dik." dedi.

Eldar altınları aldı, hemen odanın tek aydınlık yeri olan pencerenin önüne gidip hançerinin altından küçük bir çakı çıkardı ve beşmetin astarını açmaya başladı. Hamzalo yerinde doğrulup bağdaş kurdu.

"Sen de Hamzalo," dedi Hacı Murat, "yiğitlerimize tüfeklerini, tabancalarını gözden geçirmelerini söyle, kimsenin cephane eksiği olmasın. Yarın yolumuz uzun."

"Barut var, kurşun da. Her şey hazır olacak." dedi Hamzalo, sonra homur homur bir şeyler daha söyledi ama ne dediği anlaşılmadı.

Hamzalo, Hacı Murat'ın tüfeklerin tabancaların hazır edilmesini istemesinin nedenini anlamıştı. Oralara geldikleri ilk günden itibaren her gün daha da güçlenen tek bir isteği vardı Hamzalo'nun: Olabildiğince çok sayıda Rus köpeğini gebertmek, sonra da doğruca dağların yolunu tutmak. Şimdi Hacı Murat'ın da bunu istediğini görmekten çok hoşnuttu.

Hacı Murat çıkınca Hamzalo arkadaşlarını uyandırdı; dördü sabaha dek silahlarıyla uğraştılar: Tabancaların, tüfeklerin çakmaklarını, çakmak taşlarını gözden geçirdiler, eski barutları boşaltıp yenilerini doldurdular; eski barutlarıyla kurşunları yağlı paçavralara sarıp fişekliklerinin içine tептiler, kılıçlarını, kamalarını bileyip yağladılar.

Gün doğmadan önce Hacı Murat abdest almak için yeniden sofaya çıktı. Bülbül şakımaları artmıştı; doğan güne karşı dem çekiyordu bülbüller. Adamlarının odasından, bileğitaşına sürtülen kamaların çıkardığı tekdüze metalik sesler duyuluyordu. Hacı Murat fıçıdan su alıp tam odasının kapısına yöneldiği sırada, müritlerinin odasından kamaların bileğitaşında çıkardığı sesin dışında bir ses daha geldiğini duydu: Hanefi ince sesiyle usuldan bir türkü söylüyordu. Hacı Murat durup çok iyi bildiği bu türküyü dinledi.

Türkü, yiğit Hamzat'ın, kendi gibi yiğit arkadaşlarıyla Rus tarafından beyaz bir at sürüsünü kaçırması, peşlerine düşen Rus prensinin de Terek Irmağı'nı geçerek ormanı andıran muazzam ordusuyla onları çember içine alması üzerineydi. Türküde daha sonra Hamzat ve yiğitlerinin bütün atları kesip üst üste yığdıkları kanlı bedenlerini kendilerine siper ederek tüfeklerinde kurşun, bellerinde kama ve damarlarında kan tükenene dek Ruslara karşı koyuşlarını anlatıyordu. Ölmeden önce başını göğe kaldıran Hamzat göçmen kuşları görünce onlara şöyle haykırıyordu: "Ey kuşlar, uçun bizim ellere, analarımıza, bacılarımıza, ak kızlarımıza, gazavat uğruna öldüğümüzü söyleyin. Mezar yüzü görmeyecek bedenlerimizin aç kurtlarca paralanacağını, kemiklerimizin oradan oraya sürükleneceğini, gözlerimizi kara kargaların oyacağını söyleyin."

Türkü bu sözlerle bitiyordu; içe işleyen türkünün hazin ezgisinin son notaları kaybolurken, neşeli Han Mahoma'nın canlı, diri sesiyle sabah ezanına başladığı duyuldu: "Allahu ekber!" Tiz uzatmalarla, gürül gürül okudu Han Mahoma ezanı. Sonra her şey sustu. Böylece bülbül şakımaları yeniden duyulmaya başladı. Bir de kapı ardından, bileğitaşına sürtülen çeliğin çıkardığı tekdüze hışırtılar.

Hacı Murat öylesine kendinden geçmişti ki, elindeki testinin eğildiğini, suların döküldüğünü hiç fark etmedi. Kendi kendini ayıplar gibi başını sallayıp odasına yöneldi.

Sabah namazını kılınca kendi silahlarını gözden geçirdi. Sonra yatağının üzerine oturdu. Yapacağı başka şey yoktu. Yola çıkmak için komiserden izin alması gerekiyordu. Oysa dışarısı henüz karanlıktı, komiser uyuyordu.

Hanefi'nin türküsü, ona bir başka türküyü anımsatmıştı, annesinin yaktığı bir türküyü. Hacı Murat'ın doğduğu günlerde geçen gerçek bir olay anlatılıyordu türküde. Sözleri şöyleydi:

"Hançerinin çeliği ak göğsümü paraladı, bense yarama gözümün nuru, biricik oğlumu bastırdım, onu sıcak kanımla yıkadım; yaram şifalı otlar, kökler koymadan öyle tez iyileşti ki hiç ölümden korkmadım, yiğit oğlum da hiç korkmayacak ölümden gayrı."

Hacı Murat'ın babasına sesleniliyordu türküde. Olay şuydu: Hacı Murat doğduğunda, han karısı da ikinci oğlu Umma Han'ı doğurmuştu ve büyük oğlu Abununtsal'a da sütanneliği yapan Hacı Murat'ın annesinin bu kez de küçük oğluna sütanneliği yapmasını istemişti. Ama Patimat kendi oğlunu bırakmak istememiş; Hacı Murat'ın babası buna çok kızıp gitmesini emrettiği halde Patimat yine reddedince hançerini çekip karısının üzerine yürümüştü. Allahtan komşular yetişmişler de elinden almışlardı kadıncağızı. Sonuçta oğlundan ayrılmayan Patimat onu bir güzel emzirmiş, türküyü de bu olay üzerine yakmıştı.

Koyun postu gocuğuna sarınmış olarak damda anasının koynunda yatarken onun bu türküyü söyleyişini, onun da yara izini göstermesi için yalvarışını anımsadı Hacı Murat. Annesi canlandı gözünde: Ama dağların öbür yanında bıraktığı ak saçlı, dişleri dökülmüş, yüzü kırış kırış yaşlı anasını değil, genç, güzel, beş yaşındayken bile ağır bir çocuk olan oğlunu sırtındaki sepete attığı gibi dağı aşırıp güle oynaya dedesinin evine götürebilecek kadar güçlü anasını.

Gümüşçü dedesi geldi gözünün önüne: Ak sakallı, yüzü kırış kırış; damarlı elleriyle gümüş işlerken, torunundan dualar okumasını isterdi. Annesinin şalvarına tutunarak tepenin altındaki çeşmeye gidişlerini, köpeklerinin yüzünü yalayışını ama asıl, ahırda ineği sağdıktan sonra annesinin sütü kaynatmaya başlamasıyla ortalığı saran ekşimsi süt, duman kokusunu anımsadı. Annesinin kendisini ilk tıraş edişi aklına geldi. Duvarda asılı pırıl pırıl bakır kapta küçük, toparlak, mavimsi başını nasıl da şaşkınlıkla izlemişti!

Kendi çocukluğunu anımsayınca, canı gibi sevdiği oğlu Yusuf'u, onu kendi elleriyle ilk tıraş edişini anımsadı. Bugün yakışıklı bir yiğitti Yusuf. Onu son kez gördüğü gibi anımsıyordu. Tselmes'den ayrıldığı gündü. Babasına atını getirmiş, onu uğurlamak için iznini istemişti. Bir yandan da kendi atının dizginlerinden tutuyordu; yol giysilerini giymiş, silahlarını kuşanmıştı. Yusuf'un pembe, genç, güzel yüzü, dal gibi uzun boyu (babasından daha boyluydu), buram buram gençlik, gözü peklik, yaşama sevinci yayar gibiydi. Henüz pek genç olmasına karşın geniş omuzları, ince beli, güçlü kolları, endamı, hareketlerindeki esneklik, çeviklik babasını gönendiriyor, baktıkça bakası geliyordu oğluna.

"Burada kal daha iyi. Şimdi evde erkek olarak bir sen varsın. Annen, ninen sana emanet." demişti Hacı Murat.

Babasının sözlerinden duyduğu mutluluk, gençlik ve erkeklik gururuyla oğlunun yüzünün kıpkırmızı kesilişini, kendisi sağ oldukça ne annesine, ne ninesine kimsenin kötü bir şey yapamayacağını söyleyişini de anımsıyordu Hacı Murat. Yine de atına binip babasını dereye kadar geçirmişti. O günden sonra ne karısını, ne anasını, ne de oğlunu görebildi Hacı Murat.

İşte bu çocuğun gözlerini oymak istiyordu Şamil! Karısına yapabileceklerini ise düşünmek bile istemiyordu.

Bütün bunlar Hacı Murat'ı öyle heyecanlandırdı ki, daha fazla oturamadı. Fırlayıp kalktı, topallayarak ama hızla sofaya seğirtti, müritlerinin kapısını aralayıp Eldar'a seslendi. Güneş henüz görünmüyordu ama ortalık iyice aydınlanmıştı. Bülbüllerinse susacakları yoktu.

"Komisere biraz dolaşacağımı söyle." dedi Eldar'a... "Atları da eyerleyin."

XXIV

Butler'in tek tesellisi askerlikte bulduğu şiirsellikti, üstelik yalnızca görevinde değil, özel yaşamında da dört elle bu şiirselliğe sarılmıştı; Çerkezler gibi giyiniyor, onlar gibi cigitlik yapıyordu. Hatta Bogdanoviç komutasında düzenlenen iki baskına katılması da aynı ruh halinin sonucuydu; gerçi her iki baskından da elleri boş dönmüşler, kimseyi ele geçirip öldürememişlerdi. Ama bu baskınlara katılma cesaretini göstermek ve Bogdanoviç gibi gözü pekliğiyle ünlü bir komutanın yanında, yakınında olmak Butler'e hoş, önemli bir şeymiş gibi geliyordu. Kumar borcunu, Yahudi'nin birine muazzam bir faizle borçlanarak kapattı; daha doğrusu, içinde bulunduğu çözümsüz durumu ertelemiş oldu. Durumunu düşünmemeye çalışıyordu, bunun için de askerlikteki şiirsellik dışında şarapta da avuntu arıyordu. Her gün biraz daha çok içiyor, ahlakça her gün biraz daha zayıflıyordu. Örneğin Marya Dmitriyevna'ya edepsizce kur yapmaya başlamış ama beklentilerinin tersine, kadından kesin bir karşı koyuş görünce, dehşetli utanmıştı.

Nisan sonlarında, aşılmaz diye kabul edilen Çeçen topraklarında yeni bir harekat için, Prens Baryatinskiy'in Kabardin alayından iki bölük seçerek oluşturduğu yeni bir birlik geldi kaleye. Bu iki bölük Kafkas göreneğince Kurinskiy'de yerleşik birliklerce konuk edildiler. Yeni gelen erler kışlalara dağıtıldı ve akşam yemeklerinde yalnızca et, pilav

değil, votka da verildi. Subaylar da subayların yanına yerleştiler ve ev sahibi subaylar tarafından ağırlandılar.

Bu ağırlamalar, sesi güzel olanların söyledikleri şarkılarla tam bir cümbüşe dönüyordu. İçkiden yüzünün kırmızısı kül rengine dönen ve ata biner gibi oturduğu iskemlesinde kılıcını sağa sola sallayarak hayali düşmanları biçen İvan Matveyeviç, kâh sövüp sayıyor, kâh kahkahalarla gülüyor, kâh tek tek sarılıp herkesi öpüyor kâh "Şamil isyan etmiş tray-ray-ratatay!" diye pek sevdiği şarkının eşliğinde dans ediyordu.

Butler de oradaydı. Bir yandan askerlikteki şiirsellikten bir şeyler bulmaya çalışıyordu bütün bu hengâmede, bir yandan da yüreğinin derinlerinde İvan Matveyeviç'e acıyordu ama binbaşıyı durdurmak mümkün değildi. Butler başının döndüğünü hissedince usulca çıkıp evinin yolunu tuttu.

Küçük, beyaz evler ve yoldaki taşlar dolunay altında ışıl ışıldı. Ay ışığı öyle parlaktı ki, yoldaki minicik bir taş, bir saman çöpü, hayvan tersi bile rahatça görülebiliyordu. Eve yaklaştığında başını, omuzlarını şalıyla sarmış Marya Dmitriyevna'yla karşılaştı Butler. Marya Dmitriyevna'nın onu geri çevirmesinden sonra, utancından onunla karşılaşmamaya çalışıyordu. Şimdiyse ay ışığı ve şarabın sarhoşluğunun da etkisiyle, onun gönlünü alma, kendini yeniden ona sevdirme fırsatı olarak gördüğü bu karşılaşmaya pek sevinmişti.

"Hayrola, nereye böyle?" diye sordu.

"Benim ihtiyar ne halde gidip bir bakacaktım." dedi Marya Dmitriyevna olanca sevecenliğiyle. Kendisine kur yapan Butler'i son derece içten ve bir o kadar da kararlılıkla reddetmişti ama onun ne zamandır kendisiyle karşılaşmaktan kaçınmasına da üzülüyordu.

"Ne gereği var, gelir birazdan."

"Gelir mi?"

"Gelemezse, getirirler."

"Ama hiç hoş olmaz öylesi." dedi Marya Dmitriyevna,

"Gitmesem mi?"

"Yok, gitmeyin. Hadi eve gidelim."

Marya Dmitriyevna geri döndü, birlikte eve doğru yürümeye başladılar. Ay ortalığı öyle aydınlatıyordu ki, yola vuran gölgelerinde, başlarının çevresinden sanki bir ışık yayılıyordu. Başının çevresindeki bu ışımaya bakan Butler, Marya Dmitriyevna'ya kendisinden hâlâ hoşlandığını söylemek istiyor ama söze nasıl başlayacağını bilemiyordu. Marya Dmitriyevna da ne söyleyecek diye bekliyordu. Böylece hiç konuşmadan eve iyice yaklaşmışlardı ki, köşeden, başlarında komutanları, bir grup atlı asker çıkıverdi karşılarına.

Marya Dmitriyevna kenara çekilirken:

"Bunlar da kim böyle?" dedi.

Ay ışığı arkadan vurduğu için, Marya Dmitriyevna subayı ancak karşı karşıya geldiklerinde tanıyabildi, geçmişte İvan Matveyeviç'le birlikte görev yapmış Kamenev'di bu.

"Siz misiniz Pyotr Nikolayeviç?" dedi Marya Dmitriyevna.

"Benim." dedi Kamenev. "Aa, Butler! Merhaba! Bu saatte ayaktasınız ha? Marya Dmitriyevna'yla yürüyüş mü yapıyorsunuz? Aman dikkat, İvan Matveyeviç görmesin sakın! Sahi, o nerede?"

Marya Dmitriyevna tulum ve şarkı seslerinin geldiği yanı göstererek:

"Duymuyor musunuz?" dedi. "Âlem yapıyorlar!"

"Sizinkiler mi âlem yapan?"

"Hayır, Hasav-Yurt'tan gelenler var... onlara ikramda bulunuyorlar!"

"Hah bu güzel işte. Ben de yetişeyim bari. Zaten binbaşımla işim çok kısa."

"Ne işiymiş bu?" diye sordu Butler.

"Ufacık bir iş."

"İyi mi, kötü mü?"

"Adamına göre değişir! Bizim için iyi, ama kimileri için berbat."

Kamenev, güldü. O arada eve gelmişlerdi.

"Çihirev!" diye seslendi Kamenev. "Buraya gel!"

Birliğindeki askerlerden bir Don Kazağı geldi. Sıradan bir Don Kazağıydı gelen asker: Ayaklarında çizmeleri, sırtında kaputu vardı, eyerinin iki yanında heybeler asılıydı.

Kamenev atından inerken:

"Çıkarsana şunu." dedi.

Kazak da atından indi, eyere asılı heybelerden birinden bir torba çıkardı. Kamenev torbayı aldı, elini içine soktu, sonra Marya Dmitriyevna'ya dönerek:

"Son haberi göstereceğim size ama korkmayın sakın."

"Niye korkacakmışım?"

"Alın o zaman!" diyerek torbadan kesik bir insan başı çıkarıp ay ışığına tuttu. "Tanıdınız mı?"

Kesik başta, alın kemiğinin gözlerin üzerine gelen kısmı iyice dışarı fırlamıştı; saçı tıraşlı, kara sakalı ve bıyıkları kısacıktı, gözlerinin biri açık, öbürü yarı kapalıydı; tıraşlı kafa ortadan yarılmış ama tam ikiye ayrılmamıştı, burunda kurumuş, kabuk bağlamış kara bir kan kalıntısı vardı, boyunsa kanlı bir havluya sarılmıştı. Kafadaki bunca yara bereye karşın, morarmış dudakların kıvrılışında çocuksu bir saflık vardı.

Marya Dmitriyevna kesik başa baktı, sonra dönüp hiçbir şey söylemeden hızlı adımlarla eve girdi.

Butler bu korkunç baştan gözlerini alamıyordu. Yakın zamana dek akşamları dostça söyleştiği Hacı Murat'ın başıydı bu.

"Ama nasıl olur bu? Kim öldürdü onu? Nerede?"

"Kaçmaya kalkışmış... yakalandı." dedi Kamenev, kesik başı Kazaka uzatırken.

Butler'le birlikte eve girdiler.

"Ama tam bir kahraman gibi öldü."

"Peki nasıl oldu bütün bunlar?"

"Biraz bekleyin, İvan Matveyeviç de gelsin, her şeyi size

bütün ayrıntılarıyla anlatacağım. Zaten buraya geliş amacım bu. Bütün kaleleri, avulları dolaşıp kesik başı göstermem emredildi."

İvan Matveyeviç'i çağırması için birini gönderdiler, binbaşı kendisi gibi fena halde sarhoş iki subayla birlikte geldi, ilk iş Kamenev'i kucaklamaya girişti.

"Size Hacı Murat'ın kafasını getirdim." dedi Kamenev.

"Hadi oradan! Öldürdüler mi?"

"Evet, kaçarken."

"Ben demiştim, bu bize bir oyun edecek diye. Hani, nerede? Göster kafayı!"

Kazakı çağırdılar, elinde torbayla geldi. Kafayı çıkardılar, İvan Matveyeviç sarhoş gözleriyle uzun uzun baktı kafaya, sonra:

"Kim ne derse desin, yaman adamdı." dedi. "Verin de şunu bir öpeyim."

"Gerçekten de esaslı bir kafa bu!" dedi subaylardan biri.

Herkes dikkatle baktıktan sonra kafayı yeniden Kazaka verdiler; Kazak da torbasına koydu, sonra elinden geldiğince ses çıkarmamaya çalışarak yumuşak bir hareketle yere bıraktı torbayı.

Subaylardan biri:

"Peki, kafayı gösterirken bir şeyler de söylüyor musun?" diye sordu Kamenev'e.

İvan Matveyeviç bir kez daha:

"Verin de şunu bir öpeyim!" diye bağırdı. "Kılıcını armağan ettiydi bana!"

Butler kapı önüne çıktı. Marya Dmitriyevna eşikte oturuyordu. Bir an dönüp Butler'e baktı, sonra hınçla başını çevirdi.

"Ne oldu Marya Dmitriyevna?"

"Hepinizin eli kanlı! Dayanamıyorum artık! Evet, hepinizin eli kanlı!"

Ne diyeceğini şaşıran Butler:

"Aynı şey herkesin başına gelebilir... Savaş bu." dedi.

"Savaşmış! Nasıl savaşsa bu? Eli kanlı katillersiniz işte o kadar. Ölü toprağa verilir, bunlarsa alay ediyor... Eli kanlılar!"

Eşikten kalkıp merdivenleri indi ve eve arka kapıdan girdi.

Butler yeniden konuk odasına döndü, Kamenev'den her şeyi bütün ayrıntılarıyla anlatmasını rica etti.

Kamenev de anlattı.

Olay şöyleydi.

XXV

Hacı Murat'a kent çevresinde atla gezinti yapma izni verilmişti ama yanında kesinlikle Kazak muhafızlar olmalıydı. Nuha'da toplam elli dolayında Kazak vardı ve bunların onu da yüksek rütbeli subayların emrine verilmişti; geri kalanların, verilen emir uyarınca Hacı Murat'a gezintilerinde onar kişilik gruplar halinde eşlik etmesi, her gruba gün aşırı nöbet sırası gelmesi demekti. Bu yüzden ilk gün on Kazak verildi, sonra sayıyı beşe indirdiler ve Hacı Murat'tan da kendi korumalarının hepsini birden yanına almamasını rica ettiler. Ne var ki Hacı Murat 25 Nisan günü adamlarının beşini de alarak çıktı gezintiye; Hacı Murat ve adamları atlarına binerken durumu fark eden komutan, Hacı Murat'a seslenerek korumalarının hepsini birden yanına almasının yasak olduğunu söyledi ama Hacı Murat duymamışlığa vurup atını mahmuzladı, komutan da ısrar etmedi. Kazakların komutanı olan onbaşı Nazarov, Georgi nişanı taşıyan, yüzünden kan damlayan, gencecik bir askerdi. Yoksul bir ailenin en büyük çocuğuydu, babasız büyümüştü, yaşlı annesi, üç kız kardeşi ve iki erkek kardeşi onun eline bakıyordu.

"Dikkatli ol Nazarov! Uzağa bırakma!" diye bağırdı komutan ona.

"Emredersiniz, komutanım!" dedi Nazarov ve üzengilerin üstünde biraz yükselip, kemer burunlu, iri, iğdiş kulasını

tırısa kaldırdı. Diğer dört Kazak da onu izledi: Bunlardan uzun boylu, zayıf bir adam olan Ferapontov hırsızın önde gideniydi ki, Hamzalo'ya barut satan da oydu; iri yarı bir adam olan ve kas gücüyle övünen İgnatov pek genç sayılmazdı, teskere almasına da az bir süre kalmıştı, cılızlığı ve güçsüzlüğüyle herkesin alay ettiği Mişkin'se henüz pek gençti ve sonuncusu, her zaman sevecen, her zaman neşeli, sarışın Petrakov, annesinin biricik oğluydu.

Sabahki sis, öğleye doğru dağılmıştı ve tomurcuklarından henüz çıkmış tazecik yapraklar, yerde iğne ucu gibi kendini gösteren gencecik çimenler, gövermiş buğday tarlaları, yolun hemen solunda hızla akan ırmağın yüzündeki kırışıklar, güneşin cömertliği altında göz alıcı bir ışıltı içindeydiler.

Hacı Murat yavaş sürüyordu atını. Kendi korumalarıyla Kazak muhafızlar da arayı açmadan hemen ardından geliyorlardı. Epey bir süre böyle gittiler. Başlarında sepet taşıyan kadınlara, arabalara doluşmuş askerlere ve mandaların çektiği gacır gucur kağnılara rastladılar yolda. Kaleden iki verst kadar açılmışlardı ki, Hacı Murat ak Kabardin'ine hafifçe dokundu topuklarıyla, at tırısa kalktı, korumalarla Kazaklar da aynını yaptılar.

"Altındaki at da at hani!" dedi Ferapontov. "Dua etsin ki barış içindeyiz şu anda, yoksa öyle bir indirirdim ki onu."

"O ata Tiflis'te 300 ruble teklif ettiler, kardeş."

"Ben şu atımla onu geçerim." dedi Nazarov.

"Hıh, geçermiş!" dedi Ferapontov.

Hacı Murat hızını artırdıkça artırıyordu.

Hacı Murat'a ardından yetişen Nazarov:

"Yasak bu, kunak!" diye bağırdı. "Böyle yapamazsın! Yavaşla biraz!"

Hacı Murat dönüp ardına baktı, bir şey söylemedi, yine aynı hızla gitmeyi sürdürdü.

"İblislere bak, ne biçim yükleniyorlar atlara!" dedi İgnatov.

Dağlara doğru bu hızla bir verst kadar gittiler.

"Sana yasak bu dedim!" diye bağırdı yeniden Nazarov.

Hacı Murat karşılık vermedi. Dönüp ardına da bakmadı. Hızını daha da artırıp tırıstan dörtnala geçti.

Nazarov'un ağırına gitti bu.

"Demek geçebileceğini sanıyorsun!" diye bağırdı. "Yanılıyorsun!"

İri, iğdiş kulasına bir kırbaç attı, üzengiler üzerinde hafifçe doğrulup eyerin kaşına doğru yattı, müthiş bir dörtnalla Hacı Murat'ın ardı sıra seğirtti.

Gök öyle duru, hava öyle temiz, öyle güzeldi ki, güçlü, güzeller güzeli atıyla tek bir beden olup, dümdüz yolda Hacı Murat'ın ardı sıra adeta uçarken, yüreği yaşam sevinciyle dolan Nazarov'un içi içine sığmıyor, üzücü, kötü, korkunç bir şeyler olabileceği aklının ucundan geçmiyordu. Her an Hacı Murat'a biraz daha yaklaştığını görerek seviniyordu. Kazakın iri atının nal seslerinden Hacı Murat onun iyice yaklaştığını, çok geçmeden kendisine yetişeceğini anladı, sağ eline tabancasını alıp, sol eliyle, ardından duyduğu nal sesleriyle iyice kızışan Kabardin'ini sakinleştirip biraz yavaşlattı.

"Yasak diyorum sana!" diye bağırdı Nazarov.

Neredeyse yan yana sayılırlardı, hatta Nazarov uzanmış, Hacı Murat'ın atının dizginini tutmaya çalışıyordu. Ama başaramadı, tam o anda bir silah sesi duyuldu.

"Niye yaptın bunu?" diye bağırarak ellerini göğsüne götürdü Nazarov, sonra zor duyulur bir sesle: "Vurun onları çocuklar!" dedi ve iki yana sallanıp eyerin kaşına yıkıldı.

Ama dağlılar Kazaklardan önce davrandılar, tabancalarıyla, kılıçlarıyla işlerini bitirdiler Kazakların. Nazarov, ürken ve öbür atların çevresinde dönüp duran atının boynundan aşağı sarkmıştı. İgnatov'un da atı yere yıkılmış ve bu sırada binicisinin bacağını ezmişti. İki dağlı, atlarının üzerinden kılıçlarını İgnatov'un başına, kollarına üşürüyorlardı. Arkadaşına yardım etmek isteyen Petrakov o yana doğru

atılacak oldu ama biri sırtına, biri böğrüne gelen iki kurşunla onun da işi bitti, boş bir çuval gibi atından devrildi.

Mişkin'se atını geriye çevirip dörtnala kaleye doğru sürmeye başladı. Hanefi'yle Han Mahoma ardına düştülerse de ara epey açılmış olduğu için yetişmeleri olanaksızdı.

Kazakı yakalayamayacaklarını anlayan Hanefi'yle Han Mahoma da öbürlerinin yanına döndüler. Bu arada Hamzalo, hançeriyle İgnatov'un işini tam bitirdi; ardından, atından yere ittiği Nazarov'a da birkaç kez sapladı hançerini. Han Mahoma ölü askerlerin üzerlerindeki fişek çantalarını topladı. Hanefi, Nazarov'un atını yedekte götürmeye kalkınca, Hacı Murat "Hayır, yapma!" diye bağırdı ve atını hızla ileri sürdü. Müritleri de ardından seğirttiler. O arada Petrakov'un atı da onları izleyecek oldu, atı geri kovaladılar. Kulelerden birinden ateş edilerek alarm verildiğinde Nuha'dan üç verst kadar uzakta, pirinç tarlalarının arasındaydılar.

Karnı hançerle delik deşik edilmiş Petrakov genç yüzü göğe dönük, sırtüstü yatıyor, balık gibi hummalı çırpınışlarla, seğirmelerle can çekişiyordu.

Mişkin'den Hacı Murat'ın kaçtığını öğrenen kale komutanı, başını ellerinin arasına alarak:

"Ne yaptınız siz!" diye bağırdı. "Nasıl kaçırırsınız herifi elinizden! Alçaklar!"

Haber her yana iletildi. Kaledeki bütün Kazaklara ek olarak, savaş dışı köylerden de toplanabildiği kadar milis toplanıp kaçakların ardına salındı. O arada Hacı Murat'ı ölü ya da diri getirecek olana bin ruble ödül verileceği duyuruldu. Hacı Murat ve müritlerinin Kazak muhafızlardan kurtularak kaçmalarının üzerinden iki saat kadar sonra, iki yüzden fazla atlı onları yakalamak için artlarına düşmüştü.

Anayolda birkaç verst daha gittikten sonra Hacı Murat, güçlükle soluyan ve tere battığı için rengi adeta kırlaşan ak atını durdurdu. Yolun sağında Belarcik avulunun minaresiyle evleri, solundaysa tarlalar ve en geride ırmak görülü-

yordu. Dağlara giden yol sağda olmasına karşın, kendilerini izleyenlerin nasılsa doğruca oraya yöneleceklerini düşünen Hacı Murat tam ters yöne, sola döndü. Yol iz olmasa da Alazan'ı geçerek onu kimseciklerin beklemediği anayola çıkabilir ve ormana dek buradan ilerledikten sonra yeniden ırmağı geçerek orman yolundan dağlara vurabilirdi. Bu karara varınca sola dönmüştü. Ama oradan ırmağa dek gitmeleri olanaksızdı. Geçmek zorunda oldukları pirinç tarlası her ilkbahar olduğu gibi yine su içindeydi ve atların bileklerine dek çamura gömüldükleri bir bataklığa dönüşmüştü. Hacı Murat ve müritleri kuruca bir yer bulabilmek için bir sağa bir sola dönüp durdular, ancak suya doymuş tarlada tek karış kuru yer yoktu. Atlar yapışkan, vıcık vıcık çamurdan bacaklarını güçlükle çıkarabiliyor, patlamayı andırır şlap şlop sesleri eşliğinde yürümek için harcadıkları çabadan kan ter içinde kalarak üç dört adımda bir soluklanmak için duruyorlardı.

Burada öyle uzun süre dönüp durdular ki, ırmağa varamadan hava kararmaya başladı. Hemen sollarında, yemyeşil çalılarla kaplı minnacık bir ada vardı; Hacı Murat canları çıkan hayvanların soluklanması için geceye dek orada beklemeye karar verdi.

Çalıların arasına girince atlarından indiler, otlamaları için ayaklarını köstekleyip salıverdiler hayvanları; kendileri de yanlarına aldıkları peynirle ekmeklerini yediler. Ortalığı aydınlatan yeniay dağların ardında yitince birden her taraf zifiri karanlık oldu. Nuha bir bülbül diyarıydı. Çalılıkta da iki bülbül vardı. Hacı Murat'la müritleri minik adaya geldiklerinde gürültülerinden önce susan bülbüller, gelenlerin sesleri kesilince yeniden dem çekmeye başladılar. Hacı Murat gecenin seslerine kulak kabartırken, ister istemez bülbülleri de dinliyordu.

Bülbüllerin ötüşü, o gece suya gittiğinde dinlediği Hamzat türküsünü anımsattı ona. Her an Hamzat'ın du-

rumuna düşebilirdi. İçinden bir ses bunun tam da böyle olacağını söylüyordu. Kepeneğini serip namazını kıldı. Tam namazı bittiğinde bir takım sesler duydu. Sesler gitgide çalılığa yaklaşıyordu. Çok sayıda atın bataklıkta yürümeye çalışırken çıkardığı seslerdi bunlar. Keskin gözlü Han Mahoma hemen çalılığın ucuna seğirtip karanlıkta adacığa doğru yaklaşan atlı ve yaya askerlerin kara gölgelerine baktı. Hanefi de adacığın öbür ucunda gördü aynı kalabalığı. Bölgenin en yüksek askeri yetkilisi Karganov'la milisleriydi bunlar.

"Biz de Hamzat gibi dövüşeceğiz." diye düşündü Hacı Murat.

Alarm verildikten sonra Karganov, yanına yüz milisle yüz Kazak alarak Hacı Murat'ın peşine düşmüş ama değil kendisini, izini bile bulamamıştı hiçbir yerde. Akşama doğru umutsuzca geri dönerken ihtiyar bir Tatar çıkmıştı yollarına. İhtiyara altı atlı görüp görmediğini sormuştu Karganov. Evet, görmüştü ihtiyar. Altı atlının uzunca bir süre pirinç tarlasında dönüp durduklarını, ardından kendisinin de odun kestiği çalılığa girdiklerini görmüştü. Karganov ihtiyarı da yanına alıp geri dönmüş, adacıkta kösteklenmiş atları görünce Hacı Murat'ın orada olduğuna aklı yatmış, sonra da onu ölü ya da diri ele geçirmek için adanın etrafını sararak günün ışımasını beklemeye başlamıştı.

Etraflarının sarıldığını anlayan Hacı Murat, çalıların arasında gördüğü eskiden kazılmış hendeği siper edip son kurşunu da tükenene dek kendini savunmaya karar verdi. Düşüncesini müritlerine de söyledi ve hendeğe yığınak yapmalarını emretti. Kamalarını çekip hendeği derinleştiren müritler kırdıkları çalı dallarını buraya yığdılar. Hacı Murat da onlarla birlikte çalıştı.

Gün ışır ışımaz adacığın yakınına gelen Karganov:

"Teslim ol Hacı Murat!" diye bağırdı. "Biz çok kalabalığız, sizse bir avuçsunuz!"

Hendeğin buna yanıtı gecikmedi: Önce bir mekanizma şakırtısı duyuldu, ardından çalıların arasından bir duman yükseldi; milislerden birinin atının bacağını bulmuştu kurşun. At önce bir yalpaladı, sonra olduğu yere yıkıldı. Bunu müthiş bir çatırtı izledi: Adacığı kuşatan milisler hep birden salvo atışına başladılar; vızır vızır uçuşan kurşunlar yaprakları, dalları koparıyor, dağlıların yaptığı yığınağa saplanıyordu ama henüz yığınağın gerisindekilere değmiş bir kurşun yoktu. Bir tek öbür atlardan ayrılan Hamzalo'nun atına bir kurşun gelmişti; başından yaralanan hayvan düşmedi; kösteğini koparıp çalıları hışırdata hışırdata öbür atların yanına koştu, onlara sımsıkı sokuldu; taze otlar al kana boyandı. Hacı Murat'la adamları ancak kendilerine iyice yaklaşanlara ateş ediyor, bu nedenle de hemen her atışları hedefi buluyordu. Üç milis yaralanmıştı ve milisler Hacı Murat'la adamlarının üzerine saldırmayı akıllarından bile geçirmedikleri gibi, usuldan gerilemeye de başlamışlardı; uzaktan, rastgele ateş ediyorlardı.

Bu şekilde bir saat kadar geçti. Güneş yarım ağaç boyu yükseldi; Hacı Murat atına atlayıp ırmağa doğru bir yarma harekatı yapmayı düşünüyordu ki, takviye olarak gelen yeni birliğin gürültüleri duyuldu. Mehtulinli Hacı Ağa'yla iki yüz dolayındaki adamından oluşuyordu birlik. Hacı Ağa vaktiyle dağlarda yaşarken Hacı Murat'ın sıkı dostuydu ama daha sonra Ruslara geçmişti. Hacı Ağa'nın yanında, Hacı Murat'ın düşmanının oğlu Ahmet Han da vardı. Hacı Ağa da tıpkı Karganov gibi, Hacı Murat'a bağırarak teslim olmasını istedi, ona da ateş ederek karşılık verdi Hacı Murat.

"Kılıçlarınızı çekin çocuklar!" diye bağırdı Hacı Ağa. Kendisi de kılıcını sıyırdı.

Çığlık çığlığa çalıların arasına dalan yüzlerce insanın haykırışları duyuldu.

Milisler çalılığa daldıkları anda, hendeğin gerisinden de çatırtılar duyuldu; art arda birkaç el ateş edildi. Üç milis

düştü, saldıranlar oldukları yerde durup çalılığın ucundan körlemesine ateş etmeye başladılar. Ateş ederken bir yandan da çalıdan çalıya koşarak hendeğe doğru yaklaşıyorlardı. Elbet bunu başaran olduğu gibi, başaramayıp Hacı Murat'ın ya da müritlerinden birinin kurşununu yiyip yıkılan da vardı. Hacı Murat'ın hemen her atışı hedefi buluyordu, Hamzalo'nun da hiç karavanası yoktu; hedefini bulan her atışta keskin, neşeli bir çığlık koparıyordu Hamzalo. Hendeğin kenarında oturan Kurban, bir yandan "La ilahe illallah" diye ilahiler okuyor, bir yandan da sakince ateş ediyordu ama nadiren hedefi tutturuyordu. Düşmana hançeriyle saldırma heyecanı içindeki Eldar'ın tüm bedeni tir tir titriyor, ikide birde Hacı Murat'ın yüzüne bakarak rastgele ateş ediyor, sık sık siperden dışarı uzanıyordu. Kıllı Hanefi kollarını sıvamış, burada da arkadaşlarına hizmet ediyordu. Hacı Murat'ın ve Kurban'ın uzattıkları tüfekleri dolduruyor, ucuna yağlı paçavra bağlı harbiyle kurşun ve kuru barutu özenle tepiyordu namludan içeri. Han Mahoma'ysa öbürleri gibi sürekli siperde durmuyor, ikide birde dışarı fırlayıp atlara koşuyor, onları daha güvenli bir yere uzaklaştırıyor, o arada çığlıklar atarak tek eliyle ateş ediyordu. İlk yaralanan da o oldu. Boynuna geldi kurşun. Kurşunu yiyince sallandı, geri geri gidip oturdu, söverek ağzına dolan kanları tükürdü. Sonra Hacı Murat yaralandı. O da omzundan yedi kurşunu. Beşmetinden kopardığı pamuğu yaraya bastırıp ateş etmeyi sürdürdü.

Eldar üçüncü kez:

"Kılıç çekip yürüyelim üstlerine!" dedi.

Düşmanın üstüne atılmaya hazır, başını siperden uzatmıştı ki, bir kurşun da onu buldu; olduğu yerde iki yana sallandı, sonra sırtüstü Hacı Murat'ın ayağının üstüne yıkıldı. Hacı Murat onun yüzüne baktı. O güzelim koyun gözleri hareketsiz, pek ciddi bir ifadeyle Hacı Murat'a dikilmişti. Dudakları bebeklerinki gibi öne çıkıktı, kabarık üst dudağı

hafifçe titriyordu. Hacı Murat ayağını onun altından çekti ve yeniden ateş etmeye başladı. Hanefi vurulan Eldar'ın üzerine eğilmiş, çerkezkasının ceplerinden onun kullanamadığı fişekleri alıyordu çabuk çabuk. Kurban'sa, bir yandan tüfeğini ağır ağır doldurup, ağır ağır nişan alarak ateş ederken bir yandan da ilahiler okumayı sürdürüyordu.

Bu arada düşman çalıdan çalıya koşarak, naralar, çığlıklar atarak gitgide yaklaşıyordu. Hacı Murat bir kurşun da sol böğrüne yedi. Hendeğin içine uzanıp yine beşmetinden kopardığı bir parça pamuğu yarasına bastırdı. Yarasının ölümcül olduğunu anlamıştı. Bir takım anılar, imgeler inanılmaz bir hızla yer değiştiriyordu zihninde: Kâh kesilmiş, sarkan yanağını eliyle bastırırken, elinde hançeriyle düşman üzerine atılan dev yapılı Abununtsal Han canlanıyordu gözünde, kâh kurnaz, beyaz yüzüyle cılız, kansız, yaşlı Vorontsov ve onun yumuşak sesi... Sonra oğlu Yusuf ve karısı Safiyat... Derken, kızıl sakalı, kısılmış gözleriyle düşmanı Şamil'in solgun yüzü...

Art arda gözünde canlanan bu anılar içinde hiçbir kıpırtıya neden olmuyordu: Ne acıma, ne kin, ne herhangi bir arzu... Başlamakta olanın, hatta onun için artık başlamış olanın yanında öylesine önemsizdi ki bunların hepsi. Bu arada güçlü bedeni başladığını yarım bırakmıyordu. Son gücünü toplayıp hendeğin içinde doğruldu ve koşarak üzerine doğru gelen adama tabancasıyla ateş etti. Adam yere devrildi. Sonra elinde hançer, hendekten bütünüyle çıkıp topallaya topallaya düşmana doğru yürüdü. Üzerine doğrulan birkaç tüfekten ateş edilince yalpalayıp yere kapaklandı. Birkaç milis zafer çığlıkları atarak yerdeki bedene doğru atıldı. Ama ölü sandıkları beden birden kımıldadı. Önce papaksız, tıraşlı, kanlar içindeki başı kalktı, ardından ağır ağır bütün gövde doğruldu, ağaca tutunarak ayağa kalktı. Öyle korkunç bir görünüşü vardı ki, ona doğru koşanlar durdular. Ama birden olduğu yerde hafifçe sallandı, tutunduğu ağacı bıraktı ve

bir anda biçilmiş devedikeni gibi yüzüstü yere kapaklandı, bir daha da kımıldamadı.

Kımıldayamıyor ama duyabiliyordu. Yanına ilk gelen Hacı Ağa, ağır hançerini kafasına indirince, ona sanki çekiçle vuruyorlarmış gibi geldi ama bunu kimin, niçin yaptığını anlayamadı. Bedeniyle ilgili son bilinçli duyumu da bu oldu. Başka hiçbir şey hissetmedi; düşmanların üzerinde tepindikleri, kesip doğradıkları şeylerin artık onunla hiçbir ilgisi yoktu. Hacı Ağa bir ayağıyla sırtına basarak iki güçlü kama vuruşuyla başını gövdeden ayırdı ve mestlerine kan sıçramaması için kesik başı ayağıyla hafifçe ileri yuvarladı. Atardamardan al kan, kafanın içindense kara kan fışkırıyor, çimenlerin yeşilini boyuyordu.

Karganov, Hacı Ağa, Ahmet Han ve milisler, öldürdükleri vahşi hayvanın başında toplanan avcılar gibi Hacı Murat'la müritlerinin cansız bedenleri başında toplandılar; Hanefi, Kurban ve Hamzalo'yu bağladılar, çalılığın üzerinde yükselen barut dumanları arasında neşeyle konuşup, zaferlerini kutladılar.

Çatışma sırasında susan bülbüller yeniden başladı ötmeye; önce yakındaki biri dem çekti, derken çalılığın öbür ucundakiler de ona katıldı.

Sürülmüş tarlada gördüğüm ezilmiş devedikeni, işte bu ölümü anımsattı bana.

Lev Nikolayeviç Tolstoy (1828 - 1910): Anna Karenina, Savaş ve Barış, Diriliş *gibi romanların büyük yazarı Tolstoy'un ilgisini çeken başlıca konular arasında tarihsel olaylar ve Rusların başka halklarla ilişkileri de yer almıştır. 1854'de Kırım Savaşı'na subay olarak katılan Tolstoy, bu döneme dair izlenimlerini* Hacı Murat'*ta bütün canlılığıyla romana aktardı. Savaşan taraflar kadar, egemenler ve uyrukları arasındaki ilişkilerin sergilenişi, kişilerin ve coğrafyanın kusursuz tasviri bu esere güçlü bir gerçeklik duygusu kazandırmaktadır. Tolstoy'un 1896-1904 yılları arasında yazdığı* Hacı Murat, *ölümünden sonra 1912'de yayımlandı.*

Mazlum Beyhan (1948): Dostoyevski'den Suç ve Ceza *ve* Budala, *Tolstoy'dan* Sanat Nedir?, Çocukluk, İlkgençlik, Gençlik, *Gogol'den* Arabeskler: Burun, Palto, Delinin Defteri *Mazlum Beyhan'ın çevirdiği başyapıtlar arasında yer alır. Ayrıca Çernişevski, Belinski, Kropotkin ve Şçedrin'den Türkçeye kazandırdığı eserlerle hiç tartışmasız son 35 yılın en önemli Rus edebiyatı çevirmenlerinden biridir.*

9 789944 883863

KDV dahil fiyatı
14 TL